

petrol-iş
Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası

**BORU HATLARI İLE
HAM PETROL VE DOĞAL GAZ
TAŞIMACILIĞI**

BOTAŞ

**BORU HATLARI İLE
HAM PETROL VE DOĞAL GAZ
TAŞIMACILIĞI**

BOTAŞ

Petrol-İř

Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası

Adres : Altunizade Mah. Kuşbakışı Caddesi No: 25
34662 Altunizade/ Üsküdar, İSTANBUL

Tel : 0216 474 98 70 (Pbx)

Faks : 0216 474 98 67

E-posta : merkez@petrol-is.org.tr

Grafik Tasarım ve Sayfa Düzeni : Petrol-İř Basın Servisi

Baskı : Dilek Ofset

Baskı Tarihi : 18 Ocak 2007

Bu rapor, Petrol-İř Araştırma Servisi tarafından hazırlanmıştır.
Petrol-İř Dergisinin ekidir.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
1.BÖLÜM	
BORU HATLARI İLE HAM PETROL VE DOĞAL GAZ TAŞIMACILIĞININ EKONOMİDEKİ YERİ	13
2.BÖLÜM	
BORU HATLARI İLE HAM PETROL TAŞIMA ANONİM ŞİRKETİ BOTAŞ	21
3.BÖLÜM	
BOTAŞ'IN İŞLETME FAALİYETLERİ	27
HAM PETROLE İLİŞKİN FAALİYETLER.....	30
DOĞAL GAZA İLİŞKİN FAALİYETLER	37
ENERJİ PİYASASININ LİBERALLEŞTİRİLMESİ VE BOTAŞ'IN KONUMU	58
4.BÖLÜM	
BOTAŞ'IN YATIRIM FAALİYETLERİ	69
ULUSAL YATIRIMLAR VE PROJELER	71
ULUSLARARASI PROJELER	72
5.BÖLÜM	
BOTAŞ'TA İSTİHDAM	91
6.BÖLÜM	
BOTAŞ'IN MALİ DURUMU	99
GENEL DURUM	101
BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ	110
7.BÖLÜM	
SONUÇ VE ÖNERİLER	117

Sunuş

Genelde petrol ve doğal gaz olarak nitelendirilen hidrokarbonlar, uluslararası sistemde ekonomi-politiği belirleyen önemli konuların başında yer almaktadır. Hidrokarbon kaynaklarının denetim ve kontrolünde; doğal kaynaklara sahip ölkeler, çokuluslu petrol şirketleriyle bu şirketlerin ait olduğu devletlerin bir oyun alanı haline gelmektedirler.

Söz konusu birincil enerji kaynakları, geçmişteki dünya savaşlarının önemli nedenlerinden birisi olduğu gibi, savaş sonrası güç dengesini de belirleyen önemli bir unsur olmuştur.

Talebin, gelişmiş ölkelerdeki artan tüketim ve yeni pazarların dünya ticaretiyle bütünleşmesine paralel olarak sürekli arttığı düşünöldüğünde, petrol ve doğal gaz kaynakları üzerinde oynanan oyunların uzun bir süre daha devam edeceğinden söz edilebilir.

Hidrokarbonların stratejik öneminin yanı sıra, fiyat değişimlerinin gerek üretici gerekse ithalatçı ölkelerin ekonomilerini etkileme gücü; petrol, doğal gaz ve türevlerinin sıradan bir mal olmadıklarını göstermektedir.

Arz ve talep arasındaki ilişkilerin siyasal oyunlarla belirlenmeye çalışılması, hidrokarbonların dünya sistemindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, kural ve ilkelerden tamamen arındırılmış büyük bir enerji piyasasının oluşturulması ve bu piyasaya şekil vermeye yönelik aktörler arası yarışma; kurumların içerisinde yozlaşma ve çözölme arasında konumlanan oluşumları yaratmaktadır.

Bu durum, devlet içerisinde yer alan kişi ve kadroların, çıkarları doğrultusunda hem ölkelerini veya kurumları bağlayıcı anlaşmalara sokmalarına, hem de diğer şirketler ve kurumlar içerisinde çıkar çatışmaları yaratmala-

rına yol açmaktadır. Bu davranış, zamanla toplumun tüm katmanlarına yayılmaktadır.

Türkiye, dünya enerji piyasasında ham petrol ve doğal gaz alım işlemlerinde ön plana çıkmaktadır. Dünya ham petrol ithalatında 18. sırada, doğal gaz alımlarında 9. sırada yer almaktadır.

Doğal gaz ticaretindeki payı, boru hatlarında %4,16, LNG alımlarında %2,58 oranındadır.

Petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli bir bölümüne sahip olan ülkelere yakın coğrafyada yer alan ülkemizde; doğusunda ve güneyinde kümelenmiş petrol/doğal gaz kaynaklarını Orta ve Batı Avrupa pazarlarına ulaştırmak için çeşitli uluslararası projeler üretilmektedir.

Boru hatları ile ham petrol taşımacılığı yapmak amacıyla 15 Ağustos 1974 tarihinde, TPAO'nun bağlı ortaklığı olarak kurulan BOTAŞ'a 1987 yılından itibaren boru hatları ile doğal gaz taşımacılığı ve doğal gaz alım-satım görevi de verilmiştir. Ayrıca Marmara Ereğlisi'nde depolama ve gazlaştırma (LNG) doğal gaz ana iletim hattını beslemeyi de sürdürmektedir.

1995 tarihinde Kamu İktisadi Teşekkülü olarak yeniden yapılandırılan BOTAŞ, doğal gaz faaliyetlerinde kamu tekeli konumuna gelmiştir. Ancak, doğal gaz piyasasının liberalleştirilmesine yönelik olarak 2 Mayıs 2001 tarihinde yasalaşan 4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Yasası ile bu konumu sona ermiştir. Söz konusu yasaya dayandırılarak, BOTAŞ'a bağlı Esgaz ve Bursagaz dağıtım şirketleri özelleştirilmiştir.

Ayrıca bu yasaya göre, 2009 yılına kadar BOTAŞ'ın doğal gaz alım sözleşmelerinin her yıl % 10'unun özel şirketlere devredilmesiyle, BOTAŞ'ın doğal gaz ithalat faaliyeti de özelleştirilecektir. BOTAŞ, sadece iletimde bir kamu şirketi olarak faaliyetini sürdürecektir.

Ülkemizde doğal gaz anlaşmalarının; (kontrat devri) %80 oranında ve hız-

la özel piyasalara devri, AB ülkelerinde bile örneği bulunmayan bir özelleştirme-liberalleştirme uygulamasıdır. Enerji sektörü henüz gelişmemiş olan Türkiye’de, piyasa açıklığının %80 oranına ulaşmış olması, sektörün kontrol ve denetiminin piyasaya bırakılmasının toplumsal yarar açısından sınırlarının göz ardı edildiğini göstermektedir.

Doğal gaz üretim ve ticaretinin hızla arttığı bölgemizde, doğal gaz alım anlaşmalarını devretmiş, ikiye bölünerek sadece iletim faaliyeti yürüten güçsüz bir BOTAŞ’ın, bu alanda uluslararası bir rol üstlenmesi mümkün değildir.

Diğer yandan talep esnekliği çok zayıf bir ürün olan doğal gazda fiyat dengesinin serbest piyasa mekanizması içinde sağlanması oldukça zordur. Bunun topluma yansımaları ise; pahalı ve arz güvenliği riskli olan bir doğal gaz faaliyeti olacaktır.

BOTAŞ, ulusal düzeyde 4 boru hattı ile ham petrol, 7 boru hattıyla da doğal gaz taşımacılığı faaliyeti yürütmektedir. 4 tanesi Rusya Federasyonu, 1 tanesi İran, Cezayir ve Nijerya’dan (LNG) olmak üzere 7 adet doğal gaz alım-satım anlaşması yapılmış ve henüz doğal gaz sevkiyatı başlamamış olan, Azerbaycan ve Türkmenistan’la imzalanmış 2 adet anlaşma bulunmaktadır.

Türkiye, Avrupa’nın doğal gaz ve ham petrol ulaşım hattı üzerinde olması nedeniyle, boru hattı taşımacılığına ilişkin uluslararası projelerde önemli bir aktördür. Yapım ve planlama aşamasında olan, uluslararası doğal gaz boru hattı projeleri yanında, yapımı tamamlanmış olan BTC HPBH projesi ile Hazar Bölgesi’nde üretilecek ham petrolün, dünya pazarlarına taşınmasını sağlayacak enerji koridoru konumundadır.

Ancak, BTC projesine ilişkin imzalanan anlaşma ve sözleşmelerde proje katılımcıları olan petrol şirketlerinin ev sahibi ülkeye (Türkiye’ye) karşı çok sınırlı yükümlülükleri bulunurken, Türkiye’ye son derece ağır yükümlülük-

ler getirilmiştir. 40–60 yıllık süreleri kapsayan projenin ülkemize sağladığı kazanç/gelir ise, çok küçük rakamlarla ifade edilecek düzeydir. Projenin yapım aşamasında çıkılan ihalelerdeki usulsüzlükler sürekli inceleme konusu olmaktadır.

BOTAŞ'ın satış gelirinin ağırlıklı bölümü doğal gaz satışlarından elde edilmektedir. Satışlar ise her yıl artmaktadır. 2005 yılında yaklaşık 8,2 milyar YTL ciro, 20 milyon YTL vergi ödemesi yaparak, 225 milyon YTL net kâr gerçekleştirmiştir.

Varlıklarının, %45'i doğal gaz alacaklarından oluşmakta ve bunların 2/3'lük bölümü, vadesi geçmiş alacaklardır. Vadesinde tahsil edilemeyen alacakların, %74'ü KİT'lerden, %19'u yerel yönetimlere ve % 7'si diğer gerçek ve tüzel kişilere aittir.

BOTAŞ; alacaklarını takip ve borçluları gözetim işlemleri konularında güçsüz konumda olup, yönetsel zafiyet taşımaktadır.

Karar ve yürütme organlarındaki üyelerin sıklıkla değişmesi, BOTAŞ'ın yüklendiği görevlerin gerektirdiği istikrarın bozulmasına ve karar alma mekanizmasının tıkanmasına yol açmaktadır.

Sık sık değişen genel müdürlerin yerine, çoğunlukla vekaleten yapılan atamalar, yönetim krizine ve usulsüz, riskli uygulamalara neden olmaktadır.

BOTAŞ'ta kapsam dışı, kapsam içi, özel güvenlik personeli ve geçici işçi olmak üzere 4 farklı statüde toplam 2.704 personel çalışmaktadır. Ancak, personel rejimi açısından belirlenmiş kuralların yetersizliği, sık sık değişen yönetmeliklerle çalışma barışını zedeleyen bir karmaşa yaşanmaktadır.

BOTAŞ; nitelikleri ve ünvanları belirlenmemiş, gerçek ihtiyaca dayanmayan ve bazı kişilere istihdam yaratmaya yönelik personel alımları ve partizanca uygulamalarla, siyasal kadrolaşma aracı haline getirilmektedir.

BOTAŞ'ta örgütlü olan sendikamız; yolsuzluk ve usulsüzlüklerle sık sık gündeme getirilen BOTAŞ'ın, işlevlerinin önemini ve uygulamalardaki aksaklıkları, sorunları tüm boyutlarıyla inceleyen bu çalışmayı kamuoyuna sunarak, toplumsal görevini yerine getirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada geliştirilen önerilerimizin takipçisi olacak ve bunların gerçekleşmesi için gerekli mücadeleyi sürdüreceğiz.

Saygılarımızla,
Petrol-İş Merkez Yönetim Kurulu

1.BÖLÜM

***BORU HATLARI İLE HAM PETROL
VE
DOĞAL GAZ TAŞIMACILIĞININ
EKONOMİDEKİ YERİ***

GİRİŞ

Ekonomik faaliyetlerin temel koşulu olarak kabul edilen üretimde girdi maliyetlerinin düşürülmesi konusu, uzun vadede en ekonomik/ucuz ve güvenli taşıma sistemi olan boru hatları ile taşıma olanaklarının, araştırılmasıyla gündeme gelmiştir. 1860 yılında Amerika'da geliştirilen bu düşünce, 1963 yılında Pennsylvania'da yapılan boru hattıyla, petrol sektöründe fiilen ekonomik faaliyet olarak yerini almıştır.

Başlangıçta kara parçaları üzerinde gerçekleştirilen ilk petrol boru hatları, son zamanlarda uygun pazarlama alanları olarak belirlenen deniz terminallerine ulaştırılarak, ikinci ekonomik taşıma türü olan deniz taşımacılığı ile birlikte yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Ticari anlamda, doğal gazın boru hatları ile taşınması ve ısınma amaçlı kullanılması, 1825 yılında Amerika'da gerçekleştirilmiştir. Doğal gazın sınaî amaçla kullanılmasının artması ve talebin karşılanabilmesi, 1872 yılından itibaren doğal gaz boru hatlarının yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Amerika dışında, doğal gaz sahalarına sahip olan Kanada, SSCB, Ortadoğu ülkeleri, Fransa, Cezayir, Meksika, Arjantin'de doğal gaz boru hatları yaygınlaşmıştır. Hollanda'da Groningen doğal gaz rezervinin keşfedilmesi ve işletilmesiyle, Avrupa'da da deniz aşırı taşımalarda boru hatlarının kullanılmasına başlanmıştır.

Bu alandaki teknolojik gelişmelerden yararlanılarak büyük çaplı borularla, yüksek basınçlarda taşıma yapabilen hatlar geliştirilmiştir.

Önceleri en fazla 20 inç ve 20 bar basınçla taşıma yapan hatlar yerine, 56 inç ve 80 bar basınçla çalışan boru hatlarının yapımı gerçekleştirilmiştir.

Bugünkü modern sistemlerde 6.000 km mesafeden daha uzak noktalara doğal gaz taşınabilmektedir. Dünyadaki en uzun doğal gaz iletim hattı, Alaska'dan Kanada'ya uzanan 7.700 km'lik boru hattıdır.

Özetle, ham petrol ve doğal gazın boru hatları ile taşınması; düşük maliyetli ve güvenli olduğundan, dünya ekonomisinde de önemli bir yere sahiptir.

TÜRKİYE'DE BORU HATLARI İLE PETROL VE DOĞAL GAZ TAŞIMACILIĞI

1. Boru Hatları ile Petrol Taşımacılığı

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), birbirinden uzak mesafelerde olan petrol sahalarında ürettiği ham petrolünü, kendisine bağlı olan Batman Rafinerisi'ne boru hattı ile taşımak için çeşitli çap ve uzunlukta boru hatları inşa etmektedir.

Türkiye'de bulunan yabancı petrol şirketleri ise (BP, Mobil, Shell) sahip oldukları sahalarda ürettikleri ham petrolü, ortak oldukları ATAŞ Rafinerisi'ne kara tankerleri ile taşımakta idiler.

Batman-Dörtyol Ham Petrol Boru Hattı:

TPAO tarafından 1967 yılında tamamlanarak devreye alınan 18 inç çapında ve 511 km uzunluğundaki Batman-Dörtyol ham petrol Boru Hattı, Türkiye'nin ticari anlamdaki ilk boru hattıdır.

Güzergâhı; Batman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman, Gaziantep, Kahramanmaraş, Osmaniye, Hatay'dır. Bu hat üzerinde 1 işletme ve 3 pompa istasyonu bulunmaktadır. Hat, 52 güvenlik görevlisince korunmaktadır.

Ceyhan-Kırıkkale Ham Petrol Boru Hattı:

Kırıkkale Rafinerisi'ne ham petrol ikmali yapmak üzere; TPAO tarafından yaptırılan ve 1986 yılında işletmeye alınan, 48 inç ve 448 km uzunluğundaki Ceyhan-Kırıkkale ham petrol Boru Hattı, Türkiye'nin ikinci ulusal ham petrol boru hattıdır. 5 milyon ton/yıl kapasiteye sahip olan bu hat, 10 milyon ton/yıl kapasiteye çıkarılabilir.

Güzergâhı; Adana, Niğde, Aksaray, Ankara, Kırıkkale'dir. Hat üzerinde bulunan 3 pompa istasyonu, BOTAŞ'ın 27 güvenlik görevlisince korunmaktadır.

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı (ITP)*:

40 inç çapında ve 641 kilometresi Türkiye sınırları içerisinde olmak üzere toplam 986 km uzunluğundaki bu hat, uluslararası nitelikte olan ilk boru hattı olup, 35 milyon ton/yıl taşıma kapasitesine sahiptir.

Güzergâhı; Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Adıyaman, Gaziantep, Kahramanmaraş, Hatay ve Adana'dır. Hat üzerinde 1 terminal, 7 pompa istasyonu mevcuttur. Bunların koruması 163 güvenlik görevlisi tarafından sağlanmaktadır.

İran-İrak Savaşı sırasında, Irak'ın ham petrol ihtiyacını karşılamak amacıyla, bu hattın kapasitesi artırılmış ve daha sonra buna paralel, 46 inç ve 656 kilometresi Türkiye sınırlarında olmak üzere toplam 890 km'lik ikinci bir hat inşa edilmiştir.

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, 1987 yılında devreye alınmıştır. 1. hattan Kerkük, 2. hattan ise Basra Körfezi ham petrolü Ceyhan'a taşınmıştır. Her iki hattın toplam kapasitesi, 70,9 milyon ton/yıldır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC HPBH):

Hazar Bölgesi'nde (özellikle Azerbaycan'da) üretilecek ham petrolü, dünya pazarlarına taşımak üzere tasarlanmış bir projedir. 1.074 km'lik bölümü Türkiye sınırları içinde olmak üzere toplam 1.774 km uzunluğundadır.

50 milyon ton/yıl kapasiteyle, Türkiye'nin en büyük uluslararası ham petrol boru hattıdır.

Güzergâhı; Hazar Denizi kıyısındaki Sangachal terminalinden başlayan bu hat, Gürcistan'ı geçerek Türkiye'ye ulaşmaktadır. Türkiye güzergâhı ise; Ardahan,

* Uluslararası taşımacılık yapan ITP hatlarının sürekli olan faaliyetleri, Körfez Krizi'yle (8.8.1990) durmuştur. BM'nin Irak'a ambargo uygulamasıyla Ağustos 1990 tarihinde kapatılan ITP, BM Güvenlik Konseyi'nin 986 Sayılı Kararıyla, 16.12.1996 tarihinde 40 inçlik birinci hat sınırlı olarak yeniden faaliyete geçmiştir. Altışar aylık dönemler halinde yapılan ham petrol sevkiyatı, ABD-İrak Savaşı nedeniyle Irak'ın ham petrolünü pazarlayamaması ve boru hatlarına yapılan sabotajlar nedeniyle, Nisan 2003'de ITP'nin faaliyeti tekrar durdurulmuştur. 2002 yılında 24,7 milyon ton, 2003'te 8,4 milyon ton, 2004'te 5,3 milyon ton ve 2005'te 1,1 milyon ton ham petrol taşınabilmiştir. Oysa Irak'la yapılan taşıma anlaşmasına göre, en düşük taşıma miktarı 35 milyon ton olup, bu miktar için sabit taşıma ücreti 196 milyon dolar olarak belirlenmiştir.

Kars, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş, Osmaniye ve Adana'dır. Ardahan (Posof), Erzurum (Dumlu), Kahramanmaraş (Çayırılı), Sivas (Kangal) olmak üzere 4 pompa istasyonu, 1 terminal ve biri Posof'da diğeri Kahramanmaraş'da olmak üzere 2 adet pig atma/basınç düşürme istasyonu bulunmaktadır. Türkiye bölümünde 42 hat vanası vardır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi (BTC), bu çalışmada ayrı bir başlık altında ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

2. Boru Hatları ile Doğal Gaz Taşımacılığı

Doğal gaz, Türkiye'nin gündemine 1984 yılında, SSCB ile imzalanan doğal gaz alım anlaşmasıyla girmiştir.

Malkoçlar-Ankara Ana İletim Hattı:

Rusya ile imzalanan doğal gaz alım anlaşmasına bağlı olarak 1986 yılında yapımına başlanan bu ana iletim hattı, Temmuz 1989 yılında işletmeye alınmıştır. Bulgaristan sınırından Ankara'ya kadar olan uzunluğu 845 km'dir.

Doğubeyazıt-Ankara Doğal Gaz Boru Hattı:

İran'dan doğal gaz taşıyan bu hat; Doğubeyazıt-Erzurum, Erzurum-İmranlı, İmranlı-Kayseri ve Kayseri-Ankara olmak üzere 4. aşamada, Haziran 2001 yılında bitirilmiştir. Türkiye sınırları içindeki uzunluğu 1173 km'dir.

Samsun-Ankara Doğal Gaz Boru Hattı (Mavi Akım):

Rusya'dan doğal gaz taşıyan bu boru hattı, 2002 yılında işletmeye alınmıştır. Türkiye sınırlarındaki uzunluğu 500 km'dir.

Söz konusu olan uluslararası doğal gaz boru hatlarının dışında; çok sayıda yurtiçi iletim hatları bulunmaktadır. Kullanımdaki iletim hatlarının uzunluğu 5.583 km olup, yapılmakta olanların uzunluğu ise 2.138 km'ye ulaşmaktadır.

BOTAŞ, dağıtım görevini üstlendiği dönemde, toplam 2.224 km uzunluğa ulaşan çok sayıda dağıtım hattı da yapmıştır.

İletim ve dağıtım hatlarının tamamlanmasıyla 2006 yılı sonunda, 70 tane şehir merkezine doğal gaz ulaştırılması beklenmektedir.

Batı'dan gelen Rus gazına ilave olarak, İran, Türkmenistan ve Azerbaycan'dan doğal gaz alımlarını gerçekleştirilecek, yurtiçindeki doğal gaz boru hatları gibi iletim hatları ağını genişleten projelerin bitmesiyle tamamlanacak doğal gaz boru hatlarının tamamlanması sonunda, Türkiye'deki boru hatları, yaklaşık 7 bin km'ye ulaşacaktır.

Uluslararası anlaşmalara dayanarak transit ham petrol taşımacılığı ile Türk ekonomisinde yer alan; daha sonraları yine uluslararası anlaşmalarla doğal gazın satın alınması, taşınması ve pazarlanması konularında da görevlendirilmesiyle; özellikle enerji sektöründe, sahip olduğu projeler ile de ulaştırma sektöründe, önemli bir konuma gelen BOTAŞ, tüm boyutları ile incelenerek Türkiye ekonomisi ve toplumsal yapısındaki işlevi ortaya konulacaktır.

2.BÖLÜM

BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA ANONİM ŞİKETİ BOTAŞ

Kuruluşu ve ilgili yasal düzenlemeler

27 Ağustos 1973 tarihinde Türkiye ve Irak Cumhuriyetleri arasında imzalanan “Petrol Boru Hattı Anlaşması” uyarınca TPAO görevlendirilerek, söz konusu Anlaşmada öngörülen işlerin yürütülmesi amacıyla; 30.11.1973 tarih ve 7/7537 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’na (BKK) dayanılarak sermayesinin tamamı TPAO’ya ait olmak üzere BOTAŞ (Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi), 15.08.1974 tarihinde kurulmuştur.

- BOTAŞ; 60 Sayılı KHK ve 2929 Sayılı Yasa ile PETKUR’un (Türkiye Petrol Kurumu), 233 Sayılı KHK ile yeniden TPAO’nun bağlı ortaklığı olmuştur.
- 18.11.1988 tarih ve 350 Sayılı KHK ile BOTAŞ’ın konumu kısmen tekel olarak belirlenmiş iken, 2.1.1990 tarih ve 397 Sayılı KHH ile doğal gazın (sıvılaştırılmış doğal gaz-LNG dâhil) ithal ve pazarlama yetkisi de verilerek, BOTAŞ’a tekel hakkı tanınmıştır.
- 13.11.1989 tarih ve 89/1474 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Bursa, İzmit ve Eskişehir’de doğal gaz dağıtım görevi, BOTAŞ’a verilmiş ve yatırım programlarına (YPK kararı ile) yeni yatırım projeleri eklenmiştir.
- BOTAŞ, TPAO’nun bağlı ortaklığı olarak faaliyetlerini sürdürmekte iken, 08.02.1995 tarih ve 95/6526 Sayılı BKK ile bağlı ortaklık statüsünden çıkarılarak, İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Yüksek Planlama Kurulu’nun, 13.3.1995 tarih ve 95/T–20 Sayılı Kararı ile şirketin ana statüsü kabul edilerek, 17.04.1995 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

- 397 Sayılı KHK’yi yürürlükten kaldıran ve 02.05.2005 tarihinde yürürlüğe giren, 4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Yasası ile doğal gaz piyasası yeniden düzenlenmiştir. Bu yasa, BOTAŞ’ın doğal gaz piyasasındaki faaliyetlerini doğrudan ilgilendirmesi yanında, 2009 yılından sonra da, BOTAŞ’ın yeniden yapılandırılmasını öngören bazı hükümler getirmiştir. Yani bu yasa, 2009 yılına kadar BOTAŞ’ın kuruluş statüsünü etkilememektedir.

BOTAŞ’ın Ana Statüsü ve Görevleri

17.04.1995 tarih ve 22261 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Ana Statü’ye gö-

re şirketin amaç ve faaliyetleri:

- Türkiye içinde ve dışında her türlü petrol, petrol ürünleri ile doğal gaz boru hatları inşa etmek, ettirmek veya kiralamak,
- Boru hatlarıyla petrol, petrol ürünleri ve doğal gaz taşımak ve taşınabilecek ham petrol ve doğal gazı satın almak ve satmak,
- Yurtdışında petrol ve doğal gazın sağlanmasına yönelik arama, sondaj, üretim, taşıma, depolama ve rafinaj gibi tüm petrol işlemlerini yapmak,

BOTAŞ, bu amaçları gerçekleştirmek için;

- Gerekli her türlü tesisi, depolama ünitelerini ithal edebilecek, yurtiçinde ve dışında kurabilecek, kiralayabilecektir.
- Patent hakları tesis edilebilecek, satın alabilecek ve satabilecektir.
- Ham petrol, petrol ürünleri ve doğal gaz ithalatı ve ihracatı yapabilecektir.
- Mali ve ticari yüklenimlere girebilecek; kredi alabilecek, tahvil çıkarabilecektir.
- Sigorta ve deniz acentacılığı ve liman işletmeciliği yapabilecektir.
- Haberleşme sistemleri kurabilecek ve işletebilecektir.
- Yurtiçinde ve dışında şirketler kurabilecek, kurulmuş şirketlere iştirak edebilecek veya hisse senedi satın alabilecektir.
- Her türlü taşınır ve taşınmaz mal edinebilecektir.

BOTAŞ yönetim bakımından; 233 Sayılı KHK, Türk Ticaret Kanunu (TCK) ve kendi Ana Statüsüne denetim bakımından ise, 3346 Sayılı Yasa ile 72 Sayılı KHK hükümlerine tabidir.

Personel ile ilgili olarak; 4857, 506, 2821 ve 2822 Sayılı Kanunların hükümleri uygulanmaktadır. Kapsam dışı personel, ücretler ve özlük haklarının tespiti bakımından 18.5.1994 tarih ve 527 Sayılı KHK'ya tabidir. Üst yöneticilerin ataması, 2477 Sayılı Yasa'ya göre yapılmaktadır.

İdari Yapısı

08.02.1995 tarih ve 95/6226 Sayılı BKK ile bağlı ortaklık statüsünden çıkarılarak, İDT olarak yeniden yapılandırılan BOTAŞ'ın, merkez ve taşra teşkilatları bulunmaktadır.

Petrol İşletmeleri Müdürlüğüne; ham petrol boru hatları üzerindeki pompa istasyon şeflikleri, Doğal Gaz İşletmeleri Müdürlüğüne ise; işletmeye yeni alınan hatlar üzerinde kurulan işletmeler ile doğal gaz boru hatları üzerindeki kompresör istasyonları bağlı bulunmaktadır.

BOTAŞ'ta Yönetimsel Karmaşa

BOTAŞ'ın karar organı Yönetim Kuruludur. Ana Statüye göre; "Yönetim Kurulu, BOTAŞ'ın amaç ve faaliyetlerini gerçekleştirme ve yönetimi ile ilgili gerekli kararı alır."

Bir başkan ve 5 üyeden oluşan Yönetim Kurulu'nda üyeler sık sık değiştiğinden, BOTAŞ'a verilen görevlerin öneminin gerektirdiği istikrar sağlanamamaktadır.

Yönetim Kurulu kararları, normal toplantı prosedürlerine uygun olarak alınmaktadır. Gerçek bir toplantı yapılmadan, kurumda "ara kararı" olarak adlandırılan mevzuatta bulunmayan yöntemlerle alınmaktadır.

Atamalarda; nitelikleri ve ünvanları (Danışman adı altında) belirlenmemiş, gerçek ihtiyaca dayanmayan, bazı kişilere istihdam yaratılmasına yönelik uygulamalar olağan hale gelmiştir.

BOTAŞ'ın Yürütme Organı, Genel Müdür ve 5 tane Genel Müdür Yardımcısından oluşmaktadır.

Şirket statüsüne göre; Yürütme Organı üyelerinin atamaları, nitelikleri, şartları ve diğer hususlarda 233 Sayılı KHK'nin uygulanması gerekmektedir.

Ancak, 233 ve 399 Sayılı KHK'ler ile 2477 Sayılı Yasa'da Genel Müdürlük makamının herhangi bir nedenle boşalması durumunda, asaleten yeni bir atama yapılmıyacağı kadar, nasıl doldurulacağı konusu belirlenmemiştir. Bu durum hükümetlerin, siyasi yanlılıkla ve keyfiyete dayalı uygulamalarına yol açmaktadır.

BOTAŞ'ta; 27.07.2001-Aralık 2006 Döneminde 5 tane Genel Müdür değişikliği olmuş ve Genel Müdür atamalarında asalet yerine, vekâleten yürütme işlemi, olağan uygulamaya dönüşmüştür. Söz konusu dönemde en uzun Genel Müdürlük yapma süresi; 1 yıl 9 ay kadardır. Yönetim, sadece 3 aylık gibi kısa sürede yürü-

tüldüğü gibi, en fazla 1 yıl 2–3 ay gibi sürelerde genellikle vekil Genel Müdürlerle yürütülmüştür.

BOTAŞ gibi, enerji konusunda geleceğe yönelik önemli kararlar almak, yatırımlar yapmak ve uluslararası yükümlülükler yüklenmek durumunda olan büyük bir kamu kuruluşunun, karar ve yürütme organlarının sık aralıklarla değişmesi ve vekâleten yönetilmesi, pek çok yönden risk taşıyan bir uygulamaya ve yönetim krizine yol açmaktadır.

3.BÖLÜM

BOTAŞ'IN İŞLETME FAALİYETLERİ

Boru hatları ile petrol taşımacılığı yapmak amacıyla kurulmuş olan BOTAŞ'a, 1987 yılından itibaren boru hatları ile doğal gaz taşımacılığı ve doğal gaz alım-satım görevi de verilmiştir. Ayrıca BOTAŞ, Marmara Ereğlisi'nde depolama ve gazlaştırma ile doğal gaz ana iletim hattını beslemeyi de sürdürmektedir.

Böylece doğal gaz arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve gerektiğinde ana boru hattına doğal gaz verilmesi sağlanacaktır.

Batman, Diyarbakır ve Adıyaman bölgelerinde üretilen ham petrol; Batman-Dört-yol ham petrol hattıyla Dört-yol'a, Kırıkkale Rafinerisi'nin gereksinimi olan ham petrol, Ceyhan-Kırıkkale ham petrol boru hattıyla Kırıkkale'ye, Irak'ın Kerkük ve diğer üretim sahalarında üretilen ham petrol, Irak-Türkiye ham petrol boru hattıyla Ceyhan deniz terminaline taşınmaktadır.

Malkoçlar-Ankara doğal gaz ana iletim hattı ve yan iletim hatlarıyla, satın alınan doğal gazın, taşıma ve pazarlama hizmetleri yürütülmektedir. Ana iletim hattına, Samsun-Ankara ve Doğu Anadolu doğal gaz iletim hatları bağlanmıştır.

Sivas üzerinden Malatya-Gaziantep-Mersin şehirleri Güney doğal gaz hattı projesi ile sisteme eklenmiştir. Konya'dan başlamak üzere Isparta-Nazilli şehirleri, doğal gaz projesinin yapım çalışmaları sonucunda işletmeye alınmıştır.

Belirtilen çalışmaların dışında, BOTAŞ'ın ana statüsünde bulunmayan İzmit, Bursa, Eskişehir kentlerinin şehir doğal gaz dağıtım hatlarının yapım, pazarlama, tadilat gibi altyapıyı ilgilendiren görevler de, BKK ile bu şirkete verilmiştir. Bu hizmetler, Bursa ve Eskişehir'de sürdürülmüş, 2002 yılında bu işletmeler bağlı ortaklıklar haline getirilmiştir.

16.09.2002 tarih ve 2002/47 Sayılı ÖYK kararıyla özelleştirme kapsamı ve programına alınan Esgaz ve Bursagaz A.Ş., Mart 2004 tarihinde özelleştirilmiştir.

EPDK'nın düzenlediği ihaleleri kazanarak, dağıtım lisansı alan özel şirketler ile Doğal Gaz Alım Satım Sözleşmesi ve/veya Müşteri Devir Protokolleri imzalanmıştır. Nisan 2005 tarihi itibarıyla 12 il ve 5 ilçede sanayi, konut ve ticarethanelerde doğal gaz kullanılmaktadır. 2006 yılı sonuna kadar 70 kente doğal gaz verilmesi planlanmaktadır.

TAŞIMA VE YÜKLEME FAALİYETLERİ

1. HAMPETROLE İLİŞKİN FAALİYETLER

A) Boru Hattı ile Ham Petrol Taşımacılığı

• Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı

ham petrol Boru Hattı Sistemi; Irak'ın Kerkük ve diğer üretim sahalarındaki üretilen ham petrolü, Ceyhan (Yumurtalık) Deniz Terminali'ne ulaştırmaktadır.

Paralel iki hattan meydana gelen Irak-Türkiye PBH, 5 Ocak 1977 tarihinde işletmeye alınmıştır. Kerkük ve civarındaki ham petrolü taşıyan birinci boru hattı; 35 milyon ton/yıl taşıma kapasitesine sahiptir. 28 Temmuz 1987 tarihinde işletmeye alınan ikinci paralel boru hattının kapasitesi ise, 35,9 milyon ton/yıldır. Bu hatla, Basra ham petrolü taşınmaktadır.

Türkiye topraklarında 6 pompa istasyonu (Silopi, İdil, Midyat, Viranşehir, Araban ve Pazarcık) bulunmaktadır. Irak-Türkiye HPBH ile taşınacak ham petrolü stoklamak amacıyla Ceyhan Terminalinde ise, her biri 135.000 metreküp hacme sahip olan 12 tank bulunmaktadır.

Körfez krizi nedeniyle, BM'nin Irak'a uyguladığı ambargo doğrultusunda, 1990 yılında bu hat işletmeye kapatılmış, ancak daha sonra Irak ile BM arasında yapılan anlaşma uyarınca, 16.12.1996'dan itibaren sınırlı ham petrol sevkiyatına başlanmıştır.

16.12.1996-31.2.2005 tarihleri arasında 16 dönem taşıma yapılmıştır.

2002 yılında BM kararları çerçevesinde; toplam 23,8 milyon ton ham petrol taşınması yapılmıştır. Bu hattın, yıllık toplam kapasitesi 70,9 milyon ton olduğuna göre bu yıl ancak, %34 oranında bir taşıma gerçekleştirilebilmiştir. Nisan 2003 yılına kadar toplam 8,2 milyon ton ham petrol pompalanmıştır. (%11,6 K.K.O.) Eylül-Aralık 2003 döneminde toplam 8,3 milyon ton ham petrol taşınarak K.K.O. %11,7 olarak gerçekleştirilmiştir. 2005 yılı başına kadar ise, toplam 5,1 milyon ton ham petrol taşınmıştır. K.K.O. %72 oranına gerilemiştir.

Boru hattının normal şartlarda çalıştırılmaması nedeniyle, sık sık arıza yaparak duruşlara neden olmaktadır.

Irak ile yapılan Boru Hattı Anlaşmalarının en düşük taşıma miktarı, 35 milyon ton/yıl, taşıma geliri 196 milyon dolardır. Bir saatlik duruş kaybı maliyeti 22.374 dolar, tam kapasitede ise 30.000 dolar olmaktadır. Yani istasyonlara kesintisiz enerji sağlanması gerekmektedir. BOTAŞ ve TEK arasında imzalanan protokole göre, TEAŞ'ın istasyonlara sürekli enerji sağlaması gerekirken, İdil ve Silopi enerji santrallerine beklenen düzeyde hizmet verilememektedir.

• **Batman-Dörtyol Ham Petrol Boru Hattı**

Bu hat, 1967 yılında TPAO tarafından kurulmuş ve 1984 yılında 2929 Sayılı kanun gereği BOTAŞ'a devredilmiştir.

TPAO'nun Batman, Diyarbakır ve Adıyaman bölgelerinde ürettiği ham petrol ile, PETROM ve PERENCO gibi yabancı şirketlerin ürettikleri ham petroler, bu boru hattına eklenen besleme kollarıyla, Dörtyol'a taşınmaktadır. Hat üzerinde Batman, Diyarbakır (Pirinçlik) ve Kahramanmaraş'da (Sarı) 3 tane pompa istasyonu bulunmaktadır.

TPİC tarafından Irak'tan alınan ve Batman terminaline teslim edilen ham petrol taşıma işlemi, Irak Savaşı'ndan sonra (2003 yılı başında) durdurulmuştur.

Batman-Dörtyol HPBH'nin 3,5 milyon ton/yıl olan taşıma kapasitesi, enjeksiyon pompaları eklenmesiyle, 4,3 milyon ton/yıla yükseltilmiştir.

2004 yılı sonu itibarıyla bu hattan, 2.256.252 ton ham petrol taşınmış ve K.K.O. %64,5 olarak gerçekleşmiştir.

• **Şelmo-Batman Ham Petrol Boru Hattı**

TPAO'nun olanakları ile yaptığı 42 km uzunluğunda ve 800.000 ton/yıl taşıma kapasiteli Şelmo-Batman HPBH, sonraları BOTAŞ'a devredilmiştir. Bu boru hattı ile, TPAO'nun Şelmo-103 kuyusunda ve PETROM şirketinin Mobil'den devraldığı sahalarda üretilen ham petrolün, Batman İstasyonundaki tanklara taşınması gerçekleştirilmektedir.

Ancak bu ham petrolün gravitesi yüksek olduğundan, Batman bölgesinde üretilen ve depolanan gravitesi düşük ham petrolle paçal işlemi yapılarak, TÜPRAŞ Rafinerisi'ne verilmektedir.

Şelmo-Batman ham petrol Boru Hattı ile 2004 yılında 104.079 ton ham petrol taşınmıştır. Yıllık kapasitesi 800.000 ton olan hattın, K.K.O. %130 olarak gerçekleştirilmiştir.

Batman-Dörtyol HPBH ile Dörtyol'a sevk edilen ham petrol, deniz terminalinden gemilere yüklenerek yıllık program doğrultusunda, Alağa, İzmit Rafinerilerine doğrudan ve Orta Anadolu (Kırıkkale) Rafinerisi'ne dolaylı olarak gönderilmektedir.

Irak-Türkiye HPBH'nin tam kapasite ile çalışması halinde bu boru hattına ait olan Ceyhan terminalinin, uluslararası anlaşma gereğince kullanılmaması söz konusudur.

• **Ceyhan-Kırıkkale Ham Petrol Boru Hattı**

1986 yılında işletmeye alınan Ceyhan-Kırıkkale Boru Hattı, Batman-Dörtyol HPBH ile taşınan yerli ve yabancı ham petrolün yanı sıra, Irak-Türkiye hattıyla gelen, Irak petrolünü ve yabancı ülkelerden deniz yoluyla gelen ham petrolü, Kırıkkale Rafinerisi'ne taşımaktadır.

Bu hattın taşıma kapasitesi, güzergâh boyunca konulan pompaların çalışmasına göre değişebilmektedir. 5 milyon ton/yıl olan kapasitesi, Aksaray'da bulunan pig istasyonunun pompa istasyonuna dönüştürülmesi durumunda, 10 milyon ton/yıla çıkarılabilmektedir.

Söz konusu boru hattının çalışması, Kırıkkale Rafinerisi'nin yıllık ham petrol işleme programına bağlı olmaktadır. 2004 yılında 3.359.579 ton ham petrol taşınması yapılarak, K.K.O. %67,2 olarak gerçekleştirilmiştir.

Petrol Boru Hatlarında Hırsızlık ve Sabotaj Olayları

Türkiye'de petrol boru hatlarında hırsızlık ve sabotaj olayları, kaybolan petrol değeri yanında, boru hatlarının onarım için durdurulması ve onarım masrafları kayıpları artırmakta, boru hatlarının delinmesiyle akan petrol, çevreye zarar vermekte, su kaynaklarını kirletmektedir. Çıkan yangınlar ise zararı daha da büyütmektedir.

1987-Temmuz 2005 tarihini kapsayan dönemde, bu 3 ham petrol boru hattında toplam 325 hırsızlık ve 40 adet sabotaj olayı yaşanmıştır. Batman-Dörtyol ve

Çizelge-1 : Petrol Boru Hatlarında Hırsızlık ve Sabotaj Olaylarının Maliyeti					
Boru Hattı	Yıllar	Hırsızlık Olay Sayısı	Sabotaj Sayısı	Hampetrol Kaybı (varil)	Onarım Maliyeti (\$)
Irak-Türkiye	1997-2005	73	40	424.890	4.400.321
Batman-Dörtyol	1987-2005	162	-	125.847	363.000
Ceyhan-Kırıkkale	1987-2005	90	-	21.307	625.753
Toplam		325	40	572.044	5.389.074

Kaynak: Başbakanlık YDK Raporu (2004)

Irak-Türkiye Petrol Boru Hatlarında yoğunlaşan bu olaylar sonucunda; 2,8 milyon doları ham petrol kaybindan, 2,6 milyon doları ise onarım-giderleri olmak üzere toplam 5,4 milyon dolar tutarında kayıp söz konusudur.

Boru hatlarından çalınan ham petrol; yanık yağ, fuel oil, benzin vs. gibi maddelerle karıştırılarak kalorifer kazanı ve sanayi tesislerinde yakıt olarak kullanılmaktadır. Bir kısım ham petrol, lisanssız olarak rafineri adı altında kurulan ilkel, tesislerde ayrıştırılarak pazarlanmaktadır.

Bu tür standart dışı, kalitesiz yakıtların kullanılması, kazalara yol açmakta, motorların ömrünü azaltmakta ve arızalara neden olmaktadır. Hiçbir standarda uymayan bu yakıtlar, Tüpraş rafineri ürünleri ve/veya ithal ürünlerin fiyatlarının altında satılmaktadır. Kayıtdışı yollarla pazarlanan bu ürünlerin satışı, önemli oranlarda vergi kaybına da yol açmaktadır.

Mevcut boru hatları ve bunların üzerindeki sabit tesisler ile varış terminali, 2565 Sayılı Yasa gereğince Özel Güvenlik Bölgeleri kapsamına alınmıştır. Bu tesislerin korunması ve güvenliğinin sağlanmasının sorumluluğu mülki amirlere verilmiştir.

Yasal düzenlemeye göre; boru hatları, her iki yanında 200'er metre, sabit tesisler ise sınırlarından başlayarak 400'er metre özel güvenlik bölgesi içinde bulunmaktadır. Bu bölge içinde kalan boru hatları ve tesislere zarar verenler, 1-7 yıl arasında hapis cezası ile cezalandırılacaklardır.

04.12.2003 tarih ve 5015 Sayılı Petrol Piyasası Yasası ile yasa ve yönetmeliklere uygun olmayan rafineri ve benzeri tesislerin kapatılması konusu, Enerji Piyasa

sası Düzenleme Kurulu'nun (EPDK) yetkisinde bulunmaktadır. Rafineri ve satış yerleri EPDK'ca denetlenmektedir.

Çalınan ham petrolün, piyasada satılmasını önleyecek denetimlerin yapılmasına yönelik olarak, EPDK'nın bilgilendirilmesine rağmen gereken önlemler alınmamış ve hırsızlık olayları devam etmiştir.

B) Liman (Deniz Taşıtları) Hizmetleri

Liman işletmeciliği; limanlara gelen gemilere römorkaj, pilotaj ve palamar hizmetleriyle, atık boşaltımı gibi diğer lojistik hizmetlerin verilmesini kapsamaktadır.

BOTAŞ Petrol İşletmeleri Müdürlüğü'ne bağlı, Ceyhan ve Dörtyol Doğal Gaz İşletmeleri Müdürlüğü ile Marmara LNG İşletmesi limanlarında, işletmecilik hizmetleri verilmektedir.

Bu liman terminallerinde; BOTAŞ'a ait 10 römorkör 6 pilot bot, 7 palamar bot ve 1 servis botu olmak üzere 24 adet deniz taşıtı bulunmaktadır.

BOTAŞ, liman hizmetlerini esas olarak, kendi deniz taşıtlarıyla vermekte, gerek duyulduğunda gemiler kiralamaktadır. İş yüküne bağlı olarak BOTAŞ gemileri, özel limanlara da ücret karşılığında bu hizmetleri verebilmektedir.

BOTAŞ'a ait deniz taşıtları, bir özel şirket tarafından gerekli personelle donatılarak işletilmektedir. Tankerlere kendi karasularımızda, hizmet veren kılavuz kaptanlar ise, BOTAŞ personelidir.

Liman hizmetleri;

- Kılavuzluk hizmetleri için, BOTAŞ'ın kılavuz kaptanlarını gemilere pilot botlarıyla götürüp getirmek,
- Römorkaj hizmeti için, gemilerin yanaşma ve kalkma manevrasını yapmak,
- Palamar hizmeti için, palamar botlarla gemilere halat taşımak
- Katı atık hizmeti için, gemilere servis yapmak,
- LNG gemilerine Çanakkale Boğazı'nda aktif eskortluk yapmak,
- Deniz araçlarının bakımı için; temizlik işlerini, verilen yetki çerçevesinde bakım ve boya işlerini yapmak,

- Gerektiğinde kurtarma, yardım, kirlilik önleme ve yangın söndürme hizmetleri yapmak.

Deniz taşıtlarındaki işletmeci personelin her türlü sorumluluğu yükleniciye aittir. Bu personelin, yemek ve koruyucu giyim ihtiyacını yüklenici karşılamakta, barınma konusunda BOTAŞ olanakları kullanılmaktadır.

Gemilerin yakıt, yağ, üstüğü, temizlik malzemesi, boya vs. gibi işletme ve bakım giderleri ile personelin kullanımında verilen malzemenin giderlerinden de BOTAŞ sorumludur.

Deniz araçları işletmeciliği, uzun yıllardan beri (1998–2006 devam) Marsaş A.Ş. ve BENE A.Ş. firmaları arasında el değiştirmektedir. Deniz işletmeciliği ihale süreçlerindeki sorunlar, Teftiş Kurulu raporlarında sürekli olarak yer almaktadır.

2001 yılında yapılan ihalede usulsüzlük yapıldığı iddialarına ilişkin olarak, Ankara 13. Asliye Ceza Mahkemesi'nde yetkililer hakkında ceza davası açılmıştır. 2004 ve 2005 yıllarında deniz araçları işletmeciliğinin veriminin düştüğü, özellikle Ceyhan Limanı'ndaki faaliyetlerin zararlı sonuçlandığı denetim raporlarıyla ortaya konmuştur.

BOTAŞ Limanları'na yakın limanlardaki özel işletmeciler, BOTAŞ Limanları'nın yetki sınırlarını daraltma girişimlerinde bulunmaktadırlar.

Ceyhan Limanı'nın yetki alanı; 12.11.1984 tarih ve 18488 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmelikle genişletilmişken, 22.11.1976 tarih ve 15771 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7/12682 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nda; Ceyhan Yükleme Tesisleri, mücavir alanlarını da kapsamak üzere BOTAŞ (Ceyhan) Limanı olarak belirlenmiş olup, 11.03.1997 tarih ve 15875 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmelikle Ceyhan Limanı yetki alanı daraltılmıştır.

BOTAŞ'tan alınan işletme alanı, çevredeki özel limanlar arasında paylaştırılmıştır.

Toros Gübre, tek başına tüm alanın yarısında yetki sahibi olarak özel römorkaj ve pilotaj hizmetlerini yürütmektedir.

2004 yılında Dörtüol İskele tesislerinden 48 tanesi yerli tankere, ayrıca bu limana

bağlı Ceyhan İskelesi'nden 30 tanesi yerli tanker olmak üzere toplam 126 tankere, hizmet verildiği ve hizmet karşılığı olarak, Dört Yol'da 772 bin dolar, Ceyhan'da ise 4,1 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Irak-Türkiye petrol taşıma hizmetlerinin azalması, liman hizmetlerinden elde edilen gelirin de düşmesine yol açmaktadır.

BOTAŞ'ın LNG Limanı, çevresindeki özel tesisler nedeniyle stratejik konumdadır. Ceyhan'ın uluslararası ham petrol yükleme/boşaltma terminali olmasını öngören projeksiyonlar, ileride Ceyhan Limanı'nın kapasitesinin artmasıyla, BOTAŞ'ın liman işletmeciliğinde önemli bir yere sahip olacağını göstermektedir.

Bu anlamda BOTAŞ Limanları'nın yetki alanları; söz konusu öngörülere, önemine ve güvenlik ihtiyaçlarına uygun olarak belirlenmelidir.

C) Artım Petrolü Üretimi

İskeleye yükleme amacıyla yanan tankerlerin getirdiği deniz suyu, ham petrol ve yağ karışımı suları (Balast suları) deniz kirlenmesine engel olmak üzere, Ceyhan ve Dört Yol terminallerinde bulunan balast tanklarında toplanmakta, kirli deniz sularına daha sonra kimyasal enjekte edilerek, bu balast suyu ayrışmasından elde edilen ham petrol alınmaktadır. Bu şekilde elde edilen artım petrolü TÜPRAŞ'a satılmaktadır. Ayrıştırılarak yaklaşık 5 ppm'e indirgenen deniz suyu ise, tekrar denize ya da yangın suyu tankına verilmektedir.

2004 yılında Ceyhan artım tesislerinde 22.957 m³ varil slop petrol (balast suyundan elde edilen petrol), Dört Yol artım tesislerinde, 9652 varil (1.317 ton) slop petrol elde edilerek Tüpraş'a satılmıştır.

D) Booster Hizmetleri

2004 yılında Ceyhan artım tesislerinde 22.957 m³ varil slop petrol (balast suyundan elde edilen petrol), Dört Yol artım tesislerinde, 9652 varil (1.317 ton) slop petrol elde edilerek Tüpraş'a satılmıştır.

2. DOĞAL GAZA İLİŞKİN FAALİYETLER

Dünya da kanıtlanmış doğal gaz rezervleri, 1980–2005 döneminde %114 artarak 180 trilyon m³'e ulaşmıştır. Doğal gaz kapasitesinin büyük kısmı, Orta Doğu ülkeleri ile Rusya Federasyonu'nda bulunmaktadır. 1985–2005 döneminde, Orta Doğu Bölgesindeki kanıtlanmış doğal gaz rezervleri, %161 artmıştır. Bu dönemde Rusya Federasyonu, rezervlerinde, önemli bir artış olmamasına karşın, %26,6 payla en yüksek rezerve sahip ülke olmayı sürdürmektedir. Dünya rezervleri içinde İran'ın payı, %14,9, Katar'ın payı, %14,3'dür.

1980-2005 döneminde dünya doğal gaz üretim artışı, %90 oranındadır. Bu dönemde, Orta Doğu ve Asya Pasifik bölgelerinin ağırlıkları artmıştır. 2005 yılında Avrupa ve Avrasya Bölgesi %41 tüketim artışıyla birinci sırada yer alırken, bunu, %28 artışla Kuzey Amerika ve %15 oranında gerçekleşen artışla Asya-Pasifik Bölgesi izlemektedir.

Doğal gaz ticareti, genellikle bölgeler arası bir nitelik taşımaktadır. Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının yaklaşık yarısını karşılayan Rusya Federasyonu, dünyanın en büyük doğal gaz ithalatçısı konumundadır. Kanada ise, ABD'ye ihraç ettiği doğal gaz ile 2. büyük ihracatçı ülkedir.

ABD 2005 yılında, 104,21 milyar m³ doğal gaz ithalatıyla, doğal gaz ithal eden ülkelerin başında yer almaktadır. AB ise doğal gaz ithalatında en büyük paya sahip bölge konumundadır. Türkiye'nin 1994 yılında 5,19 milyar m³ olan doğal gaz ithalatı, 2005 yılında 27,2 milyar m³'e ulaşmıştır.

Ham petrole göre maliyeti daha yüksek olan doğal gaz ticaretinin gelişme hızı, giderek artmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'na (IEA) göre; son 5 yılda doğal gaz ticaretinin yıllık büyüme hızı, doğal gaz tüketim hızından daha fazla olmuştur.

Çizelge-2 :Dünya Doğal Gaz Üretimi ve Dış Ticareti (milyar m³)				
Yıllar	Üretim	İhracat	Boru Hattı	LNG
1994	2.103	466	377	88
1999	2.290	596	471	124
2004	2.704	785	610	175
2005	2.763	721*	533*	189

* Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri arasındaki ticaret hariç
Kaynak: Başbakanlık YDK Raporu (2004)

1994–2005 dönemini kapsayan süreçte doğal gaz üretimi, %31,4, ihracatı % 55 artmıştır. LNG ihracatında %114,8, boru hattı ile ihracatta ise, 1994–2004 yılları arasında %61,8 oranında artış gerçekleşmiştir.

Doğal Gaz Fiyatları

Ham petrol fiyatları, diğer fosil yakıtlar için de referans oluşturmaktadır. Doğal gaz fiyatları, ham petrol fiyatlarına bağlı olmakla birlikte, farklı bir yapılanma da göstermektedir.

Doğal gazın uzak mesafelere taşınması, ham petrole göre daha pahalı olduğundan, doğal gaz piyasası bölgesel kalmaktadır. Bu bölgesellik, farklılığı belirlemektedir.

Tarihsel olarak; Asya'daki doğalgazın en pahalı, Kuzey Amerika'dakinin en ucuz olduğu ve Avrupa'da doğal gaz fiyatının ise iki bölge arasında kaldığı görülmektedir. Ancak 1999 yılında, ilk defa Kuzey Amerika'daki doğal gaz fiyatı, Avrupa'yı geçmiştir. 2003 yılında ise Kuzey Amerika ile Asya'daki doğal gaz fiyatları eşitlenmiştir.

Son yıllarda Türkiye'de enerji sektörü, genel ekonomiden daha yüksek bir büyüme hızı içindedir. 1994 yılında GSMH içinde enerji sektörünün payı, %2,9 iken, 2001 yılında %3,47'ye yükselmiştir.

Çizelge-3 : Türkiye'nin Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dünya Tüketimindeki Durumu					
Petrol	Doğal Gaz	Kömür	Nükleer	Hidroelektrik	TOPLAM
% 0,78	% 0,99	% 0,89	-	% 1,35	% 0,85

Kaynak: BOTAŞ (2005)

Türkiye 2005 yılında, birincil enerji kaynaklarında dünya tüketiminin, %0,85'ini gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin dünya enerji tüketimindeki ağırlığı giderek artmaktadır. 1985 yılında %0,42, 1995'te %0,70 olmuş; 2005 yılında ise %0,85 oranı ile en yüksek değerine ulaşmıştır.

Türkiye, dünya enerji ticareti açısından sadece ham petrol ve doğal gaz alım işlemlerinde öne çıkmaktadır. Ham petrol ithalatı açısından 18. sırada, doğal gaz alımlarında ise 9. sırada yer alan bir ülkedir.

Türkiye, doğal gaz alımında Rusya'nın en önemli 3. müşterisi, İran'ın tek müşterisidir. LNG açısından ise Cezayir ve Nijerya'nın en önemli 3 müşterisinden birisidir.

A) Boru Hatları ile Doğal Gaz Taşımacılığı

Türkiye'nin artan enerji talebini karşılamak ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda BOTAŞ, 1987 yılından itibaren boru hatları ile doğal gaz taşımacılığı ve ticari faaliyetlerini de yürütmeye başlamıştır.

Çizelge-4 : Mevcut Doğal Gaz Boru Hatları

BORU HATLARI	UZUNLUK (Km)	ÇAP (inç)	İŞLETMEYE ALIM TARİHİ
Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı	842	36"-24"	Bu hattın Hamitabat'a kadar olan kısmı, 23.06.1987 tarihinde, tümü ise Ağustos 1988'de işletmeye alınmıştır.
İzmit-Karadeniz Ereğli Doğal Gaz İletim Hattı	209	24"-16"	Ocak 1996
Bursa-Çan Doğal Gaz İletim hattı	208	24"-8"	Temmuz 1996
Çan-Çanakkale Doğal Gaz İletim Hattı	107	12"	Temmuz 2000
Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı	1490	48"-40"-16"	Aralık 2001
Karacabey-İzmir Doğal Gaz İletim Hattı	241	36"	Nisan 2002
Samsun-Ankara Doğal Gaz İletim Hattı	501	48"	Şubat 2003

Kaynak: BOTAŞ

• Rusya Federasyonu – Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

18.08.1984 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve Eski Sovyetler Birliği Hükümetleri arasında doğal gaz sevkiyatına ilişkin, Hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır.

Bu anlaşma doğrultusunda, 14.02.1986 tarihinde Ankara'da, BOTAŞ ile SOYUZ GAZ EXPORT arasında 25 yıl süreli Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında; 1987 yılından itibaren giderek artan miktarlarda doğal gaz alımı başlamış ve 1993 yılında alım miktarı 6 milyar m³/yıla ulaşmıştır.

Hattın güzergâhı; Türkiye Bulgaristan sınırında Malkoçlar'dan giren DBH, Hamitabat, Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır. Ülkemiz sınırları içerisindeki toplam uzunluğu 842 km'dir.

75 bar basınca göre tasarlanan bu ana boru hattında, Kırklareli, Ambarlı, Pendik, Bursa ve Eskişehir'de kompresör istasyonları, Malkoçlar'da ana ölçüm istasyonu bulunmaktadır.

Ana kontrol merkezi Ankara-Yapracık'ta bulunan, 36 ve 24 inç çapında olan boruların kullanıldığı ana iletim hattının yıllık taşıma kapasitesi, 14 milyar m³ olarak planlanmıştır.

26.10.1986 tarihinde yapımına başlanan hat, 23.06.1987 tarihinde ilk durak olan Hamitabat'a ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren TPAO tarafından üretilen yerli doğal gaz ile birlikte, ithal edilen doğal gaz da Hamitabat'taki Trakya Kombine Çevrim Santrali'nde, elektrik enerjisi üretiminde kullanılmaya başlanmıştır.

Söz konusu hatla taşınan doğal gaz, Temmuz 1988 tarihinde İstanbul Gübre Sanayi A.Ş.'de (İGSAŞ), Ağustos'ta Ambarlı Santrali'nde, Ekim 1988'de ise Ankara'da konutlarda ve ticari alanda kullanılmaya başlanmıştır. Ağustos 1989 yılından itibaren, ana hat güzergâhındaki sanayi kuruluşlarında doğal gaz kullanılmaktadır.

• ***İzmit-Karadeniz Ereğli Doğal Gaz İletim Hattı***

Doğal gaz kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla, Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Ana Hat) 1996 yılında, 16", 18" ve 24" çapında 209 km uzunluğundaki İzmit-Karadeniz Ereğli Doğal Gaz İletim Hattı ile Batı Karadeniz Bölgesi'ne uzatılmış ve Ocak 1996 tarihinden itibaren Ereğli ve Demir Çelik Fabrikaları'nda doğal gaz kullanılmaktadır.

• ***Bursa-Çan Doğal Gaz İletim Hattı***

Ana hat, 18", 12" ve 24" çaplarında ve 208 km uzunluğundaki Bursa-Çan Doğal Gaz İletim Hattı ile Çan'a uzatılmış ve Temmuz 1996 tarihinden itibaren doğal gaz, bu hat güzergâhında bulunan sanayi kuruluşları ile birlikte Çanakkale Seramik Fabrikası'nda da kullanıma sunulmuştur.

• Çan-Çanakkale Doğal Gaz Boru Hattı

12 inç ve 107 km uzunluğundaki bu hattın, yapım çalışmaları 2000 yılında tamamlanmıştır.

• Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim hattı (İran)

Başta İran olmak üzere Ortadoğu Bölgesi'ndeki kaynaklardan alınacak doğal gazın, boru hattı ile Türkiye'ye taşınması amacıyla geliştirilen bu proje kapsamında 08.08.1996 tarihinde, İran ile Türkiye arasında Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır.

Bu anlaşmaya göre; 3 milyar m³'lük bir miktarla başlayacak doğal gaz alımı, yıllar itibariyle artarak yılda 10 milyar m³'lük doğal gaz alımına ulaşacaktır.

10 Aralık 2001 tarihinde, İran'dan yapılan doğal gaz sevkiyatı ile devreye alınan bu hattın uzunluğu 1490 km olup, çapı 48-16 inç arasında değişmektedir.

Bu doğal gaz ana iletim hattı, Doğu Beyazıt'tan başlayarak Erzurum, Sivas ve Kayseri üzerinden Ankara'ya uzanmaktadır. Bir branşman da Kayseri ve Konya üzerinden Seydişehir'e ulaşmaktadır.

2003 yılında Doğubeyazıt Kompresör istasyonu tamamlanmış, 2006'da Sivas, 2008 yılında ise Erzurum istasyonu tamamlanacaktır.

• Karacabey-İzmir Doğal Gaz İletim Hattı

Mevcut Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı'nın, Bursa/Karacabey'den İzmir'e uzatılarak, bu güzergahtaki Manisa, Balıkesir, Turgutlu gibi merkezlerdeki sanayi kuruluşlarına ve konutlara doğal gaz verilmesi amacıyla yapılmıştır. Çapı 36 inç, uzunluğu 241 km'dir. Nisan 2003 tarihinde devreye alınmıştır.

Aliağa Bölgesi'nde kurulan Doğal Gaz Kombine Çevrim Santrali'ne doğal gaz sağlamak üzere; 36 inç çapında ve 35 km uzunluğunda bir bağlantı hattı ve 20 inç çapında, 6-7 km'lik Aliağa branşman hattı proje kapsamına alınmıştır.

• **Dağıtım Hatları**

Proje kapsamında toplam uzunluğu yaklaşık, 1.200 km olan ve çeşitli uzunluk ve çaplarda dağıtım hatları yapılmıştır. Bunlar Bilecik-Kütahya Uşak (Faz 1), İzmir/Kemalpaşa Organize Sanayi Bölgesi (OSB)-Pınarbaşı-Torbalı-Turgutlu (Faz 2), İzmir-Aliağa-Atatürk OSB (Faz 3), Kırıkkale-Kırşehir-Yozgat-Polatlı (Faz 4), Konya/Ereğli-Aksaray-Niğde (Faz 5), Konya-Karaman/Kazım Karabekir-Konya OSB (Faz 6), Manisa OSB-Akhisar-Balıkesir-Susurluk (Faz 7), Kayseri-Sivas (Faz 8), Çorum-Samsun (Faz 9), Adapazarı Deprem Konutları (Faz 10) ile Çorlu-Dericiler OSB dağıtım hatları 2003 yılının sonunda tamamlanmış ve doğal gaz arzı sağlanmıştır.

• **Samsun-Ankara Doğal Gaz İletim Hattı (Mavi Akım)**

Rusya Federasyonu-Türkiye Doğal Gaz İletim Hattı (Mavi Akım) projesi ile, Rus doğal gazının, Karadeniz üzerinden Türkiye'ye taşınması hedeflenmektedir.

15.12.1997 tarihinde BOTAŞ ve GAZEXPORT arasında imzalanan, 25 yıl süreli Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması kapsamında, 16 milyar m³/yıl (yılda 16 milyar m³) doğal gaz, Rusya Federasyonu'ndan Karadeniz geçişi bir hat ile Türkiye'ye ulaştırılacaktır.

Anlaşmaya göre; ilk yıl 2 milyar m³ olarak başlayacak doğal gaz sevkiyatı, plato periyotta 16 milyar m³/yıl seviyesine ulaşacaktır.

Rusya Federasyonu-Karadeniz-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı;

- Rusya topraklarında İzobilnoye-Dyubga arasında 56" inç çapında 308 km ve 48" inç çapında olmak üzere toplam 370 km uzunluğundaki boru hattı sistemi,
- Karadeniz geçişi olarak Dyubga-Samsun arasında her biri 390 km uzunluğunda ve 24" (inç) çapında paralel 2 hat,
- Türkiye topraklarında Samsun-Ankara arasında 48" (inç) çapında ve 501 km uzunluğundaki Boru Hattı Sistemi,

olmak üzere 3 ana bölümden oluşmaktadır.

Bu boru hattının, Rusya Federasyonu topraklarındaki bölümü ile Karadeniz geçi-

şine ait bölümün finansmanı ve inşaatı Rus Gazprom şirketinin, Türkiye bölümünün finansmanı ve inşaatı ise BOTAŞ'ın yükümlülüğünde gerçekleştirilmiştir.

Proje kapsamında; Samsun/Durusu'da bir basınç düşürme ve ölçüm istasyonu yapılarak, 15 Ekim 2002 tarihinde hizmete girmiştir.

Mavi Akım Projesi'nin Türkiye sınırları içindeki bölümü, Samsun'dan başlayarak Amasya, Çorum, Kırıkkale üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır. Bu hat, Ankara/Polatlı yakınlarında Ana Hat ile irtibatlandırılmış olup, 20 Şubat 2003 tarihinde işletmeye alınmıştır.

B) Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) İthalatı ve LNG Terminali

Doğal gaz arz güvenliğinin ve esnekliğinin artırılması için 14.04.1988 tarihinde BOTAŞ ile SONATRACH arasında 20 yıl süreli bir LNG Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre; Cezayir'den yılda 2 milyar m³ doğal gaz eşdeğeri LNG alımı yapılacaktır.

Söz konusu anlaşma kapsamında; ithal edilecek doğal gaz için hem baz yük tesisi olarak kullanılmak, hem de istenildiğinde de pik düşürücü olarak devreye sokulmak üzere BOTAŞ tarafından 1989 yılında, Marmara Ereğlisi LNG ithal terminali yapılmış ve 3.8.1994 tarihinde işletmeye alınmıştır.

1995 yılında Cezayir ile imzalanan zeyilname ile yıllık ithalat miktarı, 4 milyar m³'e çıkarılmıştır. Buna ilaveten 9.11.1995 tarihinde de Nijerya ile 1,2 milyar m³ doğal gaz eşdeğeri LNG alımı için, Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır.

Marmara Ereğlisi LNG İthal Terminali'nin;

- Satın alınan LNG'yi depolamak
- Depolanan LNG'yi istenilen miktarda gazlaştırarak, Rusya Federasyonu-Türkiye DGB Hattı'na sevk etmek üzere iki ana işlevi bulunmaktadır.

300 m uzunluğunda bir iskeleye sahip olan Terminalde, her biri 85.000 m³ hacminde 3 adet LNG depolama tankı bulunmaktadır. Bu tanklarda -163 ° C'de muhafaza edilen sıvılaştırılmış doğal gazı gerektiğinde gazlaştırmak için, 3 adet deniz sulu, 4 adet doğal gazlı gazlaştırma ünitesi bulunmaktadır.

2004 yılında 3.174 milyon m³'ü Cezayir'den ve 1.034 milyon m³'ü Nijerya'dan alınan LNG, gazlaştırılarak ana iletim hattına verilmiştir.

Nijerya ve Cezayir'den gemiler ile gelen doğal gazın bir bölümü boşaltım sırasında gemilere geri verilmektedir. Nijerya'dan gelen gemilere geri verilen dolmuş gazı için, ücret alınmaktadır. Gemiler yakıt gazı talep etmemektedir. Ancak Cezayir ile yapılmış sözleşmeye göre, gemiye geri verilen (boşaltılan LNG'nin %0,2'si kadarı) yakıt gazı için herhangi bir ücret alınmamaktadır.

Cezayir doğal gazını taşıyan gemilere verilen toplam doğal gaz miktarı, boşaltılan gazın %0,5'i düzeyinde olmaktadır. Doğal gaz miktarı ve değerindeki değişimler dikkate alındığında, her yıl ortalama 1 milyar dolar değerinde doğal gazın ücret alınmadan Cezayir'den gelen gemilere geri verildiği Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Raporları'nda tespit edilmiştir. Bedelsiz verilen yakıt gazı karşılığının tahsil edilmesi için, Cezayir ile yapılan LNG alım sözleşmesinde gerekli değişikliğin yapılmasını ilişkin uyarılar, söz konusu Kurul raporlarında sürekli gündeme getirilmektedir. Ancak, bu konuda bir ilerleme sağlanamamıştır.

Diğer yandan BOTAŞ, LNG Terminalinde depoladığı ve gerektiğinde doğal gaz formunda sisteme verdiği LNG'yi, EPDK'dan lisans almış özel şirketlere de LNG formunda tankerler ile taşınarak satılmaktadır.

LNG kullanıcıları; doğal gaz iletim ve dağıtım şebekesinin henüz ulaşmadığı kentlerdeki ve kent dışı yerleşim alanlarındaki sanayi tesisleridir. Bunlar, Ege Bölgesi'nin tamamında ve İzmit, Hatay, Adana ve Mersin'de bulunan çok sayıda sanayi kuruluşlarıdır.

Çizelge-5 : Firmalara Göre LNG Ticareti		
FİRMA ADI	MİKTAR (m³)	TUTAR (YTL, KDV hariç)
Habaş	106.241.355	37.804.414
Yüksel Seramik	9.532.578	3.458.387
Koç Statoil	27.454.938	10.246.482
İpragaz	6.203.382	2.406.082
Güney Doğal Gaz	2.970.359	1.106.863
Petrol Ofisi	4.174.421	1.643.977
Güney Gaz LPG	701.724	273.099
Aytemizler	1.858.075	727.336
Yıllar	159.136.832	57.666.640

Kaynak: Devlet Denetleme Kurulu Raporu (2006)

DDK Kurulu Raporu'na göre; 2005 yılında Habaş, 37,8 milyon YTL karşılığında 106,2 milyon m³, Koç Statoil, 10,2 milyon YTL değerinde 27,5 milyon m³, Yüksel Seramik, 3,5 milyon YTL'lik 9,5 milyon m³, İpragaz 2,4 milyon YTL karşılığında 6,2 milyon m³, Petrol Ofisi A.Ş., 1,6 milyon YTL karşılığında 4,2 milyon m³ LNG satın almıştır. Diğer firmalar tarafından alınan LNG ile 2005 yılında toplam 159,1 milyon m³ LNG ticareti karşılığında toplam 57,7 milyon YTL değerinde satış gerçekleştirilmiştir.

2006 yılında ise bunlara yeni firmalar eklenerek, Haziran 2006 tarihinde; toplam 140 milyon m³'lük LNG alımı karşılığında 57,9 milyon YTL (yaklaşık 58 trilyon TL) ödeme yapılmıştır.

Özel firmalara LNG satışı konusunda Habaş ilk sırada yer almaktadır.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu'nda, (2006 yılı) özel firmalara LNG satışı konusunda saptanan hususlar;

- LNG Terminalinin kapasitesi, 2 adet dolum kolu ile 25x2=50 tanker/gündür.
- Alım şirketleri; kendi aralarındaki ticari çekişmeler nedeniyle, ihtiyaçlarının üzerinde miktarlarda LNG talep ettiklerinden, BOTAŞ'ın 50 tanker/günlük kapasitesi yetersiz kalmaktadır.
- BOTAŞ tarafından gerçek ihtiyaçlarını kanıtlamaları istenmesine rağmen "ticari sır" gerekçesiyle firmalar, gerçek gereksinimlerini bildirmekten kaçınılmaktadırlar.
- Ticarete konu olan LNG'nin önemi nedeniyle, dağıtım dengesizliklerinin ticari gereklilikleri aşarak, haksız rekabete yol açtığına ilişkin eleştiri/yakınmalar, sürekli gündeme gelmektedir, biçiminde ifade edilmektedir.

Bir kamu kuruluşu olan BOTAŞ, özel ticaret şirketlerinin aralarındaki çekişmenin parçası olmamak için, haksız rekabet yaratacak uygulamalardan kaçınılmalıdır.

BOTAŞ, kapasite paylaşım sorununu yetkili otorite olan EPDK'ca çözümlenmesi için, bu kurumla işbirliği yaparak, kapasite dağılım programına uymalıdır.

LNG ticareti, boru hatlarının yaygınlaşmasıyla azalacağından, BOTAŞ'ın bu bölgelere uzanan boru hattı yatırım kararları, LNG ticareti yapan özel firmaları yakından ilgilendirmektedir. BOTAŞ, yatırım kararlarını verirken, bu şirketlerin müdahale ya da etkilemesinden kaçınılmalıdır.

C) Doğal Gaz Depolama Tesisleri Yetersizdir

Doğal gazın, mevsimsel, günlük ve saatlik tüketim taleplerini düzenlemek amacıyla, tüm dünya ülkeleri üretilen veya ithal edilen doğal gazı yeraltına depolamak için tesisler inşa etmektedirler.

Türkiye, ilk Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşmasını 18.08.1984 tarihinde imzalamış ancak, aradan 22 yıl geçmesine karşın yeterli depolama tesisine sahip değildir.

“Al ya da öde” yükümlülüklerinin bulunduğu Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşmalarına dayalı olarak, hemen hemen tamamı ithal edilen doğal gazın depolanamaması, ciddi doğal gaz sıkıntısına ve kaynak kaybına yol açmaktadır.

02.08.1994 tarihinde hizmete açılan Marmara Ereğlisi LNG ithal terminali ve depolama tesislerinin kapasitesi, 255.000 m³ (85.000x3) kadardır. Bu miktar LNG, 153 milyon m³ doğal gaza eşdeğerdir. (1 m³ LNG=600 m³ DG)

- TPAO'nun Kuzey Marmara ve Değirmenköy Doğal Gaz Sahalarının, bu sahalarındaki doğal gazın tüketimi sonrasında doğal gaz yeraltı depolama tesisi olarak kullanılması için, BOTAŞ ile TPAO arasında 21.07.1999 “Doğal Gaz Yeraltı Depolama ve Yeniden Üretim Hizmetleri Anlaşması” imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmaya dayalı olarak yürütülen proje kapsamında, 1,3 milyar m³’lük miktarı Kuzey Marmara, 0,3 milyar m³’lük miktarı ise Değirmenköy sahalarından olmak üzere, toplam 1,6 milyar m³ doğal gaz depolanabilecektir.

TPAO tarafından yer üstü tesislerinin yapımı için, ihaleye çıkılarak inşaata başlanmış ancak Şubat 2006 tarihinde işletmeye alınması planlanan tesisler, henüz tamamlanmamıştır.

- Kayseri-Konya-Seydişehir Doğal Gaz Boru Hattı'na 19 km uzaklıkta olan, Tuz Gölü Havzası'ndaki tuz domlarının doğal gazı yeraltında depolamak amacıyla, geliştirilen “Tuz Gölü Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi”nin, Temmuz 2000 tarihinde mühendislik çalışmaları başlatılmıştır. Bu projenin, 2010 yılında devreye alınması planlanmakta ise de henüz proje aşamasında bulunmaktadır.

Kuzey Marmara Depolama tesisinin, yaklaşık 2,5 milyar m³, Tuz Gölü alanının da 1 milyar m³ doğal gaz depolayabileceği öngörülmektedir.

Uluslararası kabul gören güvenli depolama miktarı, ülke yıllık tüketiminin %20'si kadardır. Buna göre Türkiye'nin, bugünkü yıllık doğal gaz tüketimi göz önüne alındığında, 5 milyar m³'ü aşan bir depolama kapasitesine en kısa sürede sahip olması gerekmektedir.

Yeterli depolama olanağı bulunmayan ülkemiz, 2005–2006 döneminde ciddi boyutlarda doğal gaz sıkıntısıyla karşı karşıya kalmıştır.

D) Doğal Gaz Alım ve Satım İşlemleri

• Doğal Gaz Alım Anlaşmaları

BOTAŞ'ın 7 tanesi doğal gaz, 2 tanesi LNG olmak üzere 9 tane uzun süreli (25-30 yıl) alım anlaşması bulunmaktadır. Anlaşmaların 4 tanesi Rusya Federasyonu ile yapılmıştır. Azerbaycan ve Türkmenistan ile yapılmış olan 2 tane anlaşmadan, henüz doğal gaz alımı gerçekleştirilmemiştir.

Anlaşmalardaki kurallar ve özellikleri;

- Bütün anlaşmalar, doğal gaz alınmasa bile bedelinin ödenmesini gerektiren, "Yıllık alım yükümlülüğü (al ya da öde) içermektedir. Yerine getirilemeyen alım yükümlülüklerinde alıcının genellikle, doğal gaz bedelinin 3/4'ünü ödemesi gerekmektedir. Ancak gelecek yıllarda kalan bedelin (o yılın fiyatıyla) ödenerek, eksik alım tamamlanabilir (Telafi/make-up).

Telafi uygulaması, bazı anlaşmalarda süre sınırlamasına bağlanmıştır. Yani, eksik alımın belirtilen süre içinde tamamlanması gerekmektedir.

- Anlaşmalarda yıllık alım yükümlülüğü yanında, günlük ve yaz dönemi alım yükümlülükleri de bulunmaktadır.

Benzer biçimde; zorunlu tamirat veya zorlayıcı nedenler dışında, sözleşmede belirtilen miktarda gazı teslim edemeyen satıcı da, alıcıya bazı indirimler yapmakla yükümlü tutulmaktadır.

En az alım yükümlülüğü ile kontrat üst sınırları arasındaki gaz alımlarında, genellikle fiyattan belli bir indirim yapılmaktadır.

- Alıcının, doğal gaz bedelini ödemekte gecikmesi halinde faiz uygulanmaktadır.

- Karşılıklı yükümlülüklerin belirli bir süre yerine getirilememesi, zarar gören tarafa sözleşmeyi feshetme hakkı vermektedir.

- Gönderilen doğal gazın üçüncü ülkelere yeniden ihracı, genellikle yasaklanmıştır. Ancak Azerbaycan ve Türkmenistan ile yapılan anlaşmalar, belli koşullarda yeniden ihraca izin vermektedir.

- Anlaşmalardaki doğal gaz bedeli, genellikle bir sabit temel fiyat ile belirli ağırlıktaki değişken öğeleri birlikte içeren, ikili matematiksel formüllerle hesaplanmaktadır.

Sabit parametreler;

- Belirtilmiş en düşük anlaşma baz fiyatı,
- Fiyata doğrudan eklenen asal katsayılar

Değişken parametreler;

- Farklı coğrafyalardan sağlanmış, çeşitli özellikte ham petrolün ve doğal gazın liman teslim fiyatları,
- Üretici ülkelerin fiyatlarından hareketle oluşturulmuş dünya ham petrol paçal fiyatları,
- Bazı fiyat endeksleri (ABD Tüketici Fiyat Endeksi-CPI veya OECD ülkeleri fiyat endeksleri gibi)
- Alım miktarları.

Bu öğelerin birkaçı ya da tümü dikkate alınarak yapılan hesaplamalar; genellikle 3 aylık, bazı sözleşmelerde ise, 6 aylık dönemlerde yenilenmektedir.

Fiyat formülleri ve diğer kurallarla ilgili olarak taraflar, bazı koşullarda değişiklik isteyebilmektedirler. Değişiklik için gözden geçirme zamanları, anlaşmalarda tarih olarak belirtilmekte; ama piyasaların beklenenden çok farklı değerler aldığı

ya da sözleşme fiyatlarının belli bir süre boyunca alt veya üst sınırlarda gerçekleştiği durumlarda da, değişiklik istenebilmektedir.

Rusya Federasyonu ile yapılan anlaşmalarda; 10'ar yıllık dilimlerde tarafların 2'şer kez yeniden gözden geçirme hakları bulunmaktadır. Türkiye en son revizyonu 2002 yılında yaptırmıştır. (19.11.2003 tarihinde yapılan değişiklikler revizyon sayılmamış, tarafların revizyon isteme haklarını etkilememiştir.) 2005 yılında yeniden istenen görüşmeler ise, Enerji Bakanı'nın açıklamalarının tersine, hala sürmektedir.

Doğal gazın fiyatlandırılmasında, dünyaca kabul edilmiş genel formüller yoktur. Satıcılar ve alıcılar, fiyatları gizlediğinden gerçek fiyat bilgilerine ulaşılamamaktadır.

Fiyat formüllerindeki etkenlerin türü ve ağırlıkları her anlaşmada değişmektedir. Aynı ülke ile yapılan anlaşmalar arasında bile farklılıklar bulunmaktadır.

Türkiye'nin, Rusya ile doğal gaz alımına ilişkin yaptığı 4 tane anlaşmanın her biri, farklı formül yapısı ve fiyat içermektedir. Üstelik bu anlaşmaların 3 tanesinin doğal gaz kaynağı, giriş noktası ve taşıma hattı aynıdır. Bunlardan Turusgaz I ve Turusgaz II, aynı hattı kullanan Gazexport Batı Hattı'ndan, zaman zaman 10-12 dolar/cm³ daha pahalı olabilmektedir.

Söz konusu 4 anlaşmanın fiyat formülleri, ancak 2003 yılında benzer hale getirilebilmiştir.

Çizelge-6 : Yıllara ve Ükelere Göre Doğal Gaz Alım Miktarları (bin m³)				
ÜLKELER VE ŞİRKETLER	YILLAR			
	2002	2003	2004	2005
RUSYA GAZEXPORT	5.180.466	5.083.453	5.014.018	5.176.411
RUSYA TURUSGAZ	5.980.617	5.889.754	5.561.767	7.124.679
RUSYA TURUSGAZ	441.627	448.891	530.855	555.746
RUSYA MAVİ AKIM	-	1.252.140	3.238.337	4.968.659
İRAN NIGC	669.423	3.520.957	3.557.596	4.321.851
CEZAYİR SONATRACH	4.077.764	3.886.781	3.237.094	3.851.030
NİJERYA NLNG	1.274.218	1.126.414	1.033.849	1.030.112
TOPLAM	17.624.115	21.188.391	22.173.516	27.028.487

Kaynak: BOTAŞ (DDK Raporu)

BOTAŞ, 1990 yılında toplam 3.362.282 bin cm³ (3,4 milyar m³) doğal gaz alımı yapmış olup, 1995 yılında alım miktarı iki kat artarak 6,8 milyar m³'e, 2000 yılında dört kattan fazla alım yapılarak toplam doğal gaz alımı, 14,5 milyar m³ olmuştur. Özellikle elektrik enerjisinde kullanımın artmasıyla çizelge-6'da da görüldüğü üzere; 15 yıl sonra (2005'de) doğal gaz alım miktarı, sekiz kat artarak 27 milyar m³'e ulaşmıştır.

Çizelge-7 : Doğal Gaz Anlaşmalarındaki Yıllık Alım Miktarlarının Uygulamadaki Durumu					
ANLAŞMA	ALIM TÜRÜ	YILLAR			
		(milyon m³)			
		2002	2003	2004	2005
Gazexport (14.02.1986)	Yıllık Alım Taahhüdü	6.000	6.000	6.000	5.000
	Asgari Alım Taahhüdü	4.500	4.500	4.500	3.750
	Fiili Alım	5.180	5.083	5.014	5.176
Turusgaz (29.11.1999)	Yıllık Alım Taahhüdü	.500	.500	.684	.700
	Asgari Alım Taahhüdü	.375	.375	.512	.525
	Fiili Alım	.442	.449	.531	.556
Gazexport- Mavi Akım (29.11.1999)	Yıllık Alım Taahhüdü	-	2.000	4.000	6.000
	Asgari Alım Taahhüdü	-	1.740	3.000	4.500
	Fiili Alım	-	1.252	3.238	4.969
İran NIGC	Yıllık Alım Taahhüdü	3.822	4.778	5.773	6.689
	Asgari Alım Taahhüdü	0	3.344	4.014	5.686
	Fiili Alım	.669	3.521	3.558	4.322
Cezayir- Sonatrach (LNG)	Yıllık Alım Taahhüdü	4.444	4.444	4.444	4.444
	Asgari Alım Taahhüdü	4.133	4.133	4.133	4.133
	Fiili Alım	4.078	3.867	3.237	3.851
Nijerya NLNG (LNG)	Yıllık Alım Taahhüdü	1.338	1.338	1.338	1.338
	Asgari Alım Taahhüdü	1.191	1.191	1.191	1.191
	Fiili Alım	1.274	1.126	1.033	1.030
Turusgaz- Gazexport (18.02.1998)	Yıllık Alım Taahhüdü	7.500	7.500	7.317	7.300
	Asgari Alım Taahhüdü	5.625	5.625	5.488	5.475
	Fiili Alım	5.980	5.890	5.562	7.125
İran NIGC	Yıllık Alım Taahhüdü	23.604	26.560	29.556	31.471
	Asgari Alım Taahhüdü	15.824	20.908	22.838	25.260
	Fiili Alım	17.623	21.188	22.173	27.029

Kaynak: BOTAŞ (DDK)

BOTAŞ'ın doğal gaz anlaşmalarındaki yıllık alım miktarları, en az alım yükümlülüğü ile fiilen yapılan alımlar karşılaştırıldığında;

- 2002 yılında asgari alım yükümlülükleri toplamı, anlaşma miktarları (yıllık alım taahhüdü) toplamının %67'sidir. Oranın düşük olmasının nedeni ise, İran'la yapılan anlaşmada 2002 yılı için, asgari alım yükümlülüğünün uygulanmayacak olmasıdır.

2003 yılında bu oran, %78,7, 2005 yılında %80,3 olmuştur. Rusya anlaşmalarında en az alım yükümlülükleri, 19.11.2003 yılında yapılan değişikliklerle düşürülmüş, ancak diğer anlaşmalardaki yükümlülükler arttığından, toplamda önemli bir etki yaratmamıştır.

- Rusya'dan alınan doğal gaza ilişkin anlaşmalarda belirlenen en az alım yükümlülüğü oranı, 2003-2005 döneminde sabitlenerek, %75 olmuştur. İran doğal gazı için bu oran %70, Cezayir-Nijerya'dan alınan LNG alımlarında bu oran, %93'tür.

- 1986 tarihinde Gazexport ile yapılan anlaşmada, 2002,2003 ve 2004 alımları, asgari alım taahhüdünün üzerinde gerçekleşmiş ve 2005 yılındaki alım ise, anlaşma toplam miktarının da üzerinde, %104 oranındadır. Anlaşmaya göre fazla alım ek mali yük getirmemektedir.

- Turusgaz ile yapılan ve 1998 anlaşmasıyla, Gazexport'a devredilen anlaşmada da 2002-2005 döneminde doğal gaz alımları, en az alım yükümlülüklerinin üzerinde gerçekleşmiştir.

- 1999 tarihli anlaşmayla, Turusgaz'dan alınan doğal gazda da 2002-2005 döneminde en az alım yükümlülüğü karşılanmıştır.

- Mavi Akım'da 2003 yılında sözleşmenin, %63'ü oranında doğal gaz alımı ile en az alım yükümlülüğü miktarının altına düşülmüştür. Fiyat formülü anlaşmazlığı nedeniyle, yıl içinde gaz alımı kesildiğinden alım miktarı düşük kalmıştır. 2004-2005 yıllarında ise, en az alım yükümlülüklerinin üzerinde doğal gaz alımı gerçekleştirilmiştir.

- İran Anlaşmasında alım yükümlülüğü, %70 oranında olmasına karşın, 2004 ve 2005 yıllarında bu oranlar, %62 ve %65 olarak gerçekleşmiştir. Yapılan incelemede alınan doğal gazın kalitesinin düşüklüğü nedeniyle, BOTAS'ın alımı reddetmesi ve/veya İran tarafından teslim edilmeyen miktarın, en az alım yükümlülüğünden düşürüldüğü tespit edilmiştir.

- 2003-2004 döneminde; Cezayir ve Nijerya'dan temin edilen LNG alımlarında, %93 olarak belirlenen en az alım yükümlülüğü miktarına ulaşamamıştır.

Doğal gaz alım miktarları ile ilgili diğer bir yükümlülük ise, yaz dönemine ilişkin alımlardır. Buna göre; toplam yıllık alım miktarının belli bir kısmı, Nisan-Eylül döneminde yapılmak durumundadır.

Rusya'dan yapılan tüm alımlarda; yaz dönemi yükümlülüğü, %35, Cezayir LNG anlaşmasında, %40 oranındadır. İran ve Nijerya anlaşmalarında ise, yaz dönemine ilişkin özel bir düzenleme bulunmamaktadır.

Rusya anlaşmalarında; 2003 yılında Mavi Akım'daki uyuşmazlık nedeniyle yapılamayan alımlar dışında, yaz dönemi yükümlülükleri yerine getirilmiştir.

Cezayir LNG alımlarında; bu yükümlülükler, alım zamanlarının kaydırılmasıyla yerine getirilmiş, İran'dan yapılan alımlarda ortaya çıkan düzensizlik ve aksamlar eksik çekişlerin miktarını, oldukça artırmıştır.

Ancak, gerek LNG alımlarında gerekse İran anlaşmasında sözleşme hükümleri tam olarak uygulandığında; toplam talepte değişiklik olmadıkça, asgari alım taahhüdünün tutturulabilmesinde güçlükler yaşanabilecektir.

Çizelge-8 : Mevcut Anlaşmalara Göre Ülkelerden Alınan Doğal Gazın Payları (%)				
ÜLKELER	YILLAR			
	2002	2003	2004	2005
Rusya	59,3	60,2	61,0	60,0
İran	16,2	18,0	19,4	21,0
Cezayir	18,8	16,7	15,1	14,0
Nijerya	5,7	5,0	4,5	4,2

Kaynak: BOTAS, Petrol-İş Araştırma

BOTAŞ'ın doğal gaz alımına ilişkin olarak, yaptığı 7 anlaşmanın toplam miktarlarına göre; Rusya'dan sağlanan doğal gazın payı, 2002 yılında %59,3, 2003'de %60,2, 2004'de %61, 2005 için ise %60 olmuştur. İran doğal gazının payı, 2002 yılında %16,2 iken, 2005'de %21'e yükselmiştir. Cezayir LNG 2002 yılında %19 dolayında iken 2005'de %14'e düşmüştür. Nijerya LNG ise ortalama %5 paya sahiptir.

Çizelge-9 : Gerçekleşen (Fiili) Doğal Gaz Alımlarına Göre Ülkelerin Payları (%)				
ÜLKELER	YILLAR			
	2002	2003	2004	2005
Rusya	65,8	59,8	64,7	60,7
İran	3,8	16,7	16,0	16,0
Cezayir	23,1	18,3	14,6	14,2
Nijerya	7,2	5,3	4,7	3,8

Kaynak: BOTAŞ, Petrol-İş Araştırma

Gerçekleşmeler incelendiğinde; Rusya kaynaklarından sağlanan doğal gazın gerçekleşen toplam alımlara oranı, ortalamalarda %62,8 oranındadır. Rusya dışındaki kaynaklardan (İran-Cezayir-Nijerya) sağlanan bu oran; 2002 yılında %34,1, 2003'de %40,3, 2004'de %35,3, 2005'de %34 olmuştur.

Görüldüğü gibi ülkemiz, %63-65 oranında Rus doğal gazına bağımlı durumdadır.

Türkiye'nin doğal gaz alımı yapılan ülke çeşitliliği açısından değerlendirilebilmesi için; Türkiye ile birlikte çok miktarda doğal gaz ithalatı yapan AB üyesi bazı ülkelerin doğal gaz alım çeşitliliği incelendiğinde daha iyi görülecektir.

- İspanya 2005 yılında alımlarını, %65 oranında LNG yoluyla, %35 boru hatlarıyla gerçekleştirmiştir. LNG alımları, 10 ülkeden boru hattından yapılan alımlar ise, 2 ülkeden yapılmıştır. En yüksek alım, Cezayir'den boru hatlarıyla yapılan LNG (%44) alımıdır.

- Fransa, %26 oranında LNG, %74 oranda da boru hattından doğal gaz alımı yapmaktadır. LNG alımlarını 4 ülkeden, boru hattından 6 ülkeden alım yapılmıştır. En yüksek alım yapılan ülkeler, %29'la Norveç ve %23'le Rusya olmuştur.

- İtalya, %3 oranında LNG, %97 oranında boru hattı kullanımı ile alım yapmıştır. Boru hattı yoluyla alımlar, 7 ülkeden sağlanmış olup, en yüksek alımlar %38 oranında Cezayir'den %32'si ise Rusya'dan yapılmıştır.
- Almanya, doğal gaz alımlarının tamamını, boru hattı yoluyla 6 ülkeden sağlamıştır. Bu alımların, %40'ı Rusya'dan, %29'u Norveç'ten ve %23'ü Hollanda'dan yapılmıştır.

E) Doğal Gaz Satışları

Çizelge-10: Sektörlere Göre Doğal Gaz Satışları (Milyon m³)					
SEKTÖR	2002	2003	2004	2005	2006*
Santral (TEAŞ-HEAŞ-OVAAKCA)	4.905	2.432	1.480	2.158	424
YİD	1.991	2.207	2.093	2.060	541
Yi	1.303	4.907	5.233	6.128	1.545
Oto Prodüktör	3.195	3.728	4.197	4.828	1.147
Gübre	488	461	519	584	30
Konut	2.913	3.877	4.387	5.722	3.183
Sanayi	2.271	2.961	3.830	4.990	1.564
TOPLAM	17.066	20.574	21.738	26.470	8.434

Kaynak: BOTAŞ (*Haziran itibariyle)

BOTAŞ'ın 2002–2006 (Haziran) dönemindeki doğal gaz satışları incelendiğinde; 2002 yılında toplam 17 milyar m³ olan satış miktarı, 2005 yılında %55 artışla 26,5 milyar m³'e ulaşmıştır.

Söz konusu dönemde doğal gaz satışlarında enerji sektörünün payı, dünya ülkelerindeki uygulamanın tersine, sürekli artış göstermektedir.

Çizelge-11 : Doğal Gaz Satışlarında Sektörlerin Payı (%)					
SEKTÖR	2002	2003	2004	2005	2006*
Enerji	66,8	64,5	59,8	57,3	43,4
Gübre	2,9	2,2	2,4	2,2	0,4
Konut	17,1	18,8	20,2	21,6	37,7
Sanayi	13,3	14,4	17,6	18,9	18,5
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Petrol-İş Araştırma (* Haziran itibariyle)

Yıllar itibariyle BOTAŞ'ın doğal gaz satışlarındaki sektörlerin payına bakıldığında, enerji sektörünün 2002'de %66,8 olan payı; 2005 yılında %14,2 oranında azalmasına karşın, her yıl en yüksek oranla ilk sırada yer almaktadır.

Ülkemizde tüketilen doğal gazın, %57-60'ı elektrik enerjisi üretimi için kullanılmakta olup, elektrik enerjisine yönelik doğal gazın satışı konusunda, Botaş'ın fazla inisiyatifi bulunmamaktadır.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nda yapılan Koordinasyon Toplantılarında alınan kararlar doğrultusunda, santrallerde ve otoprodüktörlerde kullanılacak doğal gaz miktarı saptanmaktadır.

Isınma amaçlı doğal gaz satışları, 2002 yılına göre %96,4 oranında artış göstermiştir. Satışların, yaklaşık %58'i İstanbul'a (İGDAŞ), %30'u Ankara'ya (EGO), %6'sı Bursa'ya, %3'ü Eskişehir'e, %2'si İzmit'e yapılmış olup %1'i ise, BOTAŞ tarafından diğer ısınma amaçlı tesislere yapılmıştır.

1987 yılında SSCB ile yapılan Doğal Gaz Sevkiyatına ilişkin sözleşmenin gerekçesi, özellikle gübre sanayinin doğal gaz ihtiyacını karşılamak amacıyla dayandırılmıştır. Ancak uygulamada gübre sanayinin geliştirilmesi göz ardı edilmiştir. Gübre sektörünün, 2002-2005 dönemindeki doğal gaz satışlarındaki ortalama payı %2,4 ile en düşük düzeyde kalmıştır. Giderek yükselen doğal gaz fiyatları karşısında gübre sektörü, yerli üretimden çekilerek ithalata yönelmiştir.

Doğal gaz satış uygulaması; BOTAŞ ile doğal gaz kullanıcıları arasında yapılan yıllık sözleşmeler ile gerçekleştirilmektedir. Kullanıcı veya müşteri gruplarına göre kesintisiz, kesintili ve abonman statüsünde sözleşmeler yapılmaktadır.

Çizelge-12 : Sektörlere Göre Doğal Gaz Fiyatları

YIL	AY	ELEKTRİK			GÜBRE		DAĞITIM KURULUŞ (KONUT)	TARİFELİ SANAYİ ORT. SAT.FİY.
		TEAŞ-HEAŞ	YİD	Yİ	TÜGSAŞ	İGSAŞ		
2002	Ocak	203.608	272.495	266.128	226.284	146.452	243.495	250.153
	Aralık	240.190	337.198	328.203	312.606	135.376	239.141	260.415
2003	Ocak	264.102	373.671	364.576	333.024	223.735	247.560	266.277
	Aralık	233.793	342.369	333.742	234.466	198.566	207.135	227.096
2004	Ocak	252.448	252.448	252.448	234.453	182.334	207.131	226.949
	Aralık	278.353	278.353	278.353	288.699	186.276	267.206	282.007
2005	Ocak	0,287579	0,287579	0,287579	0,288694	0,234127	0,267197	0,282048
	Aralık	0,375547	0,375547	0,375547	0,341635	0,336059	0,335699	0,330035
2006	Ocak	0,38494	0,38494	0,38494	0,357974	-	0,335698	0.330482

Kaynak: BOTAŞ

Doğal gaz satışına ilişkin fiyatlandırma uygulamalarından hareketle, 2002-2006 dönemi sektörel satış fiyatları incelendiğinde; genelde sektör fiyatları yıllar içinde birbirine yaklaşmıştır.

Gübre sektörü dışında, EÜAŞ ve HEAŞ'a en düşük, YİD ve Yİ santrallerine en yüksek fiyat diliminden satış yapılırken, aynı dönemde dağıtım kuruluşlarına (konut), sanayi ortalama satış fiyatından daha düşük fiyatla satış yapılmıştır.

Ocak 2004 tarihinde bu durum değişmiştir. Öncelikle YİD ve Yİ santrallerine (devlete alım garantili elektrik enerjisi satanlar) satış fiyatlarında önemli indirim yapılarak, EÜAŞ ve HEAŞ santralleri fiyatları ile eşitlenmiştir. Bu dönemden itibaren evsel kullanım fiyatları, en düşük düzeyde olmuştur. 2004 yılında sanayi sektörü, 2005 yılında ise enerji sektörü en yüksek fiyatla satış yapılan grup iken, 2005 yılı sonunda sanayi sektörü fiyat ortalaması, konut kullanım fiyatlarının da altında kalmıştır. 2006 yılında da bu durum devam etmektedir.

Geçmiş yıllardaki fiyat uygulamaları, çeşitli aykırılıklara neden olduğundan bu durum, Teftiş Kurulu Raporları'nda (30.04.2003 tarih ve 25 Sayılı TKR) özellikle belirtilmiştir.

1996–2001 döneminde farklı bölgelerdeki tesisler, tek müşteri gibi değerlendirilmiştir.

lerek düşük fiyattan yararlanmışlardır. 1995 ve sonrasında 100 milyon m³ üzerinde satış yapılan bazı müşterilere aynı kategorideki diğer müşterilerden farklı fiyat uygulanmış, devam eden sözleşmeler yerine, daha uygun koşullu yeni sözleşmeler imzalanmıştır. Böylece bazı müşterilere uygulanan fiyatların, BOTAŞ'ın ortalama doğal gaz alım fiyatlarının bile altında doğal gaz satışı yapılmasından kaynaklanan zararın, 230 milyon dolar tutarında olduğu bu raporda belirtilmiştir.

Bu konuda yapılacak tahkikatın BOTAŞ'ça tamamlanıp, yetkili personel ve Genel Müdür hakkında gerekli yaptırımların uygulanması istenmiş ancak, konu hala sonuçlandırılmamıştır. Ayrıca DDK, 2002 yılından itibaren doğal gaz satış fiyatlarına ilişkin uygulamaların yürürlükteki düzenlemeler karşısındaki durumunun da BOTAŞ'ın ilgili birimlerince en kısa sürede incelenmesi gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.

2004 yılına kadar BOTAŞ tarafından doğal gaz alıcılarına en az alım yükümlülüğü uygulanmaktadır. Bu oran, yıllık 100 milyon m³ için %80 olup, kullanım miktarı azaldıkça düşmektedir. Ancak BOTAŞ Yönetim Kurulu, YİD ve Yİ santralleri için bu uygulamadan vazgeçmiştir. Bu durum, BOTAŞ'ın ticari ilişkilerine ve eşit uygulama ilkelerine zarar vermektedir.

Ayrıca, BOTAŞ'ın kendi doğal gaz alım anlaşmalarında, "al ya da öde" yükümlülüğü bulunmasına karşın yurt içinde doğal gaz satışı yaptığı sektörlerle "al ya da öde" yaptırımı uygulamamaktadır. Bu ise, BOTAŞ'ın gelir kaybına uğramasına yol açmaktadır.

Ülkemizin 2020 yılına kadar doğal gaz talep projeksiyonunda, söz konusu uygulamalar göz önüne alınarak yapılması gerekmektedir.

Çizelge-13 : Ülkemizin Doğal Gaz Talep Projeksiyonu	
Yıllar	Miktar (milyon m³)
2006	29.041
2010	43.439
2015	53.738
2020	62.547

Kaynak: BOTAŞ

Çizelge-13'te görüldüğü gibi Türkiye'nin 2006 yılında, 29.041 milyon m³ olan doğal gaz talebinin, 2020 yılında %115,4 oranında artarak, 62.547 milyon m³ düzeyine ulaşacağı beklenmektedir. Talebin, 2006 yılından 2010 yılına kadar %49,5, 2015 yılına kadar %23,7 ve 2015 yılından 2020 yılına kadar %16,4 oranında artacağı görülmektedir. Yapılan talep projeksiyonuna göre; toplam talep içerisinde en büyük payı, enerji sektörü oluşturmaktadır.

3. ENERJİ PİYASASININ LIBERALLEŞTİRİLMESİ VE BOTAŞ'IN KONUMU

Türkiye'de enerji piyasasının liberalleştirilmesi, DB ve IMF'nin dayatmaları karşısında 20.02.2001 tarih ve 4628 sayılı Elektrik Piyasası Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile başlatılmıştır.

Buna göre, piyasanın düzenleyici otoritesi ise Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'dur. (EPDK)

Doğal gaz için de benzer liberalleşme çalışmaları, 02.05.2001 tarih ve 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Yasası ile başlatılmıştır.

Doğal gazın aranması, çıkarılması, temizlenmesi ve arıtılması, toplama hatlarıyla üretim hatlarına kadar taşınması, üretim faaliyeti olarak tanımlanmış ve 6326 sayılı Petrol Yasasıyla düzenlenmiştir. Arama ve işletme ruhsatları, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PİGM) tarafından verilmektedir. 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Yasası ile de piyasa faaliyetleri düzenlenmektedir.

Doğal gaz piyasa faaliyetleri;

a) İthalat

Doğal gazın ithalat yoluyla sağlanması ithalat lisansı ile yapılacak olup, tüzel kişilerin her yıl ithal edecekleri doğal gazın, %10'unu, 5 yıl içinde ulusal düzeyde depolama olanağına sahip olmaları gerekmektedir.

İthalatçı şirketler, her bir ithalat bağlantısı için ayrı lisans almak zorundadırlar. İthalatçılar, aynı zamanda ihracatçı lisansı da alabilmektedirler ve toptan satıcılara, ihracatçılara, serbest tüketicilere doğal gaz satabilmektedirler.

b) İletim

Üretim toplama hatları ve dağıtım hatları dışındaki doğal gaz boru hatları şebekesi ile veya taşıma araçlarıyla (LNG için) gerçekleştirilen doğal gaz faaliyeti, iletim olarak tanımlanmaktadır.

Mevcut, planlanan ve yapımı devam eden ulusal iletim şebekesi, BOTAŞ'a aittir. İletim şirketleri, mülkiyeti kendilerine ait olmak üzere, mevcut sisteme bağlantılı yeni iletim hatları yapabileceklerdir. EPDK'dan lisans alarak faaliyet yürütebilirler.

İletim şirketleri; ithalatçılar, toptan satıcılar, üreticiler ve ithalatçılarla taşıma sözleşmesi, üreticiler; serbest tüketiciler, depolama şirketleri ve diğer iletim şirketleriyle teslim sözleşmesi yaparlar.

İletim şirketleri, sistemin uygun olması halinde sisteme bağlanmak isteyen kullanıcıları, 12 ay (1 yıl) içinde en uygun şebekeye bağlamakla yükümlüdürler.

c) Depolama

Günlük ve mevsimlik değişiklikleri karşılamak ve kesintilerden kaynaklanan açığı karşılamak amacıyla, doğal gazın (LNG veya doğal gaz formunda) depolanması faaliyetidir.

Depolama şirketleri, tasarruflarındaki depolama kapasitesini; sistemin olanakları ölçüsünde tarafsız ve eşit bir şekilde hizmete sunmakla yükümlüdürler.

d) Toptan Satış

Doğal gazın dağıtım şirketlerine ve serbest tüketicilere satışı faaliyetidir. Bu lisansa tabi olmakla birlikte, ithalatçı lisansına sahip şirketlerin, ayrıca toptan satış lisansı almalarına gerek yoktur. Ancak, toptan satış şirketleri ithalat yapabilmek için, ayrıca ithalatçı lisansına sahip olmalıdırlar.

Bunların, sistemin güvenli biçimde işlemesine yetecek ölçüde depolama kapasitesine sahip olmaları gerekmektedir. (5 yıllık bir süre tanınmaktadır.)

Toptan satış şirketleri, bölgesel sınırlamalar olmaksızın yurt genelinde satış yapabilmekte ancak, şirketlerin yıllık toptan satış miktarı, EPDK'nın belirlediği cari yıl ulusal tüketim tahmininin, %20'sini geçemeyecektir.

e) İhracat

İthal edilmiş veya yurtiçinde üretilmiş doğal gazın yurtdışına satış işlemidir.

f) Dağıtım

Doğal gazın, yerleşim bölgelerinde abonelere ulaştırılması faaliyetidir. Şehir içi dağıtım hizmeti, EPDK tarafından ihale ile verilmektedir. Dağıtım lisansının süresini, EPDK belirlemektedir. Dağıtım şirketi, şehir içi dağıtım şebekesinin mülkiyetine sahip olmaktadır.

Dağıtım şirketleri, sorumluluk alanlarında sistem olanakları ölçüsünde talepte bulunan tüm tüketicilere, hizmet vermek zorundadır.

Dağıtım şirketleri, yurt düzeyinde sadece 2 şehirde lisans sahibi olabilirler. Bu sayı, EPDK'nın kararıyla artırılabilir.

g) Sıkıştırılmış Doğal Gazın (Copressed Natural Gas-CNC) Dağıtım ve İletimi

Doğal gazın; kuyu başından, ulusal iletim şebekesinden veya şehir içi dağıtım sisteminden alınarak sıkıştırılması, basınçlı kaplara doldurulması, bu şekilde özel araçlara taşınması ve iletim şebekesinin ulaşmadığı yerlerde basıncın düşürülerek satılması faaliyetidir.

Piyasa faaliyetlerine ilişkin lisanslar, bir defa da en az 10, en çok 30 yıl için verilmektedir. Lisans sahibi şirketler, yapım ve hizmet gereksinimlerini, EPDK tarafından sertifika verilmiş firmalardan sağlayabilirler.

Üretim şirketleri hariç hiçbir tüzel kişi, EPDK'nın cari yıl için belirlediği doğal gaz tüketim tahmininin, %20'sinden fazlasını satamayacaktır.

Dağıtım şirketleri, her yıl dağıtacakları doğal gazın en çok %50'sini bir tüzel kişiden satın alabileceklerdir.

Serbest tüketiciler; yıllık 1 milyon m³'ten daha fazla doğal gaz satın alan tüketiciler ve kullanıcı birlikleri, elektrik enerjisi üretiminde doğal gaz kullanan şirketler, elektrik ve ısı enerjisi üreten kojenerasyon tesisleri, üretim faaliyetinde kullanmak üzere, Türkiye'de doğal gaz üreten üretim şirketleridir. Serbest tüketiciler, yurtdışındaki

herhangi bir üretim, ithalat, dağıtım veya toptan satış şirketi ile doğal gaz alım-satım sözleşmesi yapabilirler. Serbest tüketici limiti altında kalan tüketiciler, dağıtım şirketlerinden doğal gaz satın almak zorundadırlar.

Serbest piyasada BOTAŞ'ın konumu;

4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Yasası'nda; BOTAŞ'ın en geç 2009 yılına kadar yıllık ithalatını, yıllık ulusal doğal gaz tüketiminin, %20'sine düşürmesi, bunu gerçekleştirmek için, alım veya satış sözleşmelerinin özel sektöre devri için ihale açması ve %20'lik oran sağlanıncaya kadar yeni doğal gaz alım sözleşmesi yapmaması, öngörülmektedir.

Her takvim yılında; BOTAŞ tarafından devredilen alım sözleşmelerindeki miktarlar, yasanın yürürlüğe girdiği tarihteki alım yükümlülükleri toplamının, %10'undan daha az olmayacaktır.

2009 yılından sonra BOTAŞ, yeniden yapılandırılarak 2 ayrı şirket oluşturulacaktır; bunlardan biri, mevcut alım anlaşmalarını devralarak doğal gaz dış alımı yaparken, diğeri iletim faaliyetinden sorumlu olacaktır. Doğal gaz ithalatından sorumlu olan şirket, iki yıl içinde özelleştirilecek, iletim faaliyetinden sorumlu olan şirketin kamu tüzel kişiliği korunacaktır.

Söz konusu piyasa yasası, kamu doğal gaz dağıtım şirketlerine yönelik düzenlemeleri de içermektedir. BOTAŞ'ın mülkiyetindeki Bursagaz A.Ş., Esgaz A.Ş. ve belediyelerin mülkiyetindeki (İGDAŞ, EGO, İZGAZ, AGDAŞ/Adapazarı) dağıtım şirketleri, belediye ve BOTAŞ payları, %20'nin altına düşecek şekilde yeniden yapılandırılacaktır.

BOTAŞ'ta Doğal Gaz piyasa yapısına uyum çalışmaları;

4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Yasası'nın, geçici 3/2 maddesi hükümleri doğrultusunda, YPK'nın 06.06.2002 tarih ve 2002/T-15 nolu kararı ile, BOTAŞ Bursa ve Eskişehir İşletme Müdürlükleri, Bursa Şehir İçi Doğal Gaz Dağıtım ve Taahhüt Anonim Şirketi (Bursagaz) ve Eskişehir İçi Doğal Gaz Dağıtım ve Taahhüt Anonim Şirketi (Esgaz) adlarıyla, "Bağlı Ortaklık" biçiminde yeniden yapılandırılmış ve ÖYK'nın 16.09.2002 tarih ve 2002/47 sayılı kararı ile bu iki şirket, özelleştirme programına alınarak ÖİB'ye devredilmiştir.

Bu şirketlerin, blok satış yöntemiyle özelleştirilmesine yönelik ihalede; Esgaz 10.03.2004 tarihinde 43 milyon dolar bedelle Kolin İnşaat, Turizm, Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye; Bursagaz, 19.04.2004 tarihinde 120 milyon dolar bedelle Çalık Enerji A.Ş.'ye devredilmiştir. Bu şirketlerin özelleştirilmesinden hemen sonra, Petrol-İş Sendikası üyesi olan işçiler işten çıkarılarak, sendikasızlaştırma uygulaması hızla gerçekleştirilmiştir.

BOTAŞ'ın sahip olduğu doğal gaz kontratlarının devri kapsamında; her biri 250 milyon m³/yıl büyüklükte ve mevcut doğal gaz alım anlaşmalarının yaklaşık yarısını oluşturan, toplam 64 lot için ihale ilanları, 04.11.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak, ihale dökümanları 22.11.2004 tarihinden itibaren satışa sunulmuştur.

Bu hazırlıklarda; sözleşme devri ihalesini kazanan tüzel kişinin, doğal gaz satıcısı ile sözleşme yapamaması durumunda, BOTAŞ'ın kendi sözleşmesindeki alım fiyatının altında olmayan bir fiyattan, "miktar devri" yapılması da öngörülmüştür.

Alım anlaşmaları devredilirken; doğal gaz satıcısının onay verip vermeyeceği konusundaki belirsizlik, talebi sınırladığından 4646 sayılı Yasa'nın geçici 2. maddesi 5367 sayılı Yasa ile değiştirilerek, alım kontratlarını devralacak şirketlerin, doğal gaz satıcısından ön onay alması koşulu getirilmiştir. Buna göre; devir ihalesinde birinci olan şirketten başlayarak, satıcı tarafla görüşmek ve devir için onay almak üzere BOTAŞ tarafından şirketlere, sırayla muvafakat verilecektir. Hiçbir şirketin ön onay alamaması durumunda miktar devri için, ayrı ihale yapılabilecektir.

Firmaların, BOTAŞ'ın ihalesine katılabilmek için, önce EPDK'dan lisans ön yeterliliği almış olmaları gerekmektedir.

Söz konusu temel değişiklikler nedeniyle, daha önce açılmış olan ihale iptal edilmiş ve yeni ihale 30.11.2005 tarihinde yapılmıştır.

Yapılan ihale;

- 18.02.1998 tarihli ve 8 milyar m³/yıl miktarındaki Batı Hattı (Turusgaz) anlaşmasının, 7,3 milyar m³lük miktarının 4 milyar m³/yıl bölümünü,

- 14.02.1986 tarihli ve 5–6 milyar m³/yıl miktardaki Batı Hattı (Gazexport) anlaşmasının, 3 milyar m³/yıl bölümünü kapsamıştır.

Diğer kontratlarda, doğal gaz satıcıları ön onay vermemişlerdir.

İhaleye ön onay alan 4, alamayan 1 olmak üzere 5 tane firma katılarak teklif vermiştir. Tekliflerin tümü, 18.02.1998 tarihli anlaşmanın (Turusgaz), 4 milyar m³/yıl bölümüne ilişkin olmuştur.

İhale şartnamesine göre;

- Shell şirketi, 1 lot için 2.010 bin dolar (\cong 3 trilyon TL)
- Bosphorus şirketi 3 lot için lot başına 1.810 bin dolar (toplam 5.400 bin dolar = 8,1 trilyon TL)
- Enerce şirketi 10 lot için, lot başına 1.600 bin dolar (toplam 16 bin dolar = 24 trilyon TL)
- Avrasya firması, 5 lot için lot başına 910 bin dolar (toplam 4.550 bin dolar \cong 6,8 trilyon TL) devir bedeli önermişlerdir.

14.02.1986 tarihli anlaşma (Gazexport) için, hiçbir teklif gelmemiştir. Bunda, bu anlaşmanın imzalandığı ülkenin, (Rusya) ön onay vermemesi etkili olmuştur.

Böylece, BOTAŞ'ın elinde bulunan 6 adet doğal gaz kontratlarından sadece birinde, sınırlı bir miktar için (4 milyar m³/yıl) ön onay ve teklif alınabilmiştir.

Bu ihaleye ilişkin değerlendirme Kasım 2006 tarihinde tamamlanmıştır.

AB Ülkelerinde Doğal Gaz Kontrat Devirlerindeki Durum:

- İngiltere, 1990'larda kontrat devir programını uygulayan ilk ülkedir. Devir sonrası fiyatlar; ağırlıklı ortalama ve ücretten oluşturulmuştur. Uygulama, devir öncesine göre ortalama fiyatların arttığını göstermiş, ayrıca ilk kullanıcılara doğal gaz arzında yetersizlikler görülmüştür.
- İspanya, 2001 yılında Cezayir'den boru hattı ile ithal ettiği doğal gaza ilişkin anlaşmanın, %25'lik kısmı için, 3 yıllık kısa dönemli miktar devri ihalesi yapmıştır. Bu devir sonrasında doğal gaz fiyatları yükselmiştir.

- İtalya'da devlet şirketi olan SNAM'ın doğal gaz ithalatındaki payı, %70'den fazla olduğundan, doğal gaz kontrat devirlerine ilişkin program plan aşamasındadır.
- Almanya'da, 6 ayrı ihale ile lotlar halinde 3 yıllık miktar devri yapılması gündeme getirilmiştir.
- Avusturya'da, 250 milyon m³ lotlar halinde 1 yıllık miktar devri için ihale yapılması planlanmış ancak, henüz gerçekleştirilmemiştir.
- Fransa'da 2006 yılı başından itibaren doğal gaz şirketleri yıllık satışlarının, %3,5'lük kısmını devretmek için ihaleye çıkacaklarını belirtmiştir. Gas de France, yıllık 4,4 milyon m³'lük doğal gazın devri için ihale hazırlıklarını başlatmıştır.

AB Komisyonu; 04.04.2006 tarihinde 17 üye ülkeye; ulusal enerji piyasalarını Doğal Gaz ve Elektrik Direktifleri (2003/55/EC Gas Directive ve 2003/54/EC Electricity Directive) uyarınca düzenlemeleri konusundaki gösterdikleri direnççe yönelik olarak, uyarıda bulunmuştur.

Komisyonun uyarı ve zorlamalarına karşın AB ülkeleri; enerji sektörünü stratejik olarak değerlendirdiklerinden, piyasanın kontrolünü elinde tutan şirketlerin, ulusal nitelikte olmasını tercih etmektedirler.

EPDK tarafından Nisan 2003 tarihinde hazırlanan, "Dünya'da ve Türkiye'de Enerji Piyasası Reformları" başlıklı raporda; "Piyasa açıklığı"; serbest tüketicilerin tüketimlerinin toplam tüketime oranı olarak tanımlanmış ve bu tarihte AB ülkeleri ve Türkiye'deki piyasa açıklığı oranlarına yer vermiştir. Buna göre; Avusturya, İngiltere, Almanya, İspanya ve İtalya enerji sektöründe piyasa açıklığı %100, Türkiye'de ise %80'dir.

Bu oran, söz konusu tarihte AB üyesi ülkelere; Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, Danimarka, Yunanistan ve İsveç'ten oldukça yüksektir. Danimarka'da piyasa açıklığı %35, Yunanistan'da %30 ve Fransa'da ise %20 oranındadır.

Bu durum karşısında enerji sektörü henüz gelişmemiş olan ülkemizde bu oranın,

%80'lere ulaşmış olması, sektörün kontrol ve denetiminin piyasaya bırakılmasının, toplumsal fayda/yarar açısından sakıncalarının, göz ardı edildiğini göstermektedir.

Doğal Gaz Alım Kontratları Devrinin Yaratacağı Riskler

- Talep esnekliği çok zayıf bir ekonomik mal olan doğal gazda fiyat dengesinin; serbest piyasa mekanizması içinde sağlanması oldukça zordur.
- Doğal gaz satıcısı ülkelerin/şirketlerin bir tür tekel oluşturduğu bu piyasada, çok sayıda küçük şirketin alıcı olması; doğal gazın ithal edileceği ülkeye yarar sağlamayacaktır.
- Doğal gaz satıcıları genellikle devlet şirketleridir. Alıcının da birden çok özel sektör şirketi yerine, sermayesinde kamu hissesi olan bir büyük şirket olması; alım-satım anlaşmalarında pazarlığın, devletten devlete yapıldığı bir ortam yaratacaktır. Bu durum, doğal gaz alım fiyatı yanında; ödeme yükümlülükleri, en az alım yükümlülükleri ve ek indirimler gibi sözleşme maddelerinde de kamu şirketi olan alıcıyı, avantajlı hale getirecektir. Bunun topluma yansımaları ise, ucuz, kaliteli, sürekli, arz güvenliğinin sağlandığı bir doğal gaz faaliyetinin gerçekleşmesidir.
- Doğal gazın ülkeler için stratejik önemi; arz güvenliğini fiyattan daha fazla öne çıkarmaktadır. Hatta belli durumlarda fiyattan tamamen bağımsız hale getirmektedir. Bu olgu, doğal gaz ihtiyacının planlanmasında, fiyat dışı öğelerin öncelikle göz önüne alınmasını gerektirmektedir.
- Yeni ve ek doğal gaz gereksinimlerinin, eskilerine oranla daha yüksek fiyattan sağlanabildiği durumlarda; özel şirketler, talep yetersizliği kaygısıyla piyasaya girmekten kaçınabileceklerdir.

Doğal gaz kontrat devrine onay vermeyen, doğal gaz satıcısı ülkelerin de, pek çok benzer nedenle kamu şirketini özel şirketlere tercih ettiği uygulamada görülmektedir.

- Yeni talepleri, genel fiyat düzeyinin üzerinde bir fiyatla sağlayabilen şirketler yararına, piyasada mevcut olanlar aleyhine bazı dengeleme ve telafi mekaniz-

maları gerekecektir. Bu durumda, serbest piyasa mantığıyla çelişen bir ortam yaratacaktır.

- BOTAŞ'ın doğal gaz alım kontratları devredilirken, müşteri devri konusu düzenlenmemiştir. Bu eksiklik, yeni doğal gaz arz şirketlerinin müşteri paylaşımında karışıklıklar yaşanmasına neden olacaktır. Ayrıca BOTAŞ'a oldukça yüklü borcu olan büyük müşteriler, (Belediye dağıtım şirketleri ve EÜAŞ gibi) BOTAŞ'ta kalırken, ödemelerini düzenli yapanlar, yeni özel şirketlere yöneleceklerdir. Böylece BOTAŞ'ın zaten bozulmuş olan gelir-gider dengesi, daha da derinleşecektir.

- Doğal gaz kontrat devirlerinde doğal gaz satıcılarından ön onay alınması, BOTAŞ'ın devir ihalelerinde rekabet ortamını bozan en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Doğal gaz satıcısının ön onay vermesi, Türkiye'deki bir kamu ihalesinde yabancı bir ülke ve şirketin söz sahibi olması sonucunu doğurmaktadır. Bunlar, ön onay haklarını kullanarak, Türkiye'deki doğal gaz dağıtım ve ticaretini kendi ticari çıkarları doğrultusunda düzenlemek ve yönlendirmek olanağını elde edebileceklerdir.

- Devir sonrasında, doğal gaz fiyatlarının düşeceği beklentisinin, bu çalışmada belirtilen AB uygulamalarına da bakıldığında gerçekçi olmadığı ortaya çıkmaktadır.

- Doğal gaz üretim ve ticaretinin giderek arttığı bölgemizde; doğal gaz alım anlaşmalarını devretmiş, ikiye bölünerek, sadece iletim faaliyeti yürüten bir BOTAŞ'ın, bu alanda önemli uluslararası rol üstlenmesi mümkün değildir.

Bu anlamda; doğal gaz alımları konusunda, AB müktesebatının gerekleri ile uzun vadeli, stratejik ülke çıkarları arasında kurulacak denge önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda;

- AB'ye üye ve aday üye ülkelerin bu konudaki yaklaşımları yakından izlenmelidir.

- BOTAŞ'ın yeniden yapılandırma adı altında parçalanması/özelleştirilmesi girişiminden vazgeçilmelidir. Tersine, hisseleri büyük oranda kamuya ait olan

bir şirket niteliği korunmalıdır. Yönetsel sorunları giderilerek, şeffaf bir yönetim yapısıyla faaliyetlerini yürütmelidir.

- Doğal gaz dış alım izni, doğal gaz açığının ortaya çıkacağı gelecek yıllarda, piyasaya yeni girecek olan şirketler için düşünülmelidir.

- Piyasaya yönelik düzenlemeler yapılırken, BOTAŞ ve diğer yerli özel kuruluşların, uluslararası enerji piyasasında daha etkin rol almasını sağlama amacı, temel ölçütlerden birisi olmalıdır.

- Avrupa'ya doğal gaz sağlanmasına yönelik yapılan projelerde, Türkiye'nin rolü ve bu projelerin gerçekleştirilmesi için, doğal gaz piyasalarının ve BOTAŞ'ın yapısına ilişkin politikalar geliştirilmelidir.

4.BÖLÜM

BOTAŞ'IN YATIRIM FAALİYETLERİ

BOTAŞ başlangıçta, uluslararası anlaşmalara dayanarak, boru hatlarıyla transit ham petrol taşımacılığı ile Türkiye ekonomisinde yer almıştır. Sonraki yıllarda, yurtiçindeki ham petrol boru hatlarının bağlanması ve yine uluslararası anlaşmalarla doğal gazın satın alınması, taşınması ve pazarlanması konularının da görev alanlarına alınmasıyla, özellikle enerji sektöründe, yatırım projeleri ile de, ulaştırma sektöründe önemli bir konuma gelmiştir.

Ülkemizin, başta elektrik üretimi olmak üzere son yıllarda doğal gaz ihtiyacının hızla artması, BOTAŞ yatırım programındaki yeni arz kaynakları ve tüketim talep noktalarına göre çok sayıda iletim ve dağıtım hatları ile, bunlara bağlı diğer yatırım projelerinin gerçekleştirilmesini gerekli kılmış, BOTAŞ'ın üstlendiği yatırımların makroekonomik önemini de artırmıştır.

1) ULUSAL YATIRIMLAR VE PROJELER

Bu çalışmada esasen, işletme faaliyetleri içinde anlatılmış olan yatırımlar;

• ***Güney Doğal Gaz İletim Hattı:*** Bu hat ile, Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı'ndan, Sivas yakınlarından alınacak bir branşmanla, Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizin doğal gaz ihtiyacı karşılanacaktır. Yaklaşık 716,9 km uzunluğundaki hat, Sivas, Malatya, K. Maraş, Gaziantep, Osmaniye, Adana üzerinden Mersin'e uzatılmaktadır.

• ***Konya-İzmir Doğal Gaz İletim Hattı:*** Bu proje ile Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı'ndan alınacak bir branşman, Konya'dan İzmir'e uzatılmaktadır. 831 km uzunluğundaki hat, Konya, Burdur, Isparta, Denizli, Nazilli üzerinden İzmir'e ulaşmakta olup, hat üzerinden Afyon ve Antalya'ya branşmanlar yapılacaktır.

• ***Doğal Gaz Dağıtım ve Bağlantı Hatları:*** Halen doğal gaz arzı sağlanamayan yerleşim alanlarındaki sanayi ve konutlara doğal gaz arzı sağlamak amacıyla, yapılan hatlardır.

Projeler:

- Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi,
- Doğu Karadeniz Doğal Gaz İletim Hattı Projesi
- Batı Karadeniz Doğal Gaz İletim Hattı Projesi
- Gürcistan sınırı-Erzurum (Horasan) Doğal Gaz İletim Hattı olmak üzere ulusal düzeyde, 4 adet proje devam etmektedir.

2) ULUSLARARASI PROJELER

Türkiye, önemli oranlarda petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olmamakla birlikte; önemli doğal gaz ve petrol üreticilerine coğrafi olarak yakınlığı, Avrupa'nın doğal gaz ve ham petrol ulaşım hattı üzerinde olması avantajları nedeniyle, transit ülke konumundadır.

Türkiye'nin bölgesindeki doğal gaz üreticisi ülkeler; Rusya Federasyonu, İran, Azerbaycan, Irak, Mısır, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Suriye ve Katar'dır.

Söz konusu ülkelerdeki doğal gaza ihtiyacı olan, Avrupa ülkelerine/pazarlarına ulaştırılması amacıyla, bu ülkelerle Batı ülkeleri arasındaki kesişme noktasında bulunan Türkiye, boru hattı taşımacılığına ilişkin uluslararası projelerde önemli bir aktördür.

A) Yapım Aşamasındaki Uluslararası Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri

Azerbaycan-Türkiye DGBH (Şahdeniz) Projesi:

Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Şahdeniz bölgesinde üretilecek doğal gazın, Türkiye'ye taşınmasını öngören ve 15 yıl süreli anlaşma, 12.03.2001 tarihinde Azerbaycan doğal gaz şirketi AGSC ile BOTAŞ arasında imzalanmıştır.

Kapasitesi 6,6 milyar m³/yıl olan hat, yaklaşık 226 km uzunluğunda olup, Gürcistan sınırından başlayacak olan Türkiye kesimi, Horasan'da Doğu Anadolu Ana İletim Hattı'na bağlanacaktır.

Bu hat; proje süresi 450 gün ve proje bedeli yaklaşık 9,2 milyon dolar olan Faz-1, proje süresi 450 gün, bedeli 8,9 milyon dolar olan Faz-2 ve süresi 15 ay, proje bedeli 29,4 milyon dolar olan Faz-3 olmak üzere 3 fazdan oluşmaktadır.

Türkiye-Yunanistan DGBH Projesi

Hazar Havzası ve Ortadoğu'dan gelecek doğal gazın, Avrupa pazarlarına taşınması için, Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi (Interstate Oil and Gas Transport to Europe/INOGATE) geliştirilmiştir.

Yunanistan doğal gaz şirketi DEPA ve BOTAŞ tarafından yürütülen “Türkiye-Yunanistan Gaz Şebekelerinin Bütünleştirilmesi/Enterkonneksiyonu” projesi, Güney Avrupa Gaz Ringi’nin ilk ayağını oluşturmaktadır.

Türkiye ve Yunanistan arasında 23.02.2003 tarihinde, Hükümetler Arası Anlaşma, BOTAŞ ve DEPA arasında da 23.12.2003 tarihinde alım-satım anlaşması imzalanmıştır.

Bu hattın temeli, 03.07.2005 tarihinde atılmış ve 2006 yılı sonlarından itibaren faaliyete geçmesi planlanmıştır.

Bu boru hattı doğal gazı, ulusal sistemden Karacabey’de alacak ve Çanakkale Boğazı’nı geçerek, İpsala üzerinden Yunanistan/Gümülcine’de Avrupa sistemine girecektir.

Çapı 36 inç olan hattın; 210 km’si Türkiye, 85 km’si Yunanistan sınırlarında olmak üzere toplam uzunluğu 295 km’dir.

Türkiye kesiminde 4 pig istasyonu, 5 hat vanası ve 1 ölçüm istasyonu bulunmaktadır. Türkiye kesimi, 3 fazdan oluşmaktadır. Kara kısmının (Faz-1), proje süresi 15 ay, bedeli 17,9 milyon dolar; Deniz Geçişi (Faz-2) 365 gün süreli ve proje bedeli yaklaşık 55 milyon dolardır. Nehir geçişi (Faz-3), işin süresi 150 gün olup, 31.12.2006 tarihinde bitirilmesi planlanmıştır.

B) Planlama Aşamasındaki Uluslararası Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri

Türkmenistan-Türkiye DGBH Projesi

Türkmenistan’dan doğal gaz alımına ilişkin anlaşma, 21.05.1999 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, doğal gaz teslimi, Türkiye-Gürcistan sınırında yapılacaktır. Türkmenistan, bu hattın kendine ait bölümünü yapmadığından, proje belirsizliğini korumaktadır.

Mısır-Türkiye DGBH Projesi (Arap Doğal Gazı)

Mısır’dan yılda, 4 milyar m³ doğal gaz alınmasına ilişkin bu anlaşma, 31.03.2001 tarihinde paraflanmış, 17.03.2004 tarihinde Mısır doğal gaz şirketi EGAS ile BOTAŞ arasında bir çerçeve anlaşması imzalanmıştır.

Yeni doğal gaz piyasa yapısı gereğince, anlaşmanın sonuçlandırılması, EPDK tarafından yapılacak sunum-istem çalışmalarının sonucuna bağlı olarak gerçekleştirilecektir.

Arap Doğal Gazı Projesi; Mısır doğal gazının, Ürdün ve Suriye üzerinden Türkiye'ye ulaştırılmasını, buradan da Avrupa'ya iletilmesini öngörmektedir.

Proje kapsamında, Suriye doğal gazı da Türkiye'ye getirilebilecektir. Projenin Mısır-Ürdün bölümü tamamlanmıştır. 16.02.2006 tarihinde Mısır ve Türkiye arasında çalışmaların sürmesi için bir mutabakat zaptı imzalanmıştır.

Irak-Türkiye DGBH Projesi:

Irak'taki doğal gaz sahalarının, geliştirilmesiyle üretime hazır hale getirilmesine bağlı olarak, yılda 10 milyar m³ doğal gazın taşınması için, 26.12.1996 yılında bir çerçeve anlaşması imzalanmıştır. Ancak, bölgedeki olumsuz gelişmeler nedeniyle, bu projede ilerleme sağlanamamıştır. Son zamanlarda Shell şirketinin de sürece katılmasıyla canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Türkiye-Yunanistan-İtalya DGBH Projesi

Bu proje, Doğu'daki doğal gaz kaynaklarını, Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya üzerinden, Orta ve Batı Avrupa'ya ulaştırmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, Avusturya'nın Avrupa'da doğal gaz dağıtım noktası olma özelliğinden yararlanılarak, hat güzergâhındaki ülkelerin, doğal gaz taleplerine de yanıt verilecektir. Bu boru hattı ile taşınacak doğal gazın, Avrupa'da 2020 yılı itibarıyla 25 milyar m³'lük bir pazar payı olacağı beklenmektedir.

BOTAŞ tarafından önerilen projede, 5-13 Şubat 2002 tarihinde Avusturya, Bulgaristan ve Romanya doğal gaz şirketlerinin katıldığı çalışma grupları oluşturulmuştur. Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya), OMV Erdgas (Avusturya) ve MOL (Macaristan) şirketleri projeye olumlu yaklaşmış; OMV Erdgas projeye destek sağlamak için, AB TEN Programına başvurarak değerlendirmeye alınmasını sağlamıştır.

- OMV Erdgas ile BOTAŞ arasında 24.05.2002 tarihinde Ankara'da; iki ülke doğal gaz sistemlerinin uygun güzergâh seçenekleri ile bağlanması konusunda bir "işbirliği zaptı", imzalanmıştır.

- Bulgargaz, Transgaz ve BOTAŞ arasında 25.06.2002 tarihinde; yine Bulgargaz, Transgaz, MOL , OMV Erdgas ve BOTAŞ arasında 26.06.2002 tarihinde İstanbul'da, işbirliği anlaşması imzalanması ve ortak çalışma gruplarıyla yapılabirlik aşamasına geçilmesi konularında, iki protokol imzalanmıştır.

- Viyana'da 5 şirket arasında, 11.10.2002 tarihinde "İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.

- 15.07.2003 yılında AB TEN Finansman Komitesi, yapılabirlik maliyetinin %50'sini, karşılamayı kabul etmiştir.

- 18.11.2003 tarihinde Ankara'da ihale dökümanları sonuçlandırılarak, belirlenen firmalara, 25 Kasım 2003'de ihale daveti yapılmıştır.

- 24.06.2004 tarihinde, Nabucco Boru Hattı İş Geliştirme şirketi kurulmuştur.

- 28.06.2005 tarihinde imzalanan Ortak Girişim Anlaşması ile; Nabucco İş Geliştirme Şirketi'nin, Nabucco Uluslararası Şirketi'ne (NIC) dönüştürülmesi ve her transit ülkede Nabucco yerel şirketleri kurulmasına karar verilmiştir.

Boru hattı uzunluğu, yaklaşık 3.400 km'dir. Ana senaryoya göre planlanan yatırım maliyeti (CAPEX), yaklaşık 46 milyar avro civarında olacaktır. 2011 yılında işletmeye alınması planlanmıştır.

Projenin geleceği ve gerçekleştirilmesine ilişkin değerlendirmeler:

- Nabucco Projesi'nin, finansman yapısı her ne kadar farklı ise de BTC Projesi'nde edinilen deneyimlerden yararlanılarak, olumsuzlukların önlenmesi sağlanabilir.

Bu anlamda;

- Boru hattının yarıdan fazlası Türkiye sınırları içinde olduğu için, boru hattının tümüne ilişkin mühendislik tasarımlarında, Türkiye'nin daha fazla söz hakkı olmalıdır.

- Proje ortaklarının payları eşit olduğundan, Türkiye'nin yapım finansmanına katılım payı da, sınırları içindeki hattın uzunluğuna değil, ortaklık payına göre tespit edilmelidir.

- Türkiye'deki hat bölümünün yapımında, yüklenici seçiminde Türkiye'nin söz hakkı devredilmemelidir.

- Proje kapsamında kurulacak yan şirketlerin (ticaret şirketi gibi) merkezlerinin, Türkiye'de olması öncelikli seçeneklerden biri olmalıdır.

C) Yapımı Tamamlanmış Uluslararası Proje (BTC)

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) Projesi

Hazar Havzası enerji kaynaklarının; üretimi ve dünya piyasalarına ulaştırılması, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde uluslararası politika konularının başında yer almıştır.

Hazar Bölgesi, İngiltere ve Norveç sahillerindeki Kuzey Denizi Petrol Havzası kapasitesine sahip olup, 50 milyar ile 200 milyar varil arasında çıkarılabilir rezerv tahmini yapılabilmektedir. Kuzey Hazar Denizi'ndeki alanlar ve Kazakistan'daki Kaşagan, bölgenin en büyük petrol sahalarıdır.

BTC HPBH; Hazar Bölgesi'nde, özellikle Azerbaycan'da üretilecek ham petrolü, dünya pazarlarına taşımak üzere tasarlanmış bir projedir.

Bu proje ile ilgili ilk çalışmalar, Hazar Denizi'ndeki Azerbaycan'a ait Azeri, Çıralı ve Güneşli sahalarındaki petrolün aranması ve üretimi konusunda; Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR ile yabancı petrol şirketleri arasında; 23.09.1994 tarihinde Bakü'de; Azerbaycan Petrollerinin Üretim Paylaşım Anlaşması'nın imzalanması ve Azerbaycan Milletlerarası İşletme Şirketi AIOC'nin kurulmasıyla başlamıştır. TPAO da %6,53 payla ortaktır.

Söz konusu sahalarda 5 milyar varil üretilebilir rezerv tahmin edilmekte olup, hattın tam kapasitede çalışması durumunda bu rezerv, 14 yılda taşınabilecektir. Bölgenin diğer petrol sahalarındaki petrol için de aynı hattın kullanılması mümkündür.

Ana İhraç Boru Hattı yapımı uzun sürdüğünden, ilk yıllarda üretilen ham petrol (erken petrol) mevcut Batı ve Kuzey boru hatlarından ihraç edilerek, 1998 yılından itibaren her iki hattan 5 milyon ton/yıl ham petrol taşınmasına başlanmıştır. ABD'nin desteklediği Bakü-Ceyhan projesine yönelik olarak yapılan çalışmalar;

-
- Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 15.05.1998 tarihinde İstanbul'da, bir mutabakat zaptı imzalanmıştır.
 - Projenin çerçeve anlaşması niteliğindeki "Hükümetler Arası Anlaşma", 18.11.1999 tarihinde İstanbul'daki AGİT Zirvesi'nde; Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhurbaşkanlarınınca ABD Başkanı'nın tanıklığında imzalanmıştır. Ayrıca "Ev Sahibi Ülke Anlaşması", "Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması" ve "Hükümet Garantisi Anlaşması" da bu tarihte parafe edilmiştir.
 - "Anlaşma Paketi", 26.05.2000 yılında Azerbaycan, 29.05.2000'de Gürcistan ve 22.06.2000 tarihinde ise, Türkiye Cumhuriyeti parlamentoları tarafından onaylanmıştır.
 - 17.10.2000 tarihinde, AIOC üyesi 8 petrol şirketi (SOCAR, BP, Unocal, Statoil, TPAO, ITOCHU, RAMCO ve Delta-Hess) bir "Sponsor Grup Finansman ve İşbirliği Anlaşması" imzalayarak, Ana İhraç Boru Hattı Katılımcıları (Main Export Pipeline Participant (MEP) adını almıştır.
 - MEP katılımcıları, 17-18 Ekim 2000 tarihinde Azerbaycan ve Gürcistan ile "Ev Sahibi Ülke Anlaşmaları"ni imzalamışlardır. Bakü-Ceyhan Boru Hattı Projesi Nihai Anlaşması, 19.10.2000 tarihinde Ankara'da törenle imzalanmıştır. Nihai anlaşma; Türkiye Cumhuriyeti ile yapılan Ev Sahibi Ülke Anlaşması'ni (Host Government Agreement/HGA), BOTAŞ ile imzalanan Anahtar Teslimi Yapım Anlaşması'ni (Turn Key Agreement/TKA) ve Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi tarafından imzalanan Hükümet Garantisi Belgesi'ni kapsamaktadır.
 - 18.10.2001 yılında AIOC üyesi olmayan İtalyan petrol ve enerji şirketi ENI de, MEP katılımcılarına dâhil olmuştur.
 - 01.08.2002 tarihinde MEP katılımcıları tarafından Londra'da, hattın yapımı ve çalıştırılmasını üstlenmek üzere, "BTC Co" şirketi kurulmuştur.
 - 18.09.2002 tarihinde Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı'nın temeli, Bakü'de atılmıştır.

Fransız TotalFinaElf, Japon Inpex ve Amerikan Conoco Phillips firmalarının da katılımıyla, sponsor gruptaki pay dağılımı, şöyle olmuştur.

Çizelge-14 Şirket Paylarının Dağılımı	
ŞİRKETLER	PAYLAR (%)
BP Exploration	30.10
SOCAR	25.00
Unocal BTC	8.90
Statoil BTC	8.71
TPAO	6.53
ENI	5.00
TotalFinaElf	5.00
Itochu Oil Exploration	3.40
INPEX	2.50
ConocoPhillips	2.50
Delta-Hess	2.36

Kaynak: BOTAŞ

Teslim Anlaşması çerçevesinde müteahhit olarak görevlendirilen BOTAŞ; projenin ana aşamalarından “temel mühendislik” çalışmalarını 6 ay, “detay mühendislik” çalışmalarını 12 ay, “arazi ve inşaat” çalışmalarını ise 32 ay içerisinde bitirmekle yükümlü kılınmıştır.

Tüm hattın, 2005 yılı başlarında devreye alınması öngörülmüştür.

BTC Petrol Boru Hattı'nın toplam uzunluğu 1.774 km olup, 1.074 km'lik kısmı Türkiye sınırları içerisindedir.

Güzergâhı; Azerbaycan/Bakü'de, Hazar Denizi kıyısındaki Sangachal terminalinden başlamakta; Gürcistan'ı geçerek Türkiye'ye girmektedir. Türkiye bölümü; Ardahan ilinden (Posof) başlayarak Adana'da (Ceyhan) son bulan hat, Erzurum, Erzinan, Sivas, K. Maraş, Osmaniye illerinden geçmektedir.

Sistemde boru hatları dışında; Bakü'de bir yükleme terminali, Ceyhan'da bir ihraç terminali ve tüm hat boyunca ikisi Azerbaycan'da, ikisi Gürcistan'da ve dördü Türkiye'de olmak üzere; toplam 8 adet pompa istasyonu bulunmaktadır.

Hat boyunca 4 adet ölçüm istasyonu kurulmuştur; bunlar sırasıyla, yükleme terminalinde, Gürcistan sınır girişinde, Türkiye sınır girişinde ve Ceyhan Terminali'ndedir.

Türkiye'deki pompa istasyonları;

Kars/Posof yakınlarında (PT-1), Erzurum/Dumlu yakınlarında (PT-2), K. Maraş/Çayırılı yakınlarında (PT-3), Sivas/Kangal yakınlarında (PT-4) kurulmuştur.

Türkiye bölümünde ayrıca; 2 adet pig atma/basınç düşürme istasyonu bulunmaktadır. Bunlardan birisi Posof'ta, diğeri ise Toroslar'dan Ceyhan Ovası'na inişte (K. Maraş) bulunmaktadır.

Türkiye'de boru hattının çapı 46 inç ile başlayarak; 1 no'lu pompa istasyonunda (PT-1) 42 inç'e, 1 no'lu pig istasyonunda (İPT-1) 34 inç'e düşmektedir.

Sistem; hat boyunca yaklaşık 20 km aralıklı olarak vanalarla donatılmış olup, Türkiye bölümünde 42 hat vanası bulunmaktadır.

Hattın tam kapasitesi, 50 milyon ton/yıldır (1 milyon varil/gün). Öngörülen basınç 110 bardır.

Sistemi oluşturan bütün tesisler, Sangachal'daki yükleme terminalinden (bazı durumlarda Ceyhan'dan) elektronik olarak yönetilecek şekilde, SCADA (Supervisory Control and Data Acquisition) sistemiyle donatılmıştır.

BTC Hattının önemi ve Türkiye'ye sağlayacağı gelir

BTC projesi, Orta Asya ülkelerinin; ham petrollerini uluslararası piyasalara sunabilmesine yeni bir olanak sağlarken, Batılı ülkelere Ortadoğu ve Rusya petrolleri dışında Kuzey Denizi'nden sonra ikinci bir akaryakıt sağlama seçeneği sunmaktadır.

Başta Azerbaycan olmak üzere, Gürcistan ve Türkiye'ye ekonomik getiri sağlayacaktır. Bu proje ile; Türkiye'nin, "Enerji Kaynakları Ulaşım Koridoru/Enerji Köprüsü" olması beklenmektedir. Hattın yükleme terminalinin bulunduğu Ceyhan, önemli bir liman ve depolama alanıdır. Kerkük-Yumurtalık hattı yeniden kullanıma açıldığında ve planlanan Samsun-Ceyhan boru hattı gerçekleştirildiğinde önemi

daha da artacaktır. Bu bölgede rafineriler, doğal gaz boru hatları ve LNG tesisleri yapımı gündeme gelebilecektir. Bunlar, aynı zamanda potansiyel istihdam alanları olarak değerlendirilebilir.

Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki tesislerinden üretilen 5 milyar varil ham petrolün, boru hattıyla Akdeniz'e taşınması maliyetinin, 20 milyar dolar düzeyinde olacağı öngörülmektedir.

Birim maliyetler ise; 4 dolar/varil yatırım, 3–4 dolar/varil işletme maliyeti şeklinde olacaktır.

Mevcut ham petrol fiyatlarıyla yapılan hesaplara göre, TPAO'nun, %6,53'lük pay karşılığında sağlayacağı gelir, 17–20 milyar dolar arasında olabilecektir.

Buna karşın; içerdiği riskler nedeniyle, BOTAŞ'ın bu hattın işletilmesinden elde edeceği net gelir konusundaki beklentiler iyimser görünmemektedir.

- Türkiye'nin BTC projesine en önemli desteği; boru hattının Türkiye sınırları içinden geçecek bölümünün yapımını, sabit bir fiyatla anahtar teslimi inşa etme önerisi olmuştur.
- Türkiye, yapımın öngörülen maliyetler içinde (1,4 milyar dolar) tamamlanamaması durumunda; 300 milyon dolara kadar artışları karşılamak üzere Hazine garantisi vermiştir. Projenin yatırımcı şirketler ve finans kuruluşlarınca kabul edilebilir bulunmasında, bu garantilerin rolü önemli olmuştur.
- İşletme Anlaşması'na göre; 1 milyon varil/gün kapasiteli boru hattında ilk 16 yılda varil başına 20 sent (20 sent/varil) Hazine'ye vergi olarak, 35 sent BOTAŞ'a taşıma ücreti olarak ödenecektir. Ortalama bir hesapla projenin Türkiye'ye brüt yıllık getirisinin, tam kapasite çalışması durumunda; ilk 16 yılda en fazla 200 milyon dolar; 17–40. yıllarda ise en fazla 230 milyon dolar olabileceği ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla Türkiye'nin bu projeye çok istekli davranması, anlaşmalar sürecinde konumunu zayıflatmıştır.

İşletme ücreti olarak; taşınan ham petrolün piyasa fiyatına endeksli bir formül yerine, sabit ücret belirlenmiş olması, Türkiye'nin zararlı çıkmasına neden olmaktadır.

BTC Projesi'ne İlişkin Anlaşmalar ve Sözleşmeler

Proje kapsamında; çok sayıda uluslararası anlaşma, devlet garantisi, yapım ve satın alma sözleşmeleri bulunmaktadır.

Bunlar; proje süresince Türkiye'nin yükümlülüklerini ve haklarını düzenleyen, "Ev Sahibi Hükümet Anlaşması" ile yapımdan sonraki 40 yıl (uzatmalarla 60 yılı bulaabilecek) boyunca işletim ilişkilerini düzenleyen "İşletme Anlaşması", BOTAŞ ile MEP Katılımcıları arasında imzalanan "Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması" ve buna bağlı olarak BOTAŞ'ın çok sayıda alt müteahhit ve taşeronla imzaladığı sözleşmelerdir.

a) Ev Sahibi Hükümet Anlaşması:

Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan'ın BTC projesine ilişkin imzaladıkları "Hükümetler Arası Anlaşma"ya dayanan, Ev Sahibi Hükümet Anlaşması; Türkiye ile MEP Katılımcıları arasında imzalanmıştır.

MEP Katılımcıları, projede ev sahibi ülkeye karşı çok sınırlı konuda yükümlülük üstlendiklerinden; Anlaşma ağırlıklı olarak, Türkiye'nin yükümlülüklerine ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

Anlaşmanın girişinde, "ilgili olduğu konu hakkında, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir yasası olarak, Anayasa dışındaki tüm diğer Türk hukuk belgeleri üzerinde önceliğe" sahip olduğu belirtilmektedir.

Anlaşmaya göre;

- Türkiye, MEP Katılımcılarına muhatap olmak ve Türkiye'nin yükümlendiği bu proje ile ilgili her türlü işlemi yapmak üzere, bir "Atanmış Devlet Kuruluşu" (Designated State Agency/DSA) oluşturacak ya da görevlendirecektir. 15.02.2000 tarih ve 2000/503 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile BOTAŞ görevlendirilmiştir.

- Hükümet, tesislerin Türkiye sınırları içindeki kısmının inşası için, bir "Anahtar Teslimi Müteahhidi" görevlendirecektir. BOTAŞ, BKK ile bu görevi de üstlenmiş olup, BTC Direktörlüğü de bu amaçla kurulmuştur.

- Hükümet, Türkiye sınırları içindeki kısmın işletilmesi için, tesislerin ticari olarak faaliyete geçeceği tarihten 2 yıl önce, bir “Atanmış İşletmeci” (Designated Operator) görevlendirecektir. BIL (BOTAŞ International Limited), bu hüküm doğrultusunda görevlendirilmiştir.

- Anlaşmayı; MEP katılımcıları her zaman, Türkiye Hükümeti ise, MEP Katılımcıları yükümlülüklerini esas olarak yerine getirmediklerinde feshedebileceklerdir.

Anlaşma ile Hükümet, MEP Katılımcılarına ve yine onlar tarafından belirlenmiş, diğer proje katılımcılarına şu hakları tanımaktadır.

- Taşınmaz üzerinde tek başına ve kısıtlanmamış arazi hakları edinme,
- Tesisleri tek başına ve kısıtlama olmadan inşa etme, kullanma ve zilyed etme ve kontrol etme hakkı,
- Tek başına ve kısıtlamasız işçi alma ve sözleşme yapma hak ve ayrıcalıkları verilmektedir.

Ayrıca belirtilen haklardan bazıları tanınmak için, özel yöntemlere ihtiyaç gösteriyorsa Hükümet, bunu da sağlayacaktır.

Anlaşma ile Hükümetin verdiği garantiler;

- Ham petrolün, ülkeye giriş ve çıkışı engellenmeyecektir.
- Proje faaliyetini engelleyici veya geciktirici, verilmiş hakları zedeleyici davranışta bulunulmayacaktır.
- Proje faaliyetleri ile tam bir işbirliği içinde olunacaktır.
- Ham petrol veya tesisler üzerinde mülkiyet veya zilyedlik hakkı isteminde bulunulmayacaktır.
- Verilmiş arazi hakları üzerinde kısıtlayıcı işlemler yapılamayacaktır.

Hükümetin, bu anlaşma ile kabul ve yükümlülükleri;

- Projenin uygulanması için, gerekli işlemlerin onayını alacak, gerekli yasa ve

Kararnemelerin çıkarılmasını sağlayacak, MEP katılımcılarıyla, devamlı görüşme yaparak onları bilgilendirecektir.

- Hiç kimseye, MEP katılımcılarının projeden kaynaklanan haklarıyla çelişecek bir hak tanımayacaktır.

- Vize ve oturma izni dâhil, (Gümrük ve Ceza düzenlemeleri dışında) projeye ilgili kişilerin, ülkeye giriş ve çıkışına hiçbir kısıtlama koymayacaktır. Yani, projede çalıştırılacak kişilere serbest dolaşım/yerleşme hakkı tanınacaktır.

- Hükümet, MEP Katılımcılarının istemi üzerine proje faaliyetlerinin yürütülmesi için, gerekli olan bütün lisans, sertifika, yetki, onay ve izinleri verecektir.

- Hükümet, Anahtar Teslimi Müteahhidinin (BOTAŞ), MEP Katılımcılarına karşı bütün yükümlülüklerinde garantör olacaktır.

Ayrıca Anlaşma; MEP Katılımcılarına, projede çalışanlara ve alt müteahhitlere çeşitli vergi istisnaları ve imtiyazları sağlamaktadır. MEP Katılımcıları, sadece proje faaliyetleriyle sınırlı biçimde kurumlar vergisine tabi olacaktır. Vergi oranı, işletme süreci içinde değişmekle birlikte, esas olarak 0,20 dolar/varil kadardır.

Projeye ilgili tüm mal ve hizmetler, dış ticaret düzenlemelerinden ve gümrük vergisinden bağışık tutulmaktadır.

Anlaşmazlıklar, ISCID tahkim kurallarıyla ve İngiliz hukuku uygulanarak çözümlenecektir.

b) İşletme Anlaşması ve BİL

Ev Sahibi Hükümet Anlaşması'nın (ESA) 2.4 maddesi gereğince; projenin Türkiye bölümünün işletmesi konusunda BOTAŞ'ın iştiraklerinden BİL, atanmış işletmeci olarak görevlendirilmiştir. İşletme Anlaşması (İA), BİL ile MEP Katılımcıları adına BTC Co. tarafından imzalanmıştır.

İşletme Anlaşması, ESA'yı temel almaktadır (İA, md:2). Ev Sahibi Hükümet Anlaşması'na göre işletme süresi; Ceyhan'dan ilk ham petrol sevkiyatının gerçekleştiği tarihten başlayan 40 yıllık "esas dönem" ile bazı koşullara bağlı 10'ar yıllık 2 uzatma dönemi olmak üzere, 60 yıl olacaktır. İşletme Anlaşmasının, 6.1 maddesi de bu doğrultudadır.

BOTAŞ International Limited Şirketi (BIL) :

Merkezi Jersey Kanal Adaları'nda bulunan BIL, 6.06.1996 tarih ve 96/8293 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca BOTAŞ'ın bağlı ortaklığı olmuştur.

500.000 dolar olan sermayesinin, 499.998 dolarlık kısmı BOTAŞ'a aittir.

BTC Projesi'nin başlangıcına kadar herhangi bir faaliyeti bulunmayan BIL, boru hattının faaliyete başlamasından sonra Türkiye kısmının işletmesini yürütmek üzere, görevlendirilerek bu amaçla, BTC Co. ile işletme anlaşması imzalamıştır.

BIL, İA'na göre hattın işletimi için her türlü donanımı ve iş gücünü sağlayacak ve işletme risklerinin tamamını da üzerine alacaktır.

İşletme ücreti; esas dönemin ilk 5 yılında 0,35 dolar/varil, 6-16 yıllarında; taşınan ham petrol 250 bin varil veya daha düşük ise; 0,35 dolar/varil, taşınan ham petrol 250 bin varilden büyük ise de, 0,35 dolar/varil olarak, esas dönemin kalan 24 yılında ise işletme ücreti, 0,43 dolar/varil olarak belirlenmiştir.

BIL'in ihtiyaç duyduğu finansmanın sağlanması için, BOTAŞ kaynaklarından ve yurtiçi bankalardan kredi sağlanmıştır.

2005 yılı sonu itibariyle sağlanan kredilerin toplamı; 86 milyon dolar ve 18 milyon YTL olup, tamamı 3-5 yıl vadeli.

Kredilerden kullanımlar; 31.12.2005 tarihinde 63 milyon YTL, 30.04.2006 tarihinde 82 milyon YTL olmuştur. Tutarın 14,5 milyon YTL'si BOTAŞ'tan sağlanan fonlardır. (Ancak, BOTAŞ kayıtlarında 20 milyon YTL olarak görünmektedir)

- BIL'in, 2004 yılında 9,6 milyon YTL, 2005 de 23,2 milyon YTL, Nisan 2006 tarihinde ise 7,7 milyon YTL tutarında faaliyet zararı bulunmaktadır.

- BIL'e yoğun bir biçimde personel alımı yapılmıştır. Bir kamu kuruluşu olan BOTAŞ'a bağlı bir kurum olmasına karşın, personel alımında ve özlük haklarında özel hukuk kurallarını uygulamaktadır. Mevcut durumda, AKP hükümetinin bir tür kadrolaşma alanı haline gelmiştir.

Son durumda 430 kişiye ulaşan personelin, büyük bölümüyle YTL, üst düzey personelin, bir kısmıyla da dolar üzerinden iş sözleşmeleri imzalanmıştır.

11 kişisi BTC Co. tarafından BIL'e yerleştirilen ve ücretleri BIL tarafından ödenecek üst düzey personel dışında, yönetim kurulu danışmanı ünvanlı 24 kişi çalıştırılmaktadır.

BIL'in 2006 yılı bütçesi oluşturulurken, yılın 3. çeyreğinden itibaren ham petrol taşıma geliri elde edileceği öngörülmüştür.

Buna göre; 2006 yılında 9,6 milyon dolar taşıma hizmeti geliri olmak üzere BIL'in toplam gelirlerinin, 14,5 milyon dolar olacağı varsayılmaktadır. Bu varsayımda bile, 88,7 milyon dolar faaliyet gideri ve 15,2 milyon dolar kredi ödemesi bulunan bu şirket; kendisine tesis edilmiş kredilerin tümünü kullansa bile, 43,9 milyon dolar daha finansmana ihtiyacı duyacaktır.

Her yıl düzenli olarak, 50 milyon doların üzerinde faaliyet kârı sağlayacağı varsayımına dayalı projeksiyonlar hazırlanmıştır. Bu projeksiyonlar, boru hattının faaliyete geçmesinden sonra, %80'in üzerinde kapasitede çalışacağı varsayımını içermektedir. Projeksiyonlarda, hiçbir işletme riski öngörüsü bulunmamaktadır.

Kâr marjının düşük olduğu dikkate alındığında BIL'in işletme faaliyetinden gerçek bir kâr elde etmesi çok zayıf bir olasılık olarak görünmektedir.

Şirketin daha kuruluş aşamasında personel politikalarının kuralsızlıklar, siyasal zafiyetler içerdiği dikkati çekmektedir.

BIL Genel Müdürlüğü'nün Adana'da bulunması, BOTAŞ ve diğer ilgili kuruluşlar ile ilişkilerde eşgüdüm ve koordinasyon zorlukları yarattığından, Operasyon merkezinin Adana/Ceyhan'da bırakılarak, Genel Müdürlüğün Ankara'ya getirilmesi konusu, çeşitli denetim organlarının yaptığı inceleme/soruşturmalarda sıklıkla ifade edilmektedir.

c) BTC Projesi ile İlgili Saptamalar:

Atanmış Devlet Kuruluşu; BOTAŞ

BTC projesinin temel anlaşmalarından olan Ev Sahibi Hükümet Anlaşması kurları doğrultusunda; 15.02.2000 tarih ve 2000/503 sayılı BKK ile, hem Anahtar Teslimi Müteahhidi hem de arazi haklarının edinilmesi ve kullanılmasından sorumlu, "Atanmış Devlet Kuruluşu" olarak BOTAŞ görevlendirilmiştir.

BTC projesinin arazi edinim bütçesi, Proje Genel Yapım bütçesinden ayrı belirlenmiş olup, 99 milyon dolar tutarındadır.

- BTC projesi arazi edinim işlemlerinin, BOTAŞ Arazi Etüd ve Kamulaştırma Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmesine ilişkin olarak, BTC Proje Direktörlüğü ile söz konusu Daire Başkanlığı arasında 17.04.2001 tarihinde "Atanmış Devlet Kuruluşu Protokolü" imzalanmıştır.

Oysa, Atanmış Devlet Kuruluşu (Designated State Agency/DSA) BOTAŞ'a verilmiş bir ünvanıdır. BOTAŞ'ın resmi organizasyon yapısı içinde bu adla bir birim bulunmamaktadır.

- Kurallara aykırı olarak oluşturulan bu Daire Başkanlığı, BTC Direktörlüğü'nün geçici işçi çalıştırma izninden yararlanarak çok sayıda geçici işçi almıştır. Bunların ücretlerini de, arazi edinimi bütçesinden ödemiştir.

- Geçici işçi sayısı; 2001 yılında 167 adam/ay, 2002'de 737, 2003'de 1488, 2004'de 1645 ve 2005 yılında 985 adam/ay olmuştur.

Ayrıca Dairenin daimi kadrosunda çalışan sayısı da artarak, 180 kişiye ulaşmıştır. Burada çalışanların bir kısmı BOTAŞ'ın süreklilik taşıyan işlerinde çalıştırılırken, iş akitleri feshedilenler ise, daha sonra diğer projeler kapsamında yüklenici kadrolu işçiler olarak, yeniden aynı Daire Başkanlığında çalıştırılmışlardır.

Bazı yabancı uyruklu kişiler de, bu kapsamda mevcut hiçbir düzenlemeye dayanmayan bir biçimde ve çok yüksek ücretlerle çalıştırılmışlardır (BOTAŞ içinde huzursuzluklara, çatışmalar, intihar olaylarına neden olarak gösterilmektedir.).

Örneğin;

- Bernard Krohn; kendi beyanından hareketle makine mühendisi olduğu bilinen, eğitimi ve deneyimi konusunda kurumda resmi bir belgeye rastlanmayan bu uygulamada ilgili şahıs, önce ayda 14 bin dolar ücretle 1 yıl süreyle danışman olarak çalışmıştır. Daha sonra DSA Başkan Yardımcısı görevine atanarak, 18 bin dolar/ay ücretle çalıştırılmış ve 31.12.2005 tarihinden sonra ise bu kişiyle, aynı ücretle Danışmanlık Sözleşmesi imzalanmıştır.

- Kristofer Graham Weatherley; makine mühendisi olan bu kişi, 05.03.2004-

30.11.2005 döneminde, 8 bin dolar aylık ücretle Gaz Türbini Kontrol Sistemleri Danışmanı olarak görevlendirilmiştir. Ancak, BTC projesinde gaz türbini olmadığı gibi ilgili kişinin, zaten bu dönemde İstanbul İşletme Müdürlüğü'nde bulunduğu müfettişlerce yapılan inceleme ve soruşturmalarda tespit edilmiştir.

Diğer yandan, BTC projesi kapsamında, çok sayıda sözleşmeyle çeşitli hizmetler satın alınmıştır. 57 hizmet sözleşmesinin parasal değeri, 139.324.447 dolar olup, yapılan denetimlerde çok sayıda usulsüzlük saptanmıştır.

BTC Projesi'ne ilişkin İnceleme ve Soruşturma Raporlarında sorumluluk doğuran konular, özetle şöyle belirtilmektedir:

- BOTAŞ Genel Müdürlüğü'nün arazi ediniminde; meydana gelen zaman ve para etkisinin yapım yüklenicileriyle görüşmelerden sonra ek sözleşme imzalanması kararı bulunmasına karşın BTC Direktörlüğü, BOTAŞ'a sormadan sözleşme bedellerini değiştirmiş ve harcama yetkisi sınırlarını aşarak, yüklenicilere 23,6 milyon dolar ek ödeme yapmıştır.
- BOTAŞ'ın projeye ilişkin olarak, tüm satın alma işlemlerinde kullanacağı bir ihale yönetmeliği bulunmamaktadır.
- Anahtar Teslimi Anlaşması'nda değişiklik yapma yetkisi, BOTAŞ Genel Müdürlüğü'nde olmasına rağmen, MEP Katılımcılarının değişiklik talepleri Genel Müdürlüğün bilgisi dışında, Proje Direktörü ve Sözleşmeler Daire Başkanı tarafından kabul edilmiştir.
- Detay Mühendislik kapsamında olan ÇED çalışması, bu kapsamdan çıkartılarak daha yüksek bir bedelle iki ayrı firmaya verilmiştir. Yine bu kapsamda olan arazi ve güzergâh işleri, başka bir firmaya verilmiştir. Bu kapsamda eksik bırakılan işler için, mevcut sözleşme tutarı arttırılmış olmasına rağmen, Temel Mühendislik hakedişlerinden bu tutarlar düşürülmüştür.
- İnşaat ve terminal deniz kesimi için ön yeterlilik alan bazı firmalar, BOTAŞ Yönetim Kurulu'na sunulan listeye konulmamıştır.
- Boru hattından taşınacak ham petrolün kükürt değeri, yapılan görüşmelerle değiştirilmiş, ancak bu durum bilinmesine rağmen zamanında değişiklik bildi-

riminde bulunulmaması nedeniyle, MEP Katılımcıları BOTAŞ'ın ek ödeme talebini reddetmişlerdir.

- Detay Mühendislik çalışmaları zamanında tamamlanmadığı için, ihale aşamasında ya da sonradan kapsama giren bazı iş kalemlerinin bedelleri, sözleşmedeki fiyatlardan oldukça yüksek tutarlarda olmuştur.

- 2 yıllık işletme dönemine ait malzeme yedeklerinin alımı ihale kapsamında olduğu halde, Yönetim Kurulu Kararı olmadan ihale kapsamından çıkarılmıştır.

Yukarıda belirtilen konular, gerek BOTAŞ Teftiş Kurulu (20.12.2003) gerekse ETKB Teftiş Kurulu (20.09.2004) inceleme ve soruşturma raporlarında ortak tespitler olarak yer almaktadır. Ancak gereğinin yapılmadığı, 06.09.2006 tarihli T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Raporu'ndan anlaşılmaktadır.

- Ev Sahibi Ülke Anlaşması ayrıntılı kurallar içermektedir. Ancak, hattın geçtiği güzergahlarda yerel otoritelere hiçbir inisiyatif tanımamaktadır (Yerel halkın olumsuz etkilenmeleri göz ardı edilmektedir).

Hem ESA'da hem de İA'ndaki sorumluluk ve yükümlülükler, ülkemiz aleyhine dengesizlikler bulundurmaktadır. Türkiye bölümünün bütün işletme riskleri, BIL'in üzerindedir (Yani BOTAŞ'dadır).

- MEP Katılımcılarının ham petrol vermelerini engelleyen her durum, bunda katılımcıların payının olup olmadığına bakılmaksızın, "zorunlu neden" oluştururken Türkiye için, zorunlu nedenler son derece sınırlı tutulmuştur.

- Boru hattının korunması, insan sağlığı ve çevrenin güvenliği gibi konularda MEP Katılımcılarının, hemen hemen hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır.

- Türkiye'nin başından itibaren bu projeye karşı duyduğu büyük istek, anlaşma sürecinde konumunu zayıflatmıştır.

İşletme ücretinin; taşınan ham petrolün piyasa fiyatına endeksli bir formül yerine, sabit ücret olarak belirlenmesi bu zafiyetten kaynaklanmaktadır.

Mevcut petrol fiyatları düzeyi ve belirtilen işletme riskleri karşısında; 0,35 dolar/varil olan işletme ücreti, çok düşük kalmaktadır.

- Ceyhan'da verilecek olan liman hizmetlerine ilişkin ücret konusu, işletme anlaşmasında açıkça kurala bağlanmamıştır. Bu durum, BIL'in 40 yıl boyunca elde edebileceği 1,5–2 milyar dolar seviyesindeki gelirin gerçekleşmesini riskli hale getirmektedir. İşletme faaliyetinden kâr edilmesi zor görünmektedir.

- Denetleme raporlarına göre; 31.12.2005 tarihi itibarıyla, Projede BTC Co.'nun sağladığı bütçe dışında, 318 milyon dolar tutarında yabancı kaynak kullanılmıştır.

Bunun 151 milyon doları BTC Co.'dan, 111 milyon doları BOTAŞ'ın diğer kaynaklarından ve 56 milyon dolarlık kısmı da diğer borç ve yükümlülüklerden oluşmaktadır. Bu durumda 111 milyon dolarlık iç kaynaktan başka BTC'nin, 207 milyon dolar tutarında dış borcu bulunmaktadır.

Buna karşılık, tamamının paraya çevrilebilme yeteneği tartışmalı olan 140 milyon dolar varlığı bulunmaktadır.

- Hizmet alımlarıyla ilgili olarak, yapılan sözleşmelerin pek çoğu gerçek ihtiyaca dayanmamaktadır.

- Sözleşme kapsamı, nedensiz olarak artırılmış ve süreleri uzatılmıştır.

- Ödemeler, yöntemine uygun kanıtlayıcı belgelere dayanmamaktadır. Kabul işlemleri yapılmamıştır. Hizmet fiyatları, hiçbir rayice uygun değildir.

- Başbakanlık YDK tarafından yapılan incelemeler sonucunda saptanan hususlar ve öneriler, yerine getirilmemiştir.

- Güzergâh üzerindeki illerin yöneticileriyle, iletişim kurulmamış, buralardaki tesislere verilen çeşitli zararlar giderilmemiştir.

5.BÖLÜM

BOTAŞ'TA İSTİHDAM

BOTAŞ'ta kapsam dışı, kapsam içi, özel güvenlik personeli ve geçici işçi olmak üzere 4 farklı statüde personel çalışmaktadır.

BOTAŞ; bir KİT olmakla birlikte, 399 Sayılı KHK'nin Ek-1 sayılı cetvelinde yer almadığından personel rejimi açısından, 399 Sayılı KHK'nin geçici 9. maddesi uyarınca İş Yasası kurallarına tabidir. Çalışma ilişkileri; Toplu İş Sözleşmesi (TİS) ve Kapsam Dışı Personel Yönetmeliği ile düzenlenmektedir.

- Kapsam Dışı Personel; nitelikleri Kapsam Dışı Personel Yönetmeliğinde tanımlanan ve özlük hakları açısından işyeri toplu iş sözleşmesi dışında tutulan personeldir.

- Kapsam İçi Personel; özlük hakları toplu iş sözleşmeleriyle belirlenen çalışanlardır.

- Geçici İşçiler; her yıl çıkarılan Yatırım Finansman Kararnameleri'ndeki kurallar uyarınca ve Hazine Müsteşarlığı'ndan adam/ay esasına göre alınan izinlerle çalıştırılan, geçici süreli işçilerdir. Her yıl 11 ay çalıştırılmaktadırlar.

BOTAŞ'ta çalışan geçici işçiler, 1999 yılında tasfiye edilen BOTAŞ'ın iştiraklerinden olan PETGAZ'da çalışanlardır. Bunlar sendika üyesi olup, TİS'ten yararlanmaktadırlar.

- Özel Güvenlik Personeli; 5188 Sayılı Yasa doğrultusunda sadece güvenlik hizmetlerinde çalışmak üzere işe alınan, silah taşıma yetkisine sahip personeldir.

Personel statülerine ilişkin düzenlemeler ve sorunlar

- Kapsam dışı personel hakkında ilk düzenlemeye; Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilen 418 Sayılı KHK'de yer verilmiştir. Daha sonra çıkarılan 527 Sayılı KHK ve 4046 Sayılı Özelleştirme Yasası'nda, "kapsam dışı personel" kavramı yeniden düzenlenmiştir.

Kapsam dışı statüde çalışanlar, İş Yasası'na tabi olmalarına karşın haklarında kamu personeli hukuku ilkeleri uygulanmaktadır. Kapsam içi personel hakkında ise, İş Yasası kuralları geçerlidir.

BOTAŞ'ın, 07.06.2001 tarih ve 24425 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Kapsam Dışı Personel Yönetmeliği'nde;

- Üniversite mezunları (2 yıllık dâhil) kapsam dışı, diğerleri kapsam içi sayılarak görev ünvanları belirlenmiştir.

Bu Yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden önce kapsam dışı statüye alınmış lise mezunu çalışanların edinilmiş hakları, "Şahsa bağlı kadro" biçiminde korunmuştur.

Ayrıca, 4046 Sayılı Özelleştirme Yasası gereğince; özelleştirilen kuruluşlarda kapsam dışı statüde çalışmakta olup, BOTAŞ'a nakil yoluyla gelen ancak, esasen söz konusu yönetmelikteki koşulları taşımayan personel de (edinilmiş hakları gereği) kapsam dışı statüsüne alınmışlardır. Böylece fiili durum, Yönetmelikle öngörülenden farklı hale gelmiştir.

- 29.09.2004 tarih ve 25598 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmelik değişikliği ile, kapsam dışı olma koşulları (hizmet süresi-öğrenim) değiştirilmiş; buna bağlı olarak da bazı görevliler, (129 kişi) 05.11.2004 tarih ve 459 Sayılı Yönetim Kurulu Kararı ile kapsam dışı statüden kapsam içi statüye alınmışlardır. Bunlar; Amir, Sivil Savunma Amiri, Araştırmacı gibi şahsa bağlı kadrolarda çalışanlar ile Özel Büro Sekreteri, Memur gibi (kapsam dışı) ünvanlarda çalışanlardır (bunların kadroları büro sorumlusu kadrosuna dönüştürülmüştür).

Söz konusu Yönetmelik'te; kapsam dışı olarak öngörülmeyen lise, lise dengi ve lise düzeyinin altında tahsilli kapsam dışı statüde bulunan çalışanlar, kapsam içine geçirilerek, öğrenim ve deneyimlerine uygun ünvanlara atanmışlardır. Bunların, Kapsam Dışı Personel Yönetmeliği'nde en son değişikliğin yayımlandığı (29.09.2004) tarihten önce almakta oldukları, kapsam dışı statülerindeki çıplak ücretleri ile makam ve sorumluluk tazminatlarının toplamının, kapsam içi statüsündeki çıplak ücretleri olarak kabul edilmesi ve eğitim durumlarına göre TİS'de öngörülen Tahsil Primlerinin ödenmesiyle, özlük haklarında uygulama eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Ancak, bu yönetmelik değişikliğinin yürütülmesi, Danıştay İDD Kurulu'nun 22.09.2005 tarih ve 2005/465 Sayılı Kararı ile durdurulmuştur.

01.02.2006 tarih ve 26067 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan yeni bir yönetmelik değişikliği ile kapsam içine alınan personel, yeniden kapsam dışına alınmıştır. Söz konusu bu çalışanlar kapsam dışı statülerini, edinilmiş hak olarak (Şahsa bağlı kadro biçiminde) sürdürmektedirler.

- Kapsam içi personelin özlük hakları; Petrol-İş Sendikası’yla imzalanmış olan yürürlükteki, 15. Dönem İş Yeri Toplu İş Sözleşmesi (01.01.2005–31.12.2006) ile düzenlenmiştir.

Çizelge-15 : Çalışanların Statüsüne Göre Dağılımı					
ÇALIŞMA BİRİMLERİ/ÜNİTELER	ÇALIŞANLARIN STATÜLERİ				
	Kapsam Dışı Personel	Kapsam İçi Personel	Özel Güvenlik Personeli	Toplam	(%)
Genel Müdürlük	402	292	29	723	27
Doğal Gaz İşletme Direktörlüğü	217	600	300	1.117	41
Petrol İşletme Müdürlüğü	56	361	191	608	22
Dörtüyl İşletme Müdürlüğü	18	187	51	256	9
TOPLAM	693	1.440	571	2.704	100
(%)	25,6	53,3	21,1	100,0	

Kaynak: BOTAŞ

BOTAŞ’ta, 31.12.2005 tarihi itibarıyla; 693 kapsam dışı, 1.140 kapsam içi ve 571 kişi özel güvenlik personeli olmak üzere toplam 2704 kişi istihdam edilmektedir. Çalışanların yarısından fazlası (%53,3’ü) kapsam içi, yaklaşık dörtte biri (%25,6) kapsam dışı ve %21,1’i ise özel güvenlik personeli statüsündedir.

Toplam 2.704 çalışanın, %41’i Doğal Gaz İşletme Direktörlüğü’nde, %27’si Genel Müdürlükte, %22’si Petrol İşletme Müdürlüğü’nde ve %9 oranındaki kısmı ise, Dörtüyl İşletme Müdürlüğü’nde çalışmaktadır.

İşletme faaliyetlerinin yürütüldüğü birimlerde çalışan kapsam dışı personel oranı %42 iken, Genel Müdürlükte, %58 gibi yüksek bir oranda kapsam dışı personel bulunmaktadır. Kapsam içi personelin yaklaşık %80’i işletme faaliyetlerinde, %20’lik bölümü ise Genel Müdürlükte istihdam edilmektedir.

YDK Raporlarında; İşletme faaliyetlerinin yürütüldüğü ünitelerde, nitelikli işgücünün yetersizliği sürekli olarak uyarı konusu olmaktadır.

Çizelge-16 : Çalışanların Hizmet Sürelerine Göre Dağılımı		
HİZMET SÜRELERİ	ÇALIŞANLAR	(%)
1-5 Yıl	367	13,6
6-10 Yıl	641	23,7
11-15 Yıl	857	31,7
16-20 Yıl	620	22,9
21-25 Yıl	143	5,3
26-30 Yıl	75	2,8
30 yıl ve üzeri	1	0,03
TOPLAM	2.704	100,0

Kaynak: BOTAŞ

BOTAŞ'ta çalışanların, hizmet süreleri incelendiğinde; toplam 2.704 kişinin %37,3'ünün hizmet süreleri 1–10 yıl arasında, %54,6'sının hizmet süresi 14–20 yıl, hizmet süreleri 21–30 yıl arasında olanlar ise %8,1 oranındadır. Toplam çalışanların, yarısından fazlasının hizmet süresi 10 ile 20 yıl arasındadır.

Çalışanların öğrenim durumlarına göre dağılımı ise; %39'u lise ve dengi ve meslek lisesi, %32'si yüksek öğrenime sahip, %13'ü ortaokul ve %7'si ise ilk okul mezunudur.

Kapsam içi personelin ise yaklaşık, %70'i lise, meslek lisesi ve yüksek öğrenim mezunlarından oluşmaktadır.

Personel Hareketleri

Çizelge-17 : Yıllara Göre Çalışanların Giriş-Çıkışları				
YILLAR	ÇALIŞANLAR			
	Yıl Başında Mevcut Sayı	Yıl İçi Giren Sayısı	Yıl İçi Çıkan Sayısı	Yıl Sonu Mevcut Sayı
2000	2.340	151	22	2.469
2001	2.469	174	103	2.540
2002	2.540	563*	183**	2.920
2003	2.920	70***	87	2.903
2004	2.903	31	213	2.721
2005	2.721	35	52	2.704

Kaynak: BOTAŞ

(*) Daimi işçi kadrosuna alınan 522 kişi yıl içinde girene dahil edilmiştir.

(**) Yıl içinde 59 kişi işten ayrılmış olup, Bursagaz ve Eskişehirgaz'a kadroları ile birlikte devredilen personel (124 kişi) yıl içi çıkanlarda gösterilmiştir.

(***) Daimi işçi kadrosuna alınan 56 kişi, yıl içi girenlerde gösterilmiştir.

Geçici İşçilerin Daimi Kadroya Alınması

2002 yılında Türk-İş ve hükümet yetkilileri arasında imzalanan, 03.05.2002 tarihli protokole dayanarak, geçici işçilerin önemli bir bölümü sürekli işçi kadrosuna alınmıştır. Protokole göre; daimi kadroya alınacak işçilerin; kurum dışında geçici görevde olmaması, 50 yaşını aşmış ve emeklilik hakkını elde etmiş olmaması gerekmektedir.

Hazine Müsteşarlığı'nın izni ile 2002 yılında, protokoldeki koşulları taşıyan 522 işçi, 2003 yılında 56 işçi daimi kadroya alınmıştır. BOTAŞ'ta, 31.03.2005 tarihi itibarıyla 25 geçici işçi bulunmaktadır. Çalışma barışının sağlanması açısından, bu geçici işçilerin de kadroya alınması gerekmektedir.

Özel Güvenlik Hizmetleri ve Çalışanlar

BOTAŞ'ın, geniş alanlara yayılmış ve önemli bir bölümü yerleşim yerlerinden uzakta bulunan çeşitli yeraltı ve yer üstü düzenekleri bulunmaktadır.

Söz konusu tesislerin güvenliğinin sağlanması; ülke ekonomisi ve güvenliğinin yanında, insan yaşamının ve doğal çevrenin korunması bakımından da büyük bir önem taşımaktadır.

BOTAŞ, Jandarma Genel Komutanlığı ile imzaladığı koruma protokolleri çerçevesinde; karakollar kurmakta ve Jandarma Komutanlığı da buralarda birlik koordine etmektedir.

Irak-Türkiye hattında 21, İran-Türkiye hattında 8 tane karakol bulunmakta, BTC hattında, Posof-Erzurum arasında 2 ve Sivas-Ceyhan arasında 3 olmak üzere 5 tane karakol inşaatı sürmektedir.

Bazı bölgelerde Jandarma emrinde boru hattı gözcüleri bulunmaktadır. BOTAŞ, bu hat gözcülerine ücret ödemekte ve Bağ-Kur primlerini yatırmaktadır.

BOTAŞ'ın özel güvenlik görevlileri, 8'er saatlik 3 vardiya halinde ve silahlı olarak nöbet hizmeti vermektedirler.

Ancak, 2005 yılı itibarıyla BOTAŞ'ta 1.440 kapsam içi, 693 kişi kapsam dışı olmak üzere 2.704 kişi daimi kadrolu çalışmakta iken, istihdam edilen özel güven-

lik görevlisi sayısı 571'dir. Buna göre BOTAŞ'ta, her 5 çalışandan biri güvenlik hizmetinin sağlanması için istihdam edilmektedir. İşletme/yatırım gibi fonksiyonel faaliyetlerde ise, 2.133 personel istihdam edilmektedir.

BOTAŞ'ta ihtiyaç olarak talep edilecek güvenlik görevlisi personelinin atanması için, izin talep edilirken kurumun, norm kadro çalışmalarıyla birlikte değerlendirilmelidir.

Diğer yandan; BOTAŞ'ın müteahhit sıfatıyla yapımını üstlendiği BTCHPBH projesinde istihdam edilen personelin; görev, yetki, sorumluluk, nitelik ve işe alma usulleri ile ücret tespiti konularını düzenleyen, bir iç mevzuat oluşturulmamıştır. BTC Co. ve BIL, personel istihdamında inisiyatif kullanarak keyfi uygulamalar yapabilmektedir. Ayrıca, proje kapsamında işe alınmış olmakla birlikte bir kısım personelin, BOTAŞ Genel Müdürlüğü ve ETKB'de çalıştırıldığı yapılan denetimlerle tespit edilmiştir.

6.BÖLÜM

BOTAŞ'IN MALİ DURUMU

1. Genel Durum

BOTAŞ'ta Genel Müdürlük, taşra müdürlükleri ve BTC Direktörlüğü ayrı muhasebe sistemlerine sahip olup, Genel Müdürlüğün, taşra birimleri üzerinde denetimi bulunmamaktadır. Taşradan gönderilen aylık mizanlar ve bilgiler, incelenmeden konsolide edilmektedir.

Muhasebe sisteminin bu yapısıyla, hataya açık olduğu ve bunların giderilmesine yönelik bir mekanizma da oluşturulmamıştır.

02.05.2001 tarih ve 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Yasası'nın geçici 2. maddesi uyarınca, BOTAŞ'ın doğal gaz piyasasındaki iletim, depolama, satış, ithalat faaliyetlerine ilişkin muhasebe ayrışımının, hazırlık dönemi sonundan itibaren, 12 ay içerisinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aynı yasanın geçici 1. maddesinde; hazırlık dönemi, yasanın yayım tarihinden itibaren 12 ay olarak belirlenmiş; Bakanlar Kurulu'nun süreyi 6 ay uzatabileceği öngörülmüştür. Buna göre, 2002 yılı sonuna kadar yapılması gereken düzenleme uyarınca faaliyetlerin, kayıtlarda bütün unsurlarıyla ayrıştırılması gerekirken, uygulamada satışların maliyetiyle ilgili bölümde ayrıştırma yapılmıştır.

Hasılat, müşterilere faturalama ve genel yönetim giderleri gibi, giderler açısından bir ayrıma gidilmemiştir.

Ayrıca satışların maliyetine yönelik ayırmada da, genel giderlerden yapılan dağıtım için faaliyetin türüne göre bir ölçüt belirlenmemiştir.

A) Bilânço Analizi

Çizelge-18 : 2001-2005 Dönemi Özet Bilanço					(bin YTL)
	2001	2002	2003	2004	2005
Dönen Varlıklar	1.652.967	2.949.955	4.393.652	5.222.571	6.400.684
Duran Varlıklar	1.575.511	1.900.168	2.047.210	1.835.336	2.008.578
AKTİF TOPLAMI	3.228.477	4.850.123	6.440.862	7.057.907	8.409.262
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	1.641.121	1.476.569	2.534.278	3.467.453	4.376.923
Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar	768.265	718.264	475.459	473.670	383.277
Öz Sermaye	819.092	2.655.290	3.431.125	3.116.784	3.649.062
PASİF TOPLAMI	3.228.477	4.850.123	6.440.862	7.057.907	8.409.262

Kaynak: BOTAŞ

a) Aktif Yapısı

Özet bilânçodan da görüldüğü gibi aktifler, 2001–2005 dönemi içinde sürekli artış göstermiştir. Aktif toplamı, 2002 yılında bir önceki yıla göre %50 artarken, artış oranı, 2003'te %30, 2004'te %10, 2005 yılında ise %19 olmuştur.

BOTAŞ'ın aktif yapısı içinde dönen varlıklar, ağırlıklıdır. 2001 yılında dönen varlıkların toplam aktifler içindeki payı, %51 iken, 2005'te bu oran, %76'ya yükselmiştir.

Dönen varlıkların büyük çoğunluğu, ticari alacaklar ve yıllara göre yayılmış inşaat maliyetlerinden oluşmaktadır. 2001 yılında ticari alacaklar, dönen varlıklar toplamında %82 paya sahip iken, 2002 yılında, %57'ye düşmüştür. 2003 yılından sonra ticari alacakların ağırlığında, önemli bir değişiklik olmamış ancak, BTC Projesi'nin yapımına geçilmesiyle inşaat maliyetlerinde artış olmuştur. 2003 yılında ticari alacaklar ve yıllara yayılmış inşaat maliyetleri, dönen varlıkların; %75'i, 2004'te %89'u ve 2005 yılı sonunda ise, %96'sı olmuştur.

- Ticari Alacaklar

BOTAŞ'ın ticari alacakları; doğal gaz ve LNG satışı yapılan, petrol taşıma hizmeti verilen ve BTC projesi nedeniyle, anahtar teslim yüklenicilik hizmeti verenlere olan alacakları kapsamaktadır.

Öte yandan, BOTAŞ'ın kayıtlarda yer almayan 2 önemli alacağı da bulunmaktadır. Birisi, Türkiye-İrak HPBH nedeniyle Irak'tan, 2005 yılı sonu itibariyle 618 milyon dolar; ikincisi de 1. Körfez Savaşı nedeniyle BM'den, 122 milyon dolar olmak üzere, toplam 740 milyon dolardır.

BOTAŞ'ın ticari alacakları, her yıl giderek artmaktadır. Ticari alacaklar toplamı, 2002 yılında bir önceki yıla göre; %26,5 artarken, 2003'te artış oranı, %46,3, 2004'te %3,4 ve 2005 yılı sonunda artış oranı, %37,7 olarak gerçekleşmiştir.

Ticari alacakların çok büyük bir bölümü, vadesinde tahsil edilememiş alacaklardır. Bunlar, Diğer Ticari Alacaklar ve Şüpheli Ticari Alacaklardan oluşmaktadır.

Çizelge-19: Ticari Alacakların Yıllara Göre Dağılımı					(bin YTL)
ALACAKLAR	2001	2002	2003	2004	2005
Alıcılar	440.412	675.645	820.947	963.894	1.451.647
Alacak Senetleri	-	-	1.000	-	-
Verilen Depozito ve Teminatlar	24.975	35.079	54.847	33.977	30.738
Diğer Ticari Alacaklar	886.921	972.327	1.587.692	1.550.529	2.052.575
Şüpheli Ticari Alacaklar	390.957	285.206	286.496	280.215	299.078
Şüpheli Ticari Alacak Karşılığı	- 390.957	- 285.206	- 286.496	- 280.215	- 299.078
TOPLAM	1.352.308	1.683.051	2.464.486	2.548.400	3.534.960

Kaynak: BOTAŞ

Çizelge-20 de görüldüğü gibi; tahsil edilemeyen alacakların, 2.355 milyon YTL'lik kısmı anapara, 4.846 milyon YTL faiz olmak üzere toplam, 7.156 milyon YTL değerine ulaşmıştır. (5.319 milyon dolar)

Çizelge-20: Tahsil Edilemeyen Alacakların Kurumlara Göre Dağılımı						(bin YTL)
KURUM	ALACAK ANAPARA	FAİZ	TOPLAM ALACAK	TOPLAM (BİN \$)	PAYLAR (%)	
EÜAŞ-HEAŞ	1.861.274	4.665.535	6.526.809	4.821.103	90,6	
EGO	314.824	157.220	427.043	348.680	6,6	
İZGAZ	102.895	1.888	104.782	77.399	1,5	
TÜGSAŞ	20.927	1.421	22.349	15.508	0,1	
YİD + Yİ	340	7.458	7.797	5.759	0,3	
DİĞER	54.993	12.533	67.525	49.878	1,0	
TOPLAM	2.355.252	4.846.054	7.156.306	5.319.328	100,0	

Kaynak: BOTAŞ, Petrol-İş Araştırma

Söz konusu alacakların, büyük bir bölümü KİT'ler ve yerel yönetimlere aittir. Bu iki grubun tahsil edilemeyen toplam alacaklar içindeki ağırlığı, %99 oranındadır. Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ) ve Hamitabat Elektrik A.Ş. (HEAŞ), %90,6 ağırlıkla ilk sırada yer almaktadır. Bunu, %6,6 ile EGO izlemektedir.

Duran varlıkların, tamamına yakını maddi duran varlıklardır. Ticari alacakların tamamı, verilen depozito ve teminatlardan oluşmaktadır. 2001–2005 döneminde, Uzun Vadeli Ticari Alacaklarda, önemli artışlar olmuştur. BOTAŞ'ın 2005 yılında, BTC Co.'dan 65,6 milyon YTL, BIL'den ise 20,1 milyon YTL değerinde alacağı bulunmaktadır.

b) BOTAŞ'ın kaynakları

BOTAŞ'ın 2001-2005 dönemi kaynak yapısı incelendiğinde; 4.377 milyon YTL kısa vadeli, 3.649 milyon YTL, öz sermaye ve 0,4 milyon YTL uzun vadeli olmak üzere, toplam 8.409 milyon YTL kaynağı bulunmaktadır.

Çizelge-21 : Kaynakların Yıllara Göre Ağırlıkları					(%)
KAYNAKLAR	2001	2002	2003	2004	2005
Kısa Vadeli Borçlar	21	3	39	49	52
Uzun Vadeli Borçlar	24	15	4	7	5
Öz Sermaye	25	55	44	44	43

Kaynak: Petrol-İş Araştırma

Toplam kaynaklar içinde; kısa vadeli borçların ağırlığı, 2001 yılında %51 iken, 2002'de bu oran, %30'a düşmüş ancak, sonraki yıllarda yeniden artarak 2005 yılında, 2001 yılı düzeyine gelmiştir. Öz sermaye ağırlığı ise, 2001 yılında %25 iken, 2002'de %100'ün üzerinde artış göstermiş, izleyen yıllarda ise bu oran ortalama, %43,7 düzeyinde seyretmektedir.

2001-2005 döneminde kısa vadeli yabancı kaynaklarda görülen en önemli değişiklik; BTC projesi nedeniyle, BTC Co.'nun aktardığı kaynaklardır. Bunlar, 2003 yılından itibaren en önemli kısa vadeli kaynak haline gelmiştir. Diğer önemli kısa vadeli yabancı kaynaklar ise, mali borçlar ve ticari borçlardır.

BOTAŞ'ın içinde bulunduğu ekonomik krizin nedenlerini sağlıklı analiz edebilmek için, Ticari Borçlar üzerinde durmakta yarar bulunmaktadır.

- Mali Borçlar

Mali borçlar; kısa vadeli kredilerle uzun vadeli kredilerin, kısa vadede ödenecek anapara ve faizlerinden oluşmaktadır. Denetleme Raporlarına göre;

- 2001 yılında BOTAŞ, yoğun bir biçimde kısa vadeli banka kredilerinden yararlanmışır (gecelik ya da çok kısa süreli). Alınan ve kapatılan kredilerin toplamı, 16.224 milyon YTL'ye (16,2 katrilyon TL) ulaşmıştır.

2001 yılı, genel ekonomik krizin yaşandığı yıl olmakla birlikte; kısa dönem kredi kullanma ihtiyacı ekonomik krizin etkisi yanında, özellikle doğal gaz alım ödemeleri için, gereken para ihtiyacından kaynaklanmıştır. Bu dönemde çok sayıda doğal gaz müşterisi, yükümlülüklerini yerine getirmediğinden, BOTAŞ'a para akışı bozulmuştur. 2005 yılı başında; Vakıfbank A.Ş.'den 187 milyon YTL tutarında spot kredi kullanılmış, yıl sonunda bu borç, 103 milyon YTL'ye düşmüştür. Ancak daha sonra da kredi kullanımı artmış olup, Mayıs 2006 başında, 885 milyon YTL'ye yükselmiştir.

Bu, BOTAŞ'ın kaynak ihtiyacının sürekli arttığını ve mevcut faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan durumun ise, bu ihtiyacını karşılamaya yeterli olmadığını göstermektedir.

Yapılan projeksiyonlara göre; alacakların tahsilinde mevcut durumun sürmesi halinde BOTAŞ'ın, işletme finansmanı için kullandığı kredilerin, yıl sonunda (2005 yılı), 1,7 milyar YTL'ye ulaşabileceği beklenmektedir.

- Tamamı Hazine garantili veya Hazine devirli olan yabancı kaynaklı krediler, genellikle yatırımların finansmanı için, alınan uzun vadeli yabancı kaynaklardır.

Çizelge-22 :Yıllara Göre Uzun Vadeli Kredilerin Değerleri					(Bin YTL)
YABANCI KREDİLER	2001	2002	2003	2004	2005
Uzun Vadeli Kredilerin K.V. Anapara ve Borç Taksitleri	224.969	368.964	339.004	179.952	128.626
Uzun Vadeli Krediler	722.574	662.577	412.135	343.647	253.243
TOPLAM	947.543	1.031.541	751.139	523.599	381.869

Kaynak: BOTAŞ

2001–2005 döneminde; uzun vadeli yabancı kredilerin toplamı ilk üç yılda artarken, son iki yılda (2004 ve 2005’de) önemli miktarlarda azalmalar olmuştur.

Bu artış ve azalışlarda; eylemli kredi işlemleri yanında, kur değişiklikleri de etkili olmuştur.

2001 ve 2002 yıllarında mali durumu kötüleşen BOTAŞ, bu yıllara ait kredileri ödeyemediğinden, bu krediler, Hazine’ye devredilmiş ve daha sonra sermaye artırımına mahsuben ödenmiştir.

Yatırım kredilerinin toplam kaynaklar içindeki payı, 2001 yılında %29, 2002’de %21, 2003’de %12, 2004’de %7 ve 2005 yılında %5 oranına düşmüştür.

c) Öz Sermaye

BOTAŞ’ın öz kaynakları, 2004 yılı dışında artış göstermiştir. Öz kaynakların toplam kaynaklara oranı; 2001 yılında %25, 2002’de %55, 2003’de %53, 2004’de %44 ve 2005 yılında %43 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında söz konusu pay en düşük oranda iken, sonraki yıllarda sermayenin artırılması ile birlikte bu oran, yükselmiştir.

BOTAŞ’ın ödenmiş sermayesi, 1999 yılındaki 150 milyon YTL’den 2002 yılında önce 750 milyon YTL’ye, sonra 1,3 milyar YTL’ye yükselmiştir. Giderek artırılan ödenmiş sermayesi, 2005 yılında 1.830 milyon YTL’ye yükselmiştir.

Özetle, yıl sonu bilânçolarına göre; BOTAŞ’ın aktifleri, dönen varlık ağırlıklı olarak artış göstermektedir. Doğal gaz satışından doğan ticari alacaklar, %45 ile varlıkların en önemli kalemini oluşturmaktadır. Tahsil edilemeyen alacakların, büyük bölümünün borçluları, yerel yönetimlere bağlı kuruluşlar ve KİT’lerdir.

Borç miktarı en yüksek olan EÜAŞ ve HEAŞ’a, uzun süredir gecikme faizi uygulanmamaktadır. Gecikme faizi uygulandığında, 2005 yılı sonu itibarıyla tahsil edilemeyen alacaklar, 4,8 milyar YTL kadar artmaktadır. Ayrıca bunların tahsilindeki zorluklar nedeniyle de tüm aktiflerin, yaklaşık %55’inin tahsil edilemeyen alacaklardan oluşması söz konusu olacaktır.

Ortaya çıkan durum, doğal gaz satış ve tahsilât işlemlerinin, BOTAŞ’ın mali yapısındaki kritik önemini göstermektedir.

Diğer yandan, EÜAŞ ve HEAŞ'a yapılan doğal gaz satışları, yıllardır bir sözleşmeye bağlı olmadan sürdürüldüğü gibi, alacakların da teminatı bulunmamaktadır.

EGO'dan alacaklar da mali yapı için önem taşımaktadır. Ayrıca Körfez Savaşı nedeniyle Irak-Türkiye HPBH'nın işletilmesinde meydana gelen kısıtlılıklardan dolayı, BOTAŞ'ın, 2005 yılı sonu itibariyle Irak ve BM'den 740 milyon dolara ulaşan alacağı bulunmaktadır. Muhasebe kayıtlarına yansıtılmamış olan bu alacak, uluslararası ilişkileri ilgilendirdiğinden, BOTAŞ'ın bunu tahsil edebilme ihtimali sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Alacaklar dışında BOTAŞ'ın en önemli varlık kalemi, BTC Projesi ile ilgili harcamalardan oluşan yıllara yayılmış inşaat maliyetleridir. Proje bittiğinde bu varlık kalemi, ortadan kalkacaktır. 2005 yılı sonu itibariyle proje harcamalarına ilişkin varlık tutarı, 2.629 milyon YTL, projeye ilişkin hakedişlerin oluşturduğu kaynakların toplamı ise, 2.353 milyon YTL'dir.

Yani, bu tarihte 276 milyon YTL tutarındaki proje harcaması, başka kaynaklardan karşılanmıştır. Projenin tamamlanma aşamasında, BOTAŞ'ın, anahtar teslim yüklenicisi olarak, projenin sahibi BTC Co. şirketiyle ve taşeron firmalarla karşılıklı hakedişlerle ilgili değişiklik ve/veya tazminat talepleri olacaktır. Bu aşamada elde edilecek kaynaklar veya ortaya çıkacak taahhütler, proje yapım işinin, BOTAŞ açısından kâr veya zararla kapanmasını etkileyecektir.

c) Gelirler

BOTAŞ'ın cirosu, çizelge-23'te görüldüğü gibi her yıl artış göstermiş olup, 2005 yılında yaklaşık, 8,2 milyar YTL'ye ulaşmıştır.

2003 yılında en yüksek kârlılık gerçekleştirilirken, satışların düştüğü 2004 yılında kârlılık da düşmüştür. 2005 yılında satışların artmasıyla, 225,3 milyon YTL dönem kârı gerçekleşmiştir.

Çizelge-23: Yıllara Göre Özet Gelir Tablosu					(Bin YTL)
	2001	2002	2003	2004	2005
Brüt Satışlar	3.646.625	4.617.794	5.909.990	5.368.420	8.155.071
Satışlar İndirimler	2.100	21.243	3.074	2.659	4.999
Net Satışlar	3.644.525	4.596.551	5.906.916	5.365.761	8.150.072
Satışların Maliyeti	3.127.401	3.823.047	5.105.443	5.224.127	7.901.692
BRÜT SATIŞ KÂRI	517.124	773.504	801.473	141.634	248.380
Faaliyet Giderleri	5.442	5.742	6.421	22.356	16.178
FAALİYET KÂRI	511.682	767.761	795.052	119.278	232.202
Diğer Faal. Olağan Gelir ve Kâr	182.223	352.395	397.162	198.838	203.360
Diğer Faal. Olağan Gider ve Kâr	463.570	44.328	191.525	251.456	163.957
Finansman Giderleri	116.103	173.970	25.872	32.018	28.606
OLAĞAN KÂR	114.232	901.858	974.817	34.642	242.999
Olağandışı Gelir ve Kâr	34.968	94.447	29.052	20.808	60.069
Olağandışı Gider ve Zarar	59.547	220.725	48.345	49.564	57.702
DÖNEM KÂRI	89.653	775.580	955.524	5.886	245.366
D.Kârı Vergi ve Diğ. Yas. Yük. K.	28.790	210.358	212.767	206	163.957
DÖNEM NET KÂRI	60.863	565.222	742.757	5.680	225.33

Kaynak: BOTAŞ

- Satışlar ve Maliyetler:

Boru hatlarıyla petrol taşımacılığı yapmak amacıyla kurulan BOTAŞ, ilerleyen yıllarda boru hatlarıyla doğal gaz taşımacılığı ve doğal gaz ticaretine de başlamış, satış hâsılatı içinde doğal gazın payı giderek büyümüştür. Bunlara ek olarak; LNG satın alınması, depolanması ve satılması, Ceyhan, Dörtüyl ve Marmara Ereğlisi'nde liman işletmeciliği yapılması, arıtım petrolü üretilmesi ve satışı gibi, ana faaliyet konuları eklenmiştir. Esasında, faaliyet konuları arasında yer almadığı halde Bakanlar Kurulu Kararıyla, Bursa ve Eskişehir illerinin şehir içi doğal gaz dağıtımının yapılması görevini de, 2004 yılına kadar üstlenmiştir.

Çizelgede de görüleceği gibi, satış hâsılatlarının hemen hemen tamamı; doğal gaz satışı (%91,7) ve doğal gaz ile ilgili hizmetlerden (iletim %3,6, depolama %1,3) kaynaklanmaktadır. %3'ü ham petrol taşıma, %0,5'i liman hizmetlerinden sağlanmaktadır.

Çizelge-24: Faaliyetlere Göre Satış Hâsılatları							(bin YTL)	
YILLAR	2001	2002	2003	2004	2005	TOPLAM	(%)	
Doğal Gaz Satışı	3.352.928	4.217.474	5.728.673	4.616.661	7.463.221	25.378.957	91,7	
İletim	-	-	-	533.125	452.436	985.561	3,6	
Depolama	-	-	-	168.091	190.624	358.715	1,3	
Hampetrol Taşıma	251.818	361.567	155.739	29.031	31.250	829.405	3,0	
Liman Hizmetleri	39.721	38.753	25.356	19.468	17.476	140.774	0,5	
Aritım Petrolü Üretimi	2.157	-	222	2.044	64	4.487	-	
TOPLAM	3.646.624	4.617.794	5.909.990	5.368.420	8.155.071	27.697.899	100,0	

Kaynak: BOTAŞ, Petrol-İş Araştırma

2001 yılında, 3.647 milyon YTL olan brüt satış hâsılatı, 2005 yılında 3.155 milyon YTL'ye kadar yükselmiştir.

Toplam satışlar, 2002 yılında bir önceki yıla göre %26, 2003'te %28 artarken, 2004 yılında net satış hâsılatı, 2003 yılına göre %9 azalmıştır. 2005 yılında ise net satış hâsılatı, %52 artmıştır.

Satış hâsılatında önemli artış gözlenen 2003 ve 2005 yıllarında; doğal gaz satış miktarları, bir önceki yıla göre artmıştır. 2002 yılında doğal gaz miktarında, %9'luk artış olmasına karşın, doğal gaz fiyatlarındaki artış nedeniyle net satış hâsılatı, %26 oranında artmıştır. 2004 yılında ise doğal gaz satış miktarındaki artış, %6 olurken, doğal gaz fiyatlarındaki düşüşlerden dolayı net satış hâsılatı, %9 azalmıştır.

2001–2003 döneminde, doğal gaz kâr marjı, %8'den %12'ye yükselmiş olup, satılan doğal gaz miktarının da artması ile bu dönemde elde edilen kâr, sürekli artış göstermiştir.

Doğal gaz ticareti kâr marjının, 2004'te %1 oranına gerilediği ve 2005 yılında %3'e yükseldiği, iletimden 2004'te %1 oranında kâr edilirken, 2005 yılında zarar edildiği ve depolama faaliyetinin (LNG) ise, kâr marjı yüksek olmasına rağmen, toplamı çok az etkilendiğinden söz edilebilir.

- **Dönem Kârı:**

Dönem kârı, gerçekleşen gelir ve giderlerden oluşmaktadır. 2001 yılındaki ekonomik kriz, BOTAŞ'ı da olumsuz etkilemiştir. Doğal gaz satışlarından elde edilen kârın bir kısmı, tahsilat güçlükleri ve para akışı sıkıntılarından kaynaklanan giderler nedeniyle azalmıştır. 2002 yılında da ertelenmiş vergi borçlarının yüksek faizleri, kârlılığı olumsuz etkilemiş ve 2003 yılında en yüksek dönem kârı (565 milyon YTL) gerçekleşmiştir. 2004 ve 2005 yıllarında ise doğal gaz kâr marjının düşmesi, net dönem kârının da azalmasına yol açmıştır.

Diğer yandan, işletme kaynaklarının ne ölçüde kârlı kullanıldığını gösteren rasyo olan aktif kârlılık oranı; 2001 yılında %19 iken 2004-2005 yıllarında önemli oranda düşmüştür. (%0,02-%0,03)

Benzer biçimde; kullanılan iç kaynakların kârlılığını gösteren öz varlık kârlılığı da, 2001 yılında %11 iken, 2004 ve 2005 yıllarında önemli oranlarda düşmüştür. (%0,001-%0,07)

Bu durum kaynak seçiminin; kârlılık üzerindeki etkisinin düşük olduğunu ve asıl belirleyicinin, doğal gaz satış fiyatı olduğunu göstermektedir.

2.) **Bütçe Gerçekleşmeleri**

BOTAŞ, yatırım ve işletme faaliyetlerini bütçeye dayalı olarak yürütmekte, bütçelerde yıl içinde revizyon yapılmaktadır.

Bütçe ve iş programının ne şekilde gerçekleştirildiği; BOTAŞ'ın ilgili yıldaki kaynakları ile ödemeleri arasındaki farkı gösteren büyüklüklere ilişkin, öngörüler ve gerçekleşmeleri göstermektedir.

Çizelge-25 :Yıllara Göre Kaynaklar/Ödemeler Farkının Durumu (Bin YTL)				
YILLAR	PROGRAM			
	BOTAŞ'ın Önerisi	İlk Durum	Son Durum	Gerçekleşen
2001	170.164	266.995	161.001	491.728
2002	382.870	-628.344	255.303	-229.298
2003	1.252.710	789.210	1.073.068	91.812
2004	878.870	252.533	185.883	101.915

Kaynak: BOTAŞ, Petrol-İş Araştırma

Çizelge-25'te görüldüğü gibi; kaynaklar/ödemeler farkı, 2001 yılı dışında, BOTAŞ'ın önerisinde (170,2 milyon YTL) ve programın son durumunda yer alan değere (161 milyon YTL) göre önemli oranda (-229,3 milyon YTL) düşük çıkmıştır.

<i>Çizelge-26 :Yıllara Göre Sağlanması Gereken Finansman Tutarları (Bin YTL)</i>				
YILLAR	PROGRAM			
	BOTAŞ'ın Önerisi	İlk Durum	Son Durum	Gerçekleşen
2001	400.016	110.755	179.999	220.277
2002	164.867	1.188.344	134.697	448.882
2003	-552.710	-129.210	-573.068	186.630
2004	144.943	167.467	234.117	144.160

Kaynak: BOTAŞ, Petrol-İş Araştırma

2001-2004 döneminde belirlenen yatırım bütçesinin de kaynaklar/ödemeler farkı ile birlikte dikkate alınarak oluşan, “sağlanması gereken finansman tutarı” öngörülerini ve gerçekleştirmeleri incelendiğinde;

Sağlanması gereken finansman için, öngörülenle gerçekleşen durum arasında da özellikle 2003 yılında, önemli farklılık oluşmuştur.

Aynı zamanda, temini gereken finansman öngörüsü ile gerçekleşme farkının; kaynaklar/ödemeler farkından daha az olduğu görülmektedir.

2002–2004 dönemi için planlanan yatırımların, bir kısmının gerçekleştirilemediğini göstermektedir. Bu durum, yatırım için gereken kaynakların, öngörülen şekilde sağlanamadığını ortaya koymaktadır.

İş programı ve bütçenin oluşturulması aşamasında; döviz kuru, enflasyon oranı gibi, ekonomik parametrelerin öngörülenden farklı gerçekleşmesi, programla gerçekleşmenin farklılaşmasına etki etmektedir. Ancak, BOTAŞ tarafından saptanan veya kararlaştırılan doğal gaz alım-satım miktarı, ham petrol taşıma miktarları, ticari alacakların tahsili gibi konularda; öngörülerle gerçekleştirmeler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu husus, özellikle doğal gaz alım-satımına ilişkin projeksiyonlar açısından önem taşımaktadır.

Bu anlamda; ticari alacakların takibi ve tahsili kritik önemde olup, öncelik taşımaktadır.

- Alacakların takibi ve tahsili konuları en sorunlu alandır:

BOTAŞ'ın hâsılatının, hemen hemen tamamı doğal gaz satışlarından karşılandı-ğından, ticari alacaklarının, büyük bir bölümü bu işlemlerden ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, ham petrol taşımacılığı faaliyetlerine ilişkin alacakları da bulunmaktadır.

- Doğal gaz satışları; müşterilerle BOTAŞ arasında imzalanan alım-satım anlaşmaları ile yürütülmektedir. Ancak, ETKB'ye bağlı kuruluşlarla yapılmış sözleşmeler, yıllardan beri yenilenmemiştir.

- Müşteri grupları açısından YİD Santralleri, diğer müşterilerden ayrılmaktadır. 4 tane YİD santralının sözleşmeleri, bunlara ilişkin düzenlemelere ve santrallerin TETAŞ ile yaptıkları elektrik satış sözleşmesine paralel biçimde oluşturulmuştur.

YİD santrallerinin doğal gaz bedelleri (ve BOTAŞ'ın alacakları), dolar cinsinden belirlenmektedir. Söz konusu müşterilerin (bunlar devlete elektrik satmaktadırlar ve alım garantisi verilmiştir) sözleşmelerinde; ürettikleri elektrik için TETAŞ, kendilerine ödeme yapmadıkça, doğal gaz bedelini ödemeyeceklerine ilişkin kural bulunmaktadır. Gecikme faizi ise, LIBOR+3 olarak belirlenmiştir.

YİD santrallerinden kaynaklanan alacakların, bu müşterilerin TETAŞ'tan alacaklarının alınmasına bağlı olması; BOTAŞ ve TETAŞ arasında bilgi paylaşımını zorunlu kılmasına karşın, bu iki kamu kuruluşu arasında iletişim bulunmamaktadır.

Bu durumda, BOTAŞ'a doğal gaz borcunu ödemeyen bir YİD santralının, gerçekten TETAŞ'tan elektrik bedeline ilişkin alacağının olup olmadığı kontrol edilememektedir.

Bu durum, borç takibi ve borçluların gözetilmesi konusundaki zafiyetin boyutunu ortaya koymaktadır.

BOTAŞ'ın finansman yönetimi açısından alacaklarının tahsilâtının önemi, BOTAŞ-TETAŞ arasında sürekli bilgi paylaşımını zorunlu kılmaktadır.

- Yİ santrallerinde ise, doğal gaz satış bedelleri dolar cinsinden belirlenirken, faturaların tahsil ve takibi, YTL üzerinden yapılmaktadır.

- 4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Yasası'nın 12/9 maddesinde, BOTAŞ'ın doğal gaz satışlarından doğan alacakları için, 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Hakkında Yasanın uygulanacağı belirtilmektedir. Ancak, YİD santralleriyle yapılan sözleşmelerde, söz konusu yasanın uygulanmayacağı kuralı yer aldığından, alacakların takibi ve gecikme faizi gibi işlemler, özel hukuk koşullarına göre yürütülmektedir.

Ayrıca BOTAŞ'ın da, alacakların vadesinde tahsil edilememesi durumunda uygulanacak işlemler konusunda genel kuralları bulunmamaktadır.

Böyle bir durumda başvuru yöntem; öncelikle doğal gaz satışının durdurulması, sonuç alınamaması halinde hukuki takibe geçilmektedir. Ancak bu aşamaların, süresi veya hangi gelişmelere bağlı olduğu da belirlenmemiştir.

- 2001-2002 ekonomik kriz döneminde, ödemelerini zamanında yapmayan birçok müşteri hakkında alacakların tahsiline yönelik, herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. (YDK raporları)

- BOTAŞ alacaklarının tahsili konusunda; ETKB, EPDK, Hazine Müsteşarlığı, EÜAŞ, TEDAŞ ve TETAŞ'a sürekli yazılar göndermiş, ancak sonuç alamamıştır. Ayrıca enerji KİT'lerindeki kaynak fazlasının, kullanılan kredilerin kapatılması için, BOTAŞ'a aktarılması gibi çözümler önermiş ama bu öneri kabul edilmemiştir.

- BOTAŞ, yerel yönetimlere bağlı EGO, İZGAZ gibi doğal gaz dağıtım kuruluşlarına ait alacakları için, yapılan yazışma ve toplantılardan sonuç alamamış, ETKB, Hazine Müsteşarlığı ve EPDK'ya bilgi vererek, tahsilât konusunda yardım istemesine karşın sorun çözülmemiştir.

Kısaca, alacakların tahsiline ilişkin genel uygulamalar;

- Bu işlemlerin, önceden tespit edilmiş ilkelere dayanmadan geliştiği güzel yapıldığını,

- Kurumun (BOTAŞ), alacağının güvence altına alınmasına yönelik uygulamaların geliştirilmesi gerektiğini,

- Bu işlemlerde otomasyona geçirilerek ve ilgili kuruluşlarla eşgüdümün yoğunlaştırılması gerektiğini, göstermektedir.

Diğer yandan, bu uygulamalarda 6183 Sayılı Yasayla uyumlu olmayan işlemler de yapılmıştır.

BOTAŞ'ın alacakları ile ilgili yasal düzenlemelerin; çalışmada ortaya konulan aksaklıkları/sorunları giderecek, doğal gaz piyasası için öngörülen gelişmeleri de içerecek biçimde, yeniden ele alınması zorunlu hale gelmiştir.

Enerjide ortaya çıkacak kesintinin; sadece borçlu müşterileri değil, bütün ekonomiyi etkileyebilecek bir faktör olması, alacakların tahsili uygulamalarını daha da önemli kılmaktadır.

7.BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayileşme ile birlikte enerjinin, bir üretim unsuru olarak önemi giderek artmaktadır. Buna paralel biçimde enerji politikaları da, ekonomik gelişmeye, teknolojik ilerlemeye ve uluslararası siyasete yön veren temel etken haline gelmektedir.

Enerji tüketiminin yakıtlar açısından dağılımında fosil yakıtlar, önceliğini korumaktadır.

Ulaştırma sektöründe ham petrolün, elektrik üretiminde kömürün yüksek oranlarda kullanımı, hala devam etmektedir. Ancak, son zamanlarda ısınma ve elektrik üretiminde doğal gaz kullanımı giderek artmakta ve yaygınlaşmaktadır.

Ham petrol ve doğal gazın boru hatları ile taşınması; düşük maliyetli ve güvenli olduğundan dünya ekonomisinde önemli bir yere sahiptir.

Teknolojik gelişmelerden yararlanılarak, büyük çaplı borularla, yüksek basınçlarda taşıma yapılabilen boru hatları geliştirilmiştir.

Dünya'da uygulanan politikalar değişmedikçe, 2030 yılına kadar dünya enerji ihtiyacının her yıl %1,6 oranında artacağı öngörülmektedir. Bu artış hızı ise, dünya enerji ihtiyacının, 25 yılda %50 artmasına yol açacaktır.

Dünya enerji piyasasında üretim ve tüketim açısından önemli bir paya sahip olan ülkemiz; sadece ham petrol ve doğal gaz alım işlemlerinde ön plana çıkmaktadır. Dünya ham petrol ithalatında (%1,12 ile) 18. sırada, doğal gaz alımlarında ise 9. sırada yer almaktadır.

Doğal gaz ticaretindeki payı, boru hatlarında %4,16, LNG alımlarında %2,58 oranındadır.

Türkiye doğal gaz alımında, Rusya'nın en önemli üçüncü müşterisi, İran'ın tek, LNG alımında ise Cezayir ve Nijerya'nın en önemli 3 müşterisinden biridir.

Türkiye, petrol ve doğal gaz rezervlerinin çok büyük bir bölümüne sahip olan ülkelere, yakın bir coğrafyada bulunmaktadır.

Bu avantajından yararlanan ülkemizde, doğusunda ve güneyinde kümelenmiş petrol/doğal gaz kaynaklarını, Orta ve Batı Avrupa pazarlarına ulaştırmak için çeşitli projeler üretilmektedir.

Türkiye içinde ve dışında her türlü ham petrol ve petrol ürünleri ile doğal gaz boru hatları inşa etmek; boru hatlarıyla ham petrol, petrol ürünleri ve doğal gaz taşımak ve taşınacak ham petrol ve doğal gazı satın almak ve satmak; yurt dışında ham petrol ve doğal gazın sağlanmasına ilişkin arama, sondaj, üretim, taşıma, depolama ve rafinaj faaliyetleri yürütmek üzere kamu adına BOTAŞ, görevlendirilmiştir.

- Bakanlar Kurulu'nun 28.02.1974 tarih ve 7/7871 Sayılı Kararı ile ve sermayesinin tamamı TPAO'ya ait olarak, 15.08.1974 tarihinde kurulmuştur. 60 Sayılı KHK ve sonra 2923 Sayılı Yasa ile PETKUR'un bağlı ortaklığı olmuş, 233 Sayılı KHK ile yeniden TPAO'nun bağlı ortaklığı haline getirilmiştir.

- 02.01.1990 tarih ve 397 Sayılı KHK ile doğal gaz ithalatı ve pazarlaması görevi verilmiştir.

- 08.02.1995 tarih ve 95/6526 Sayılı BKK ve 13.03.1995 tarih ve 95/T-20 Sayılı YPK Kararıyla, 233 Sayılı KHK'de tanımlanan KİT statüsüne getirilmiştir.

Yönetim birimlerinin bulunduğu Merkez Teşkilatı Ankara'dadır. Ankara/Yapracık'ta Doğal Gaz İşletmeleri Direktörlüğü, Adana/Ceyhan'da Petrol İşletmeleri Müdürlüğü ve Adana/Dörtyol İşletme Müdürlüğü bulunmaktadır.

- 06.06.1996 tarih ve 96/8293 Sayılı BK Kararının 2. Maddesine göre; sermayesi BOTAŞ'a ait, merkezi Jersey Kanal Adaları'nda, BOTAŞ International Limited (BIL) Şirketi kurulmuştur.

- 19.10.2000 tarihli Ev Sahibi Ülke Anlaşması uyarınca da, Bakü-Tiflis-Ceyhan Projesi'nin (BTC) Türkiye bölümünü inşa etmek üzere; projenin süresiyle sınırlı olarak, BTC Proje Direktörlüğü birimi oluşturulmuştur.

- Türkiye'nin ticari anlamda ilk boru hattı olan ve 511 km uzunluğundaki Batman-Dörtyol HPBH, 1967 yılında hizmete girmiştir.

448 km uzunluğundaki Ceyhan-Kırıkkale ve 42 km'lik Şelmo-Batman Hattı da, diğer ulusal boru hatlarıdır.

- Uluslararası ilk ham petrol boru hattı; 641 km'si Türkiye sınırları içinde olmak üzere 986 km uzunluğundaki iki hattan oluşan; Kerkük ve Basra ham petrolünü Ceyhan terminaline taşıyan, 70,9 milyon ton/yıl kapasiteli Irak-Türkiye HPB Hattıdır.

- Yapımı tamamlanmış olan BTC HPBH, 50 milyon ton/yıl kapasiteli, Türkiye'nin en büyük uluslararası HPB Hattıdır.

- 1989 yılında işletmeye alınan Malkoçlar-Ankara Ana İletim Hattı, Türkiye'nin ilk doğal gaz hattı olup, Doğubeyazıt-Ankara; Samsun-Ankara DGBH (Mavi Akım) hatları ise, diğer doğal gaz ana iletim hatlarıdır.

Bunların dışında; BOTAŞ'ın halen kullanımındaki iletim hatlarının uzunluğu, 5.583 km'ye, yapımı devam edenlerin uzunluğu da 2.138 km'ye ulaşmaktadır.

BOTAŞ'ın doğal gaz dağıtım alanından çekilmeden tamamladığı dağıtım hatlarının uzunluğu ise, 2.224 km'yi bulmaktadır.

- Marmara Ereğlisi'nde, LNG ithal terminali ve depolama tesisi bulunmaktadır.

- BOTAŞ'ın yapım aşamasındaki uluslararası doğal gaz boru hatları; Azerbaycan-Türkiye (Şahdeniz) Hattı ve Türkiye-Yunanistan hattıdır. Planlama aşamasındakiler ise, Türkmenistan-Türkiye, Mısır-Türkiye, Irak-Türkiye ve Türkiye-Yunanistan-İtalya ve Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya (Nabucco) projeleridir.

- 31.12.2005 tarihi itibarıyla varlıklarının, %43'ü öz sermaye ile %57'si yabancı kaynaklarla finanse edilmiştir.

- Varlıklarının, %45'i doğal gaz alacaklarından oluşmuş olup bunların, 2/3'lük bölümünün vadesi geçmiş alacaklardır.

- Doğal gaz işlemlerinden kaynaklanan ve yaklaşık 2,5 milyar YTL değerine ulaşan vadesinde tahsil edilmeyen alacakların; %74'ü KİT'lerden, %19'u yerel yönetimlerden ve %7'si diğer gerçek ve tüzel kişilere ait alacaklardır.

- 2005 yılı sonu itibariyle, Irak-Türkiye HPBH'nın işletilmesine konulan kısıtlamalar nedeniyle, Irak ve BM'den BOTAŞ'ın alacakları, toplam 740 milyon dolara ulaşmıştır.
- BOTAŞ'ın elde ettiği satış hâsılatının, ağırlıklı bölümü doğal gaz satışlarından kaynaklanmakta ve net satışları her yıl artmaktadır.
- 2005 yılı sonu itibariyle BOTAŞ; yaklaşık 8,2 milyar YTL ciro, 248,4 milyon YTL faaliyet kârı gerçekleştirmiş, 20 milyon YTL vergi ve diğer yasal yükümlülüklerini ödeyerek, 225,3 milyon YTL net kâr gerçekleştirmiştir.
- Doğal gaz satışları kâr marjı, 2003 yılında %12 iken, 2004 yılından sonra %3 oranına kadar düşmüştür.
- BOTAŞ, alacaklarını takip ve borçluları gözetim işlemleri konularında güçsüz konumda olup, yönetsel zafiyet taşımaktadır.
- Karar ve yürütme organı üyelerinin sık sık değişmesi, BOTAŞ'ın görevlerinin öneminin gerektirdiği istikrarın bozulmasına yol açmaktadır.
- Sık sık değişen genel müdürlerin yerine, çoğunlukla vekaleten yapılan atamalar, yönetim krizine ve riskli uygulamalara neden olmaktadır.
- BOTAŞ; nitelikleri ve ünvanları belirlenmemiş, gerçek ihtiyaca dayanmayan ve bazı kişilere istihdam yaratmaya yönelik personel alımları ve partizanca uygulamalarla siyasal kadrolaşma aracı haline gelmektedir.
- BOTAŞ'ta kapsam dışı, kapsam içi, özel güvenlik personeli ve geçici işçi olmak üzere 4 farklı statüde toplam 2.704 personel çalışmaktadır.
- Irak-Türkiye HPB Hattında 1977-2005 döneminde, 44 sabotaj meydana gelmiştir.
- LNG Limanında, trafik yoğunluğu ve idare gemilerinin yetersizliği gerekçesiyle, bir başka firmadan ihalesiz liman hizmeti alınmıştır. Ancak yapılan denetimlerde; idare gemilerinin yeterli olduğu ve bu dönemde başka kuruluşlara kiralandığı, elde edilen ve ödenen kira gelirleri arasında da, orantısızlıkların bulunduğu görülmüştür.

- BOTAŞ limanlarının yetki sınırları, özel işletmeciler lehine daraltılmaktadır. İşletme alanı bugün, 1984 yılındaki durumunun çok gerisine düşmüştür.

- BOTAŞ, Marmara Ereğlisi'nde depoladığı ve gerektiğinde doğal gaz formunda sisteme verdiği LNG'yi, özel şirketlere LNG formunda satabilmektedir. Söz konusu doğal gaz alım şirketleri, ihtiyaçlarının üzerinde talepte bulduklarından, BOTAŞ'ın 50 tanker/günlük toplam kapasitesi yetersiz kaldığı gibi, dağıtım dengesizlikleri de haksız rekabete yol açmaktadır.

- 4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Yasası ile liberalleştirilen bu piyasada faaliyetlerini yürüten BOTAŞ'ın; 2009 yılına kadar yıllık doğal gaz ithalatını, ulusal tüketimin %20'sine düşürmesi, alım-satım sözleşmelerinin özel sektöre devretmek için ihale açması, yeni doğal gaz alım sözleşmesi yapmaması, 2009 yılından sonra yeniden yapılandırılarak ikiye ayrılması ve BOTAŞ'ın iki yıl içerisinde özelleştirilmesi ve şirketlerden birisinin mevcut alım anlaşmalarını devralması, diğerinin ise iletimden sorumlu olması öngörülmektedir.

- BOTAŞ Bursa ve Eskişehir İşletme Müdürlükleri, bu kurallar doğrultusunda önce yeniden yapılandırılmış daha sonra özelleştirilmiştir.

- BOTAŞ'ın doğal gaz alım kontratlarının devredilmesine ilişkin olarak; her biri 250 milyon m³/yıl toplam 64 lot için ihale prosedürü başlatılmış (16 milyar m³/yıl), ancak sadece 18.02.1998 tarihli Batı Hattı (Turusgaz I) Anlaşmasının 4 milyar m³/yıl bölümüyle, 14.02.1986 tarihli Batı Hattı (Gazexport) Anlaşmasının 3 milyar m³/yıl bölümü için satıcılardan ön onay alınabilmiştir. Teklifler ise, sadece Turusgaz I için ve 250 milyon m³'lük 15 lot için (3.750 milyon m³/yıl) olmuştur. Diğer anlaşmalarda satıcılar, ön onay vermemişler ve ihaleye çıkılabilen kısmın tamamına da teklif alınamamıştır.

Türkiye'nin, alım kontratlarının devri sürecinde karşılaşılabileceği belirsizlikler şunlardır:

- Talep esnekliği çok zayıf bir ekonomik mal olan doğal gaz fiyat dengesinin; serbest piyasa mekanizması içinde sağlanması oldukça güçtür.

- Doğal gaz alım-satımına ilişkin pazarlıklarında; birden çok özel sektör şirketi

yerine, büyük ve kamusal ağırlıklı bir şirketin varlığı, sözleşme maddelerinde alıcı şirketini avantajlı kılacaktır.

- Doğal gazın ülke için stratejik önemi; arz güvenliğinin fiyattan daha fazla öne çıkmasına yol açmaktadır.

- Yeni ihtiyaçların, genel fiyat düzeyinin üzerinde bir fiyatla sağlanması, serbest piyasaya ait rekabet ortamında fiyatların düşeceği mantığıyla çelişen bir durum yaratmaktadır.

- Ön onay, devir ihalelerinde rekabet ortamını bozmaktadır. Yabancı ülke ve şirketleri, ön onay haklarını kullanarak Türkiye'deki doğal gaz dağıtım ve ticaretini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebileceklerdir.

- İkiye bölünmüş ve sadece iletim işleriyle uğraşan, küçülmüş bir BOTAŞ'ın, uluslararası arenada önemli roller üstlenebilmesi oldukça zor olacaktır.

- BOTAŞ'ın doğal gaz alımları, genellikle en az alım yükümlülüklerinin üzerinde gerçekleşirken, bazı anlaşmalarda çeşitli nedenlerle en az alım yükümlülüklerinin altında kalınan dönemler de olmuştur.

- BTC HPBH; Hazar Denizi'ne ait Azeri, Çıralı ve Güneşli sahalarındaki petrolün aranması ve üretimi konusunda, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR ile yabancı petrol şirketleri arasında 20.09.1994 tarihinde anlaşma imzalanması ve AIOC'nin kurulmasıyla başlayan proje ile bu bölgede üretilecek ham petrolü, dünya pazarlarına taşıyacak, dünyanın en uzun uluslararası boru hattıdır. (TPAO %6,53 payla ortaktır)

- 5 milyar varil rezerv tahmin edilen kaynak sahalarında TPAO, %6,53 payla net 17–20 milyar dolar arasında gelir sağlayacaktır. Buna karşın; çok çeşitli işletme riskleri nedeniyle, BOTAŞ'ın hattın işletilmesinden elde edeceği net gelir konusundaki beklentiler, iyimserlik içermemektedir.

- Türkiye sınırları içindeki tesislerin işletilmesi için, BIL “atanmış işletmeci” olarak görevlendirilmiştir.

- Projenin işletme süresi, 40 yıllık “esas dönem” ile 2. “uzatma dönemi” olmak üzere 60 yıl olacaktır.

Taşıma ücreti; 40 yıllık esas dönemin ilk 5 yılında 0,35 dolar/varil olacak, 6–16. yıllarda taşınan ham petrole bağlı olarak bu ücret, 3,5 cent/varil kadar düşecektir. Esas dönemin 24. yılında ücret, 0,43 dolar/varil olacaktır. Ayrıca, işletme dönemi boyunca 0,20 dolar/varil Hazine'ye vergi olarak ödenecektir.

- BTC HPBH Türkiye kesiminin yapım maliyeti, başlangıçta öngörülen 1,4 milyar dolar düzeyinde kalmayarak, 2006 yılının 2. döneminde, Türkiye'nin verdiği ek finansman güvencesini de kapsayacak biçimde, 1,7 milyar doların üzerine çıkmıştır.

- Boru hattının yapım ihale süreçleri, şeffaf ve katılımcı olmamıştır. Bazı kesimlerdeki yüklenici seçimleri önceden yapılmış, bunu sağlayacak istekli bileşimleri sonradan yaratılmıştır. Yetersizlikleri baştan bilinen yüklenicilere iş verilmiştir.

- Sözleşme koşulları, sonradan yapılan pek çok sayıda ek anlaşmalar ile devamlı olarak yükleniciler lehine değiştirilmiştir. İhale bedeli, sözleşme kurallarına aykırı biçimde artırılmış; avans, borç verme, erken ödeme, teşvik ödemesi adı altında ana sözleşmelerin dışında ödemeler yapılmıştır. Yüklenicilerin kendi taşeronlarına olan borçlarının, idare tarafından üstlenilmesi, sözleşme kesintilerinin geri verilmesi vs. gibi yüklenicilere sürekli kaynak aktarılmıştır. Tüm bu olanak sunumlarına karşın, gerekli ilerleme ve hız yine de sağlanamamış, her defasında bitim tarihleri yeniden saptanmış ve ek ödemeler boşa gitmiştir.

- Hizmet alınan firmalar; genellikle BTC Co.'nun ve Direktörlükte çalışan yabancıların yönlendirilmesi ile seçilmiştir.

- BIL'in kullanımına verilen başlangıç fonlarının, büyük bir bölümü genel yönetim giderlerine harcanmıştır. BIL'in 5 yıllık gelir-gider projeksiyonları, gerçek dışı bir iyimserlik göstermektedir.

ÖNERİLER

- Yaklaşık 1 yıldır vekâleten yürütülen BOTAŞ Genel Müdürlüğü'ne, en kısa sürede asaleten atama yapılması,

- Yönetim Kurulu'nda; karar alınamamasına ve yönetsel istikrarsızlığa neden olan mevcut Yönetim Kurulu'ndaki eksik üyeliklerin, bir an önce tamamlanması,
- Çalışma barışının sağlanması için; geçici işçi olarak çalışanların daimi kadroya alınması, ayrıca son yıllarda çalışanların arasında giderek derinleşen ücret farklılığının giderilmesi ve 2000 yılında kaldırılan "Ücret Skalası ve Yan Kademe Sistemi"nin güncellenerek yeniden uygulamaya sokulması,
- Sahada çalışanlara verilen saha tazminatının, eşitliğin sağlanması için, tüm bölgeleri kapsayacak şekilde genişletilmesi,
- İstihdam politikalarında; siyasi parti yandaşlığının yerine, işletme ihtiyacına dayanan ve liyakati gözeten bir çalışma ilişkisi yaratılması,
- Kurumda görev kargaşasına son vermek ve mağduriyetlerin giderilmesi için, iptal edilen "Kapsam İçi Personel Yönetmeliği"nde yer alan ünvanların yeniden uygulamaya konulması,
- Liman hizmetlerinde, dışarıdan hizmet alınması uygulanmasından kaçınılarak, BOTAŞ'a ait deniz araçlarından yararlanılması,
- BOTAŞ Liman sınırlarının; kuruluşun hizmet kapasitesi artışları dikkate alınarak belirlenmesi,
- BOTAŞ'ın mali açıdan darboğaza girmemesi için, EÜAŞ, HEAŞ ve yerel yönetimlerden alacakları konusunda ETKB ve EPDK tarafından en kısa sürede ortak çözüm üretilmesi,
- BOTAŞ ile bağlı ortaklığı olan BIL arasında, mali ve yönetsel konularda eşgüdüm sağlanarak tutarsızlıkların giderilmesi,
- Alacakların en etkili biçimde izlenmesi ve BOTAŞ'ın alacaklarının güvence altına alınmasına ilişkin uygulamaların, geliştirilmesi,
- Nabucco Projesi'nde bölgesel gelişmelerin ve işbirliklerinin dikkatle değerlendirilmesi, ortaklık sözleşmelerinde boru hattından iletilecek doğal gazın kaynağını reddetmek konusunda, Türkiye'ye yetki tanıyacak düzenlemelere

yer verilmesi, proje kapsamında kurulacak şirketlerin merkezlerinin, Türkiye’de olmasının sağlanması ve Türkiye’nin yapım finansmanına katılım payının, ortaklık payına paralel olarak saptanması için girişimde bulunulması,

- BOTAŞ’ın, yeni piyasa yapısına ve bu konudaki AB direktiflerine uyumuna ilişkin çalışmalarda;

• %80 dolayında olan Türkiye’nin piyasa açıklığı oranının, birçok AB üyesi ülkelerden yüksek olduğunun,

• Doğal Gaz Alım Anlaşmalarının (kontrat devri) devri sürecinde; doğal gaz fiyat dengesinin, serbest piyasa mekanizması içinde sağlanmasındaki zorluğu,

• Sözleşme devirleri sonrasında oluşacak yeni doğal gaz şirketlerinin, müşteri paylaşımında karışıklıklar yaşanabileceğinin,

• Büyük bir kamu şirketinin (BOTAŞ) alıcı olması durumunda; doğal gaz alım sözleşmelerinde avantajlar sağlanabileceğinin,

• Doğal gaz satıcılarından ön onay alınması işleminin, devir ihalelerinde haksız rekabete yol açacağı,

• Ön onayın yabancı ülke ve şirketlere, Türkiye’deki doğal gaz dağıtım ve ticaretini yönlendirme olanağı vereceğinin,

• Alım anlaşmalarını tamamen devretmiş ve ikiye bölünmüş bir BOTAŞ’ın, uluslararası alanda belirli bir role sahip olamayacağı göz önüne alınması gerekmektedir.

Ayrıca;

- Doğal gaz ithalat izninin, ülke tüketiminde doğal gaz açığının ortaya çıktığı durumda, piyasaya yeni girecek şirketler için düşünülmesi; mevcut doğal gaz anlaşmalarıyla toplam 45,2 milyar m³, Cezayir ile yapılan yeni sözleşme dâhil toplam 46,3 milyar m³/yıl doğal gaz ithal edilecektir. Azerbaycan ve Türkme-

nistan ile yapılan yeni anlaşmalarla bu miktar 68,9 milyar m³/yıl olacaktır. Oysa Türkiye’de normal koşullarda günde 90 milyon m³ (32,9 milyar m³/yıl) tüketilmekte, kışın ise bu miktar 120 milyon m³/gün (43,8 milyar m³/yıl) doğal gaz tüketilmektedir. Yani Doğal Gaz açığından değil, arz fazlası olacaktır.

- Piyasaya yönelik düzenlemeler yapılırken, özellikle BOTAŞ’ın uluslararası enerji piyasasında daha etkin olmasını sağlama amacının, temel ölçütlerden biri olarak dikkate alınması,
- Avrupa’ya doğal gaz sağlayacak uluslararası projelerde; Türkiye’nin rolü, BOTAŞ’ın statüsü, Türkiye’deki piyasa yapısı gibi konuların birlikte değerlendirilmesi,
- Doğal gaz alımı yapılan ülkelerin çeşitlendirilmesi,
- Doğal gaz arz güvenliğinin sağlanması için, yer altı ve yer üstü depolama tesislerinin yapımına hız verilmesi,
- BTC projesi ile ilgili olarak; Türkiye’nin haklarını gözetmeyen anlaşma hükümlerinin, yapım ve işletme sürecindeki uygulamaların yeniden ele alınması için, gerekli girişimler sürdürülmelidir.

